

સ્ત્રીનીતિ

મુ'બરકના શેઠ સોરાબજી જમશેદજીભાઈ
જીજીબરકના વાર્ષિક ધનામયી.

શુ. વ. સોસાઈટીએ રચાવી પ્રગટ કર્યો.

રચના

વિઠલદાસ ધનજીભાઈ.

અમદાવાદ:

ખાડીઆમા અમરતલાલના મહાદેવમાં

હિતેચ્છુ પ્રેમમાં મહેતાજી પીતાંબરદાસ

ત્રિભૂવનદાસે છાપ્યો

સને ૧૮૭૭—સંવત ૧૯૩૩

કીમત આઠ આના.

		ખાતાં અને વેપા
		ર વધારવાનાં સા
		ધનો વિષે.
૧૮૭૪-૭૫	૧૫૦	સ્ત્રી નીતિ ધર્મ.
૧૮૭૫-૭૬	૩૫૦	ખેતીવાડી વિશે
-૭૭-૭૮		એક વિધાનનેસો
		ધ્યુંછે.

લક્ષ્મી ચપળ છે, તે આવે છે ને જાય છે પણ પ
 રોપકાર વાસ્તે જે સારું કામ કર્યું હોય તે અખંડ રહેછે; માટે
 જેને પરમેશ્વરે ધન આપ્યું હોય તેણે આ પ્રમાણે સારાં કામ કર
 રવાં જોઈએ.

૬૦ ડા.

શુ. વ. સો. આ. સેક્રટરી.

अनुक्रमणिका.

प्रकरण १ जुं

आग्नीनकाणमा आग्निना धर्म.....

५२.

प्रकरण २ जुं

हालना-समयनी आग्निनी हालन.....

१.

प्रकरण ३ जुं

हालन

३३

प्रकरण ४ धुं

धुं व्यवस्था.....

४६

सुप्रउवाप.....

४६

प्रकरण ५ मुं

उत्तमसरे.....

५०

नामु राखवु.....

५०

सांखवु, साववु, नमवु, भत्यादि.....

५१

प्रकरण ६ हुं

आकेश देवा राखवा नम्रुम्पि.....

५२

प्रकरण ७ मुं

धरना सुतो साधे डम आलवुं.....

५६

प्रकरण ८ मुं

आग्नी रीत उठेरवा?.....

५७

आग्नी वेदक नम्रुम्पि नम्रुम्पि.....

५७

दोनां लभन.....

५८

પ્રકરણ ૯ મું.

૫૪.

સ્ત્રીઓએ નવરાશનો વખત કેમ ગાળવો? ...	૧૦૪
પરમધરની પાર્થના કરવી	૧૧૩
સહીઅરો કેવી જોઈએ તથા તેમની સાથે નવરાશનો વખત કેમ ગાળવો.....	૧૧૫
રોવા કુટ્યાનો ચાલ.....	૧૧૮

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સદગુણો એ સ્ત્રીઓનો શણગાર છે.	૧૨૦
શીયળ ધરતી પાળવું.....	૧૨૩
વેહેમ તજવા.....	૧૨૫
વેહેલા હિંમતું	૧૨૮
મિતાહાર કરવો અને નિયમિત પાણું... ..	૧૩૦
પરોણાની આગતા સ્વાગતા કરવી.....	૧૩૧
સંખ્યાવત.....	૧૩૨

શ્રી નીતિ ધર્મ*

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રાચીન કાળમાં શ્રીઓના ધર્મ.

આપણે આપણા દેશનોજ માત્ર નહીં, પણ આખી
નીઆનો વિચાર કરીએ તો સ્પષ્ટ માલમ પડેછ કે, માણસેના
વિચાર દિવસે દિવસે સુધરતા ગયા છે. કેટલાક દેશના પ્રજા
પ્રાચીન કાળમાં શ્રીઓને પોતાથી હલકી પદ્ધતીની ધારતા. એ
માં નવાઈ નથી, કેમકે જેમ અસ્તાન વધારે તેમ ન્યાય અ
વિવેકનું બળ ઓછું હાયછે. જેનામાં કૌવત વધારે તે સુનીતિ
નિયમ તોડી નળજાને દાસ દાસીઓ કરે. અસ્તાન લોકમાં અ
ન્યાય અને અધર્મનું જોર હાય છે શ્રીઓ જાંધામાં મરદ ક
રતાં નળજી હોવાથી મૂર્ખ મરદ પોતાના કાવત ઉપર મગર
રહી, શ્રીને તાણેદાર કે ગુલામ બનાવે તો તેમાં નવાઈ જેવું કા
લાગતું નથી. અસ્તાનતાને લીધે તેઓ ખરા વિચારથી આણ
વાકેફ હાય છે. પ્રાચીન અને અર્વાચીન કાળમાં અરજ તેમજ
તેમજ કૃષ્ણ છે. પોતાનો સ્વાર્થ સાંભરી શ્રીઓને પોતાની ગુલામ
બનાવી દીધી છે, તેમના સર્વ હકો તેમની નમજાઈને લીધે
છીનાવી લીધા છે. જેમ સુનીતિ નહિ પાળનાર જોશેવર રાજા
પોતાના પાડોસી નળજા રાજાને વગર વાંકે સઘળી વાતે દબાવી
પોતાના પગ નીચે લાવી મુકે છે—સેસોશ્રીસ જે મિસર દેશ
માં પ્રખ્યાત રાજા થઈ ગયા છે તે પોતાના જીતેલા ગેળાઓને
પાંદ કે પોડામે ઢંકાણે રચે જોડતા હતા. તેમ મરદાઓ શ્રી
ઓને પોતાના સ્વાર્થને લીધે, સ્વાર્થથી થઈ અસ્તાનપણાથી પોતાની
જાંધા જેવી બનાવી મુકી છે. ધરતું કાગ કરવાને રાખેલી દાસી

જેવી બનાવી છે. મરદને ઠેકાણે સ્ત્રી જો જોરાવર હોત તો તેમણે પણ એમજ કહ્યું હોત મરદને પોતાના લુંડ બનાવ્યા હોત. આપણા દેશમાં પ્રાચીન કાળની “સ્ત્રીઆ દેશની” આલતી દંતકથાથી આપણે કોઈપણ દેશી ભાગ્યેજ અજાણ્યો હશે, એ વાતમાં કહે છે કે “સ્ત્રીઆ દેશની સ્ત્રીઓ મરદને પોતાના ગુલામ જેવા ગણતી હતી. સઘળી વાતે, સઘળાં સારાં કામો કરવામાં સ્ત્રીઓજ આગળ પડતી હતી. રાજ ચલાવવું, કારભાર કરવો, લશ્કરી કામ કરવું, એ સઘળાં કામો સ્ત્રીઓજ કરતી હતી. મરદ તો માત્ર ધરનું કામ કરનારો ગુલામ હતો.”

હવે એ વાત ખરી હોય કે ખોટી તેનું આપણે કોઈ કામ નથી. પણ દાખલા તરીકે લેઈએ તો, એ વાત ઉપરથી સાફ સમજાય છે કે મરદને ઠેકાણે સ્ત્રી જો જોરાવર હોત તો તે પણ પોતાના અત્તાનપણને લીધે તેમજ આલી હોત. તેણે પણ મરદને પોતાની ગુલામગીરીમાં રાખ્યો હોત. જોમ જોમ માણસેના વિચાર સુધરેછે, વિવેકી અને ન્યાયી થાયછે, તેમ તેમ ખરું શું છે અને ખોટું શું છે તેમાં તેને સમજણ પડતી જાયછે, ને તે પ્રમાણે તે ખરે રસ્તે આલી, ખોટું રસ્તે ચાલનારને ખરે રસ્તે ચાલવાની ભલામણ કરે છે, અને ચલાવે છે. તોત થયા પછી પણ ગેર-વાજગી રીતે મેળવેલો અધિકાર છોડવો માણસને ગમતો નથી. તેથી હજુ સુધરેલા દેશોમાં પણ માણસ પોતાનો સ્વાર્થ ખીલકુલ છોડી દેતો નથી. ઘણા દેશોમાં હજુ ત્યાંના માણસો પોતાના જોડલા અને જેવા હકો સ્ત્રીઓને આપતા કે ભેગવવા હતા નથી. પણ તે કુટુંબ ખોટું છે તે વિષે આપણે હવે પછી વિચાર કરીશું. ખરું તો હમણાં તો ગાત્ર પ્રાચીન કાળમાં આપણા દેશની સ્ત્રીઓ પરદેશની સ્ત્રીઓની અવસ્થા કેવી હતી, તેજ વિશે વિચાર કરવાનો છે.

એશિઆ ખંડમાંના હાલના વુર્કમાન દેશમાં પ્રાચીન કાળમાં બાબીલનનું એક જોરાવર રાજ થઈ ગયું. તે રાજમાં

સ્ત્રીઓને પરણાવવા સંખ્યામાં વિક્કારવા જોગ પારો હતો. દીકરીઓને પરણાવવાનો ચાલ નહોતો. પરણવા બાપક ઉમરની વાંધા તોરે, બજારમાં જોમ જનાવરો કે નિજીવ પધાર્યા વેચે, તેમ વેચવાને માટે માખાપો પોતાની દીકરીઓને બજારમાં ઉભી કરતા. અને સૌથી વધારે શ્રીમત જે આપે, તેને તે કન્યા મળતી. રાજા પોતાના રંગ મેહેલમાં પોતાની મરજીમાં આવે એટલી સ્ત્રીઓ એકઠી કરતા. તે પ્રમાણે ધનવાનોને પણ હતું. બાપકા ગરીબોની તેમાં માઠી વલે હતી. આ ઉપરથી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ એ દેશમાં કેવી હશે. સ્ત્રીઓ એ દેશમાં પોતાના ધર્મ કેવા ને કેટલા સંમજતી હશે, સ્ત્રી પુરુષની નીતિ કેવી હશે, સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે કેવા જતાવ' હશે, એ સીતે બધાં એકલું જોઈું કેવું સુખી થતું હશે, ઇત્યાદિ બાબતો વિષે વિચાર કરવા એ કોઈ મુશ્કેલ કામ નથી. એ દેશની સ્ત્રીઓની હાલત જાણવાને એટલીજ વાત બસ છે. તેઓ ભાગ્યે શુભામયી ઉંચી પદની ભોગવતી હોય! અને હોય તો પણ તેઓને શુભામય ગણી શકાય! તેમના કરતાં પ્રજાપત દેશની સ્ત્રીઓની હાલત કાંઈક સારી હતી તેઓ એશિયાખંડની સ્ત્રીઓ કરતાં પોતાની સ્ત્રીઓને વધારે માન આપતા હતા. તો પણ કાયદે મુજબ સ્ત્રીઓને શુભા પ્રમાણે કોઈ અવધવ કાપવાની અંગર જાહેરી લેવાની શિક્ષા કરવાનો તેના ધણીને અધિકાર હતો. નોના શુભાને માટે સોપ્રિયકે સ્ત્રીઓને તેમના ધણી શિક્ષા કરી શકતા હતા.

પરાની રાજમાં સ્ત્રીઓની હાલત સારી નહીં હતી. રાજાઓ એક કરતા વધારે સ્ત્રીઓ કરી શકતા હતા; અને તેઓ પ્રમાણે બીજાઓ પણ પરણી શકતા હતા.

ગ્રીસની સ્ત્રીઓની હાલત એશિયાની સ્ત્રીઓ કરતાં સારી હતી. એ લોકમાં એક કરતાં વધારે સ્ત્રી પરણાતી નહોતી, તો પણ રાખ રાખમાં તેની સ્ત્રીઓથી હરકત લેવાતી નહીં. કેટલા સંસ્થાનોમાં નોની ઉમરથી સ્ત્રીઓને સાસરે જવાનો પારો હતો. આથી થતું વુકશાન તેમને ખરાબ પડતું. સ્ત્રીઓના હાથ મર

જેવા ને જેલ્લા ગણાતા નહોતા, તે પણ ત્યાંની સ્ત્રીઓ અશિ-
યાની સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સુખી હતી.

ગ્રીસના ખીજા ભાગની સ્ત્રીઓ કરતાં સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ
સારી સ્થિતિમાં હતી. તેઓ ખીજાઓ કરતાં પોતાનો ધર્મ શોધે,
તે વિશેષ સમજતી હતી. વીશ વરસ પહેલાં સ્ત્રીઓને પરણવાનું,
નહીં એવો કાયદો સ્પાર્ટામાં હતો. વીશ વરસની થતાં સુધી તેમને
ખરદની માફક કસરત શાળામાં જઈ કસરત કરવી પડતી. તેમને
ફરવા હરવાની છુટ હતી, તથા તેમને જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં ગોંધી
રાખતા નહોતા. તે છતાં તેમની નીતિ ધણી સારી હતી.

-તેઓને કસરત કરાવવાનું અને વીશ વરસ સુધી કુંવારી
રાખવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ હતું કે તેમનાં બાળક જોરાવર
થાય. ખરેખર તેઓ જોરાવર થતાં હતાં. જ્યાં સુધી તેઓ એ
નિયમને વળગી રહ્યા, ત્યાં સુધી તેઓ દુસ્મનની સંખ્યાથી દશમા
ભાગ જેટલા હોય, તે પણ હીમત નહીં હારતાં, લડોને જીત,
મેળવતા હતા. થરમાપીલીના યુદ્ધમાં સ્પાર્ટાના રાજા લીઓનીડાસની
સરદારી નીચે ગ્રીસનાં છ હજાર માણસો માર્યા હતાં, તેઓ પારસી
મહારાજ જરક્ષીસના અસંખ્યાત માણસો સામે લડવાને ઉભા, ને
શીતર હજાર માણસોના ધ્રાણ કાઢાડ્યો. આખરે પોતાનોજ કોષ
માણસ કુટીને જરક્ષીસને મળવાપા પારસીઓ તેમની પીઠના ભાગે
જઈ શક્યા તથા તેઓ ઘેરાવાને નાશ પામ્યા. છેવટે સમયે
માત્ર ત્રણસેજ સ્પાર્ટાનો લડવામાં હતા. એ ત્રણસે માણસો પાછી
પાની કરવાની ના કહે, લાજો માણસોની સામા લડવાને
ઉભા રહે, ને હિંગતથી હજારો માણસોના પ્રાણ લે, એટલુંજ
માત્ર તેમની બહાદુરી બતાવવાને ખસ થયે.

એટલી ખબર બહાદુરી થાય આવતી હતી? તેમની માઝો બહા-
દૂર હતી તથા. તેઓ જાતે મજબુત, કસરતથી કેળવાયેલી ને
પોતાનાં બાળકોને પોતાના જેવાં બનાવનારી હતી તથાજ. તેઓ
પોતાનો ખરો ધર્મ સમજતી હતી. થરમાપીલીમાં લડનાર

સ્ત્રીઓને પરણાવવા સંખ્યા ધિક્કારવા જોગ ધારે હતા, દીકરીઓને પરણાવવાનો ચાલ નહોતો. પરણવા બાપક ઉમરની યાવત્તો, બજારમાં જોમ જનાવરો કે નિર્જન પદ્ધતિ વચ્ચે, તેમ વચવાને મોટા માખાપો પોતાના દીકરીઓને બજારમાં ઉભી કરતા; અને સૌથી વધારે કામત જો આપે, તેને તે કન્યા મળતી. રોજ પોતાના રંગ મેહેલમાં પોતાની મરજીમાં આવે એટલી સ્ત્રીઓ એકઠી કરતા. તેજ પ્રમાણે ધનવાનોને પણ હતું. બાપક ગરીબોની તેમાં માઠી વલે હતી. આ ઉપરથી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ એ દેશમાં કેવી હશે સ્ત્રીઓ એ દેશમાં પોતાના ધર્મ કેવા ને કેટલા સમજતી હશે, સ્ત્રી પુરુષની નીતિ કેવી હશે, સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે કેવા બનાવ હશે, એ ચીત બંધાએલું જોડું કેવું સુખી થતું હશે, ઇત્યાદિ બાબતો વિષે વિચાર કરવો એ કાંઈ મુશ્કેલ કામ નથી. એ દેશની સ્ત્રીઓની હાલત જાણવાને એટલીજ વાત બસ છે. તેઓ બાળ્યે ગુલામથી ઉંચી પ્રજા ભોગવતી હોય! અને હોય તોપણ તેઓને ગુલામજી ગણી શકાય! તેમના કરતાં ઇજીપ્ત દેશની સ્ત્રીઓની હાલત કાંઈક સારી હતી તેઓ એશિયા ખંડની સ્ત્રીઓ કરતા પોતાની સ્ત્રીઓને વધારે માન આપતા હતા. તોપણ કાંઈક મુજબ સ્ત્રીઓને ગુના પ્રમાણે કોઈ અવયવ કાપવાની અગર જીંદગી લેવાની શિક્ષા કરવાનો તેનાં ધણીને અધિકાર હતો. તાના ગુનાને માટે સોડીવડે સ્ત્રીઓને તેમના ધણી શિક્ષા કરી શકતા હતા.

ધરાની રાજમાં સ્ત્રીઓની હાલત સારી નહીં હતી. રાજાઓ એક કરતા વધારે સ્ત્રીઓ કરી શકતા હતા; અને તેજ પ્રમાણે બીજાઓ પણ પરણી શકતા હતા.

ગ્રીસની સ્ત્રીઓની હાલત એશિયાની સ્ત્રીઓ કરતાં સારી હતી. એ લોકમાં એક કરતાં વધારે સ્ત્રી પરણતી નહોતી, તો પણ રાખ રાખવા ત્યાંની સ્ત્રીઓથી હરકત લેવાતી નહીં. કેટલાક સંસ્થાનોમાં ત્યાંની ઉમરથી સ્ત્રીઓને સાસરે જવાનો ધારો હતો. માટે તેથી થતું નુકશાન તેમને બગવું પડતું. સ્ત્રીઓના હોદ્દા મરદ

જેવા ને જોલા ગણતા નહોતા, તે પણ ત્યાંની સ્ત્રીઓ અશિ-
યાની સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સુખી હતી.

ગ્રીસના ખીજ ભાગની સ્ત્રીઓ કરતાં સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ
સારી સ્થિતિમાં હતી. તેઓ ખીજીઓ કરતાં પોતાનો ધર્મ શોધે,
તે વિશેષ સમજતી હતી. વીશ વરસ પહેલાં સ્ત્રીઓને પરણવાય.
નહીં એવો કાયદો સ્પાર્ટામાં હતો. વીશ વરસની થતાં સુધી તેમને
ચરદની માફક કસરત શાળામાં જઈ કસરત કરવી પડતી. તેમને
ફરવા હરવાની છુટ હતી, તથા તેમને જતાનખાતામાં ગોંધી
રાખતા નહોતા. તે છતાં તેમની નીતિ ઘણી સારી હતી.

તેઓને કસરત કરાવવાનું અને વીશ વરસ સુધી કુંવારી
રાખવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ હતું કે તેમનાં બાળક જોરાવર
થાય. ખરેખર તેઓ જોરાવર થતાં હતાં. જ્યાં સુધી તેઓ અ
નિયમને વળગી રહ્યા, ત્યાં સુધી તેઓ દુશ્મનની સંખ્યાથી દશમા
ભાગ જોલા હોય, તે પણ હીમત નહીં હારતાં, લડીને જીત
મેળવતા હતા. થરમાપીલીના યુદ્ધમાં સ્પાર્ટાના રાજા લીઓનીડાસની
સરદારી નીચે ગ્રીસનાં છ હજાર માણસો માર્યા હતાં, તેઓ પારસી
મહારાજ દુનરક્ષીસના અસંખ્યાત માણસો સામે લડવાને ઉભા, ને
શીતર હજાર માણસોનો ઘાણ કાઢાડ્યો. આખરે પોતાનોજ કોષ
માણસ કુટીને જરક્ષીસને મળવાપા પારસીઓ તેમની પીઠના બાગે
જઈ શક્યા તથા તેઓ ઘેરાયાને નાથ પામ્યા. છેવટે સમયે
માત્ર ત્રણસેજ સ્પાર્ટાનો લડવામાં હતા. એ ત્રણસે માણસો પાછી
પાની કરવાની ના કહે, લાઓ માણસોની સામે લડવાને
ઉભા રહે, ને હિંગતથી હજારો માણસોના પ્રાણ લે, એટલુંજ
માત્ર તેમની બહાદુરી બતાવવાને બસ થયે.

એટલી બધી બહાદુરી શાથી આવતી હતી? તેમની માઓ બહા-
દૂર હતી તેથી. તેઓ જાતે મજબૂત, કસરતથી કેળવાયેલી ને
પોતાનાં બાળકોને પોતાના જેવાં બતાવનારી હતી તેથીજ. તેઓ
પોતાનો ખરો ધર્મ સમજતી હતી. થરમાપીલીમાં લડનાર

સ્પાર્ટાના મળ લીઓનીસસની સ્ત્રી ગોર્ગોને કોઇ પરદેશી સ્ત્રીએ કહ્યું કે “સ્પાર્ટન સ્ત્રીઓજ માણસના ઉપર સત્તા ચલાવી શકે છે.” ત્યારે ગોર્ગોએ જવાબ દીધો કે “સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓજ માત્ર માણસોને જન્મ આપે છે.” આ કેવો દુંકો, પણ સારા ને સ્ત્રીધર્મ સમજીને જવાબ વાળ્યો છે! ત્યારે કોઇ સ્પાર્ટન લલકાર્યામાં જતા ત્યારે તેની માતા માત્ર એટલુંજ કહેતી કે “બેઠા ઢાલ લેઈને આછો વળજે (છતીને આવજે) કે ઢાલ ઉપર પડજે. (લલકાર્યામાં મરજે). આ વાક્યો તેમની કેવી બહાદુરી બતાવે છે!

પ્રખ્યાત હ્યુકલ્સની લલકાર્યામાં જો સ્પાર્ટનો લલકાર્યા મુલા હતા, તેમની માતાઓ પરમેશ્વરનો પાડ માની બાલી કે તેમની કુખે સપ્ત પુત્રો આવજ્યા, એથી શોભ ધઈ. પણ જ્યો હારીને પાછા આવ્યા હતા, તેમની માતાઓ ઘણીજ પસ્તાઈને કુખી થઈ કે તેમની કુખ વગેવાઈ રૂમીનીયા નામે સ્ત્રીના આઠ દીકરા એ લલકાર્યા મુલા, તો પણ તે ખુશી થઈને કહેતી કે “જે સ્પાર્ટાને માટેજ—તેના રક્ષણ કરવામાં મરવા માટેજ—તેમને જન્મ આપ્યો હતો.” શાખાશ! શાખાશ સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ! શાખાશ છે તમને! દુંક્રમા તેઓ હિમતવાન તથા જોરાવર હોઈને તેમના પુત્રોને હિમતવાન અને જોરાવર કરતી. તેનું પરિણામ એ થયું કે જ્યાં સુધી સ્પાર્ટાના લોક એ ગુણ સાચવી શક્યા, ત્યાં સુધી તેમની કીર્તિ તેઓ વધારી શક્યા, અને આખા ગ્રીસ ઉપર ચોતાની સત્તા બેસાડી તેને સાચવી શક્યા.

અસલના જર્મન લોકોની સ્ત્રીઓની હાલત સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ કરતા પણ વધારે ચઢીઆતી હતી. તેઓ પોતાની સ્ત્રીઓના હક પૂરે. જોલાજ સમજતા હતા. —મરદના જોડલીજ ઓરતોને છુટ હતી, એમ તેઓ અજ સુધી સાચવી શક્યા છે. અને એજ ઉપરથી જાય છે કે તેઓ પ્રાચીન કાળથી તે આજ સુધી ચોતાની સ્વતંત્રતા ને હતા જોવીને તેવી તેરીજ સાચવી શક્યા છે. કેમાં જોમ જોમ પૂર્વમાંથી ચલિતમાં જતા જઈએ,

જેવા ને જેટલા ગણાતા નહોતા, તે પણ ત્યાંની સ્ત્રીઓ અશિ-
યાની સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સુખી હતી.

ગ્રીસના ખીજા ભાગની સ્ત્રીઓ કરતાં સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ
સારી સ્થિતિમાં હતી. તેઓ ખીજીઓ કરતાં પોતાનો ધર્મ શોધે,
તે વિશેષ સમજતી હતી. વીશ વરસ પહેલાં સ્ત્રીઓને પરણવાય,
નહીં એવો કાયદો સ્પાર્ટામાં હતો. વીશ વરસની થતાં સુખી તેમને
ચરદની માફક કસરત શાળામાં જમ કસરત કરવી પડતી. તેમને
કરવા હરવાની છુટ હતી, તથા તેમને જનાનખાતામાં ગોંધી
રાખતા નહોતા. તે છતાં તેમની નીતિ ધણી સારી હતી.

તેઓને કસરત કરાવવાનું અને વીશ વરસ સુખી કુંવારી
રાખવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ હતું કે તેમનાં બાળક જોરાંવર
થાય. ખરેજ તેઓ જોરાંવર થતાં હતાં. જ્યાં સુખી તેઓ એ
નિયમને વળગી રહ્યા, ત્યાં સુખી તેઓ દુશ્મનની સંખ્યાથી દશમા
ભાગ જેટલા હોય, તે પણ હીમત નહીં હારતાં, લડોને જીત
મળવતા હતા. યરમાપીલીના યુદ્ધમાં સ્પાર્ટાના રાજા લીઓનીડાસની
સરદારી નીચે ગ્રીસનાં છ હજાર માણસો ગાત્ર હતાં, તેઓ પારસી
મહારાજ જ્જરક્ષીસના અસંખ્યાત માણસો સામાં લડવાને ઉભાં, ને
શીતર હજાર માણસોનાં ધાણ કાઢાડ્યો. આખરે પોતાનોજ કોષ
માણસ કુટીને જરક્ષીસને મળવાયા પારસીઓ તેમની પીઠના ભાગે
જઈ શક્યા તથા તેઓ ઘેરવાને નાશ પામ્યા. હિંમતને સમયે
માત્ર ત્રણસેજ સ્પાર્ટાનો લડવામાં હતા. એ ત્રણસે માણસો પાછી
પાની કરવાની ના કહે, લાખો માણસોની સામા લડવાને
ઉભા રહે, ને હિંમતથી હજારો માણસોના પ્રાણ લે, એટલુંજ
માત્ર તેમની બહાદુરી જાણવાને બસ થયે.

એટલી બધી બહાદુરી શાયા આવતી હતી? તેમની માઓ બહા-
દૂર હતી તથા. તેઓ જાતે મજબુત, કસરતથી કેળવાયેલી ને
પોતાનાં બાળકોને પોતાના જેવાં બનાવનારી હતી તથાજ. તેઓ
પોતાનો ખરો ધર્મ સમજતી હતી. યરમાપીલીમાં લડનાર

તેમ તેમ ત્યાંની પ્રાચીનકાળની સ્ત્રીઓની હાલત ચઢીઆતી જણાય છે. તેમને છુટ અને હક વિશેષ હતા. હવે એજ વખતમાં આપણા દેશની સ્ત્રીઓની હાલત કેવી હતી તે તાપાશીએ.

પ્રાચીનકાળમાં આપણા દેશની સ્ત્રીઓ આજની સ્ત્રીઓની ગોડે પોતાના ધર્મથી અસાન નહોતી. પોતાના ધણી સાથે પોતાને કેવો ધર્મ છે, તેની સાથે કેમ વર્તવું, તેની સાથે કેવો ને કેટલો સંબંધ છે, એ તેઓ જાણતી હતી. તેઓ પોતાનાં માબાપ સાથે, વહુવાર સાથે સાસુ સાથે ને સાસુએ વહુ સાથે, ભાઈ કે દીપર જેઠ સાથે, બેનને નણંદ સાથે, ભાભાને દેરાણી ને દાણી સાથે પોતાનો કેવો ધર્મ છે, તેમની સાથે કેવું ચાલવું ચાલવું, કેટલો ને કેવો સંબંધ, એ સર્વે એક એક જોડે કેમ વર્તવું તે તેઓમાંની ધણીક સમજતી હતી. પ્રાચીનકાળની સ્ત્રીઓ પોતાનાં છોકરાં સાથે કેમ ચાલવું, તેમને કેમ ઉછેરવાં તથા કેળવવાં તથા અજાણી નહોતી. તે વખતની સ્ત્રીઓ પોતે ધર કેમ ચલાવવું, ધરની તથા ઉપજ ખરચની વ્યવસ્થા કેમ કરવી એ સર્વે જાણતી હતી. ટુંકામાં પોતાના ધર્મથી ધણીક નારીઓ વાકેફગાર હતી, અને તથા તેઓ હાલની સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સુખી હતી. પોતાનાં છોકરાંને સારી રીતે બહેરીને કેળવી યોગ્ય બનાવતી, પોતાના ધરને ચોખાવતી, તથા પોતાના હોઠે સાચવી તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરતી. પોતે બહિલી ને સદ્ગુણી હોવાથી પોતાનાં બાળકોને તે લાભ આપતી. પોતે ઝાઝી ઉમરે ઇચ્છાવર વરી (પોતાને મન ગમતો જન્મારાનો સોખતી શેષી કહાડી પરણાયી) તે લાભ પોતાનાં છોકરાંને લેવા દેતી. તેમના સોખતી બાળી લેવામાં પોતાનો જુએ દાવો છોડતી. પુત્ર પુત્રીને નાનપણમાં જાણી દેશની ખરાબી કરતી નહિ. એવો દુષ્ટ લાવો લેવો એ બહાલોબ છોડી દોંગલા દોંગલીની રમત રમતી નહી. જીવવાવલી ને બીપર વિચાર કરી ધરેણાં ગાંઠાંનો નુકશાનકારી પીજ. તેઓ સ્ત્રીઓ શીજ વૃત્ત પાળી છુટ ભોગવતી. જે દાસીમાં લઈનાર

વૃતા ધર્મ અને પુરુષો પતિનવૃત્ત ધર્મ માળતા તે કાળ સત-
યુગ હતો.

હાલ સાસુ વહુની લગ્નછાંચો ઘેર ઘેર થાય છે, તેમ આસ-
લમા થવું નહિ તેનું કારણ શું? પાડવની નારીઓને કુંતા સાથે
કોઈવાર દુશ્મનો થયો હોય એમ માલમ પડતું નથી. કેકે રામ
ઉપર અને સીતા ઉપર અદ્યવત રાખતી હતી, તોપણ સીતા તેની
સાથે લઈ હોય એમ જણાતું નથી. ગાધાડીને સો વહુઓ હતી, તો
પણ તેમાંની કોઈએ તેની આસાં આજંબી હોય, એમ જણાતું નથી.
એ બધું શાથી? તેનાં કારણ અનેક હતાં સાસુ વહુ પોત પોતાનો
શ્રી ધર્મ છે, ને આરસપરસ કેમ વરતણુ તે તેઓ સમજતી હતી.
ચોગ્ય ઉમેરે સ્વયંવરકરી પરણ્યાથી, પોતે બાણી હોવાથી, તથા
તેમના પેહેલાંની સ્ત્રીઓના ધર્મ પોતે શિખ્યાથી, તેઓ તેની
યતી હતી. વહુ પોતાના સ્વામીની અને સાસુ સસરાની સત્તા
હોડે રહેતી, તેમ ભરથારનો અને સાસુ સસરાનો તેમના બિપર-
પ્રેમ આણુહદ હતો. વહુ ભુંડી ન હતી. તેઓ પોતાના પતિ ઉપર
કેવો પ્રેમ રાખતી, વખતે વખત તેને કેવી સલાહ આપતી, ને
જરૂરને વખત કેવી મદદગાર થતી, તે જુઓ.

મંદોદરીએ રાવણને વખાણવા જોગ શિખામણુ દીધી- તે
પરથી તથા નળરાજા જુગદુ રમવા ખેડો ત્યારે તેને જુગદુ
નહીં રમવાને દમયંતીએ કેવી સારી સલાહ આપી, એ તે
કાળની નારીઓની અવસ્થા દર્શાવે છે. દુરાગ્રહ કરી નળ રમ્યો
ને હાર્યો છતાં સતીએ તેનાથી વેગળા થવાની ના કહી નળનો
ખાગ્રહ દમયંતીને પીઝેર ઓકલવાનો છતાં, વનમાં અતિશયદુખ
જન્ય થતા, તે કેવી અસા પ્રેમથી નળની સાથે વનમાં ગઈ.
તો એ તને તજી દીધી તો અનેક પ્રકારનું દુઃખ અને
દુષ્કર્મ જોડતાં વેડતાં પોતાના બાપને ત્યાં ગઈ, તોપણ તેણે
જુગદુની સમીપે પ્રેમ કેવો જાડી રાખ્યો ! અને એજ પ્રેમ
રક્ત છે. કેવી શોધ કરાવી, ને કેવી, નળ કદુષો થયો છતાં,

આનંદથી ભેટી, એનું નામ પતિવૃતા ધર્મ એજ પતિપ્રેમભક્તિ કહેવાય.

ઉના રણલેખમાં પોતાના સ્વામીની છેલ્લી મુલાકાત લેવા ગઇ. લઢાઈમાં તેના સ્વામીને અરધાની ખાતરનિશાં છનાં સઢાઈના મેદાનમાંથી પાછા નહીં હકવાને પોતાના પતિને કુધી હિમ્મત આપી!

સુધિર જુગાર રમતાં હાર્યાથી કૌપદિ પોતાના પિયુઓની સાથે આગ્રહથી વનમાં જઈ તેણે પ્રેમ ભંકિતથી કૃષ્ણને કૃષ્ણ વેણું! તેમ તે જંગલમાં યાકતી સ્વારે તેના સ્વામી તેને ખાંધે ખેસાડતા!

ખાપની આસા આળવાને રાત્રે વનમાં જતાં સીતાને સાથે નહીં આવવાને ધણું સમજાવી છનાં, આગ્રહથી રામની સાથે ગઇ ને ત્યાં તેણે ફેલ્લી આપણા સહન કરી! તેમ રામની પ્રીતિ સીતા ઉપર અપાર હતી.

આ બધા દાખલા ઉપરથી શું જાણાયછે? એ ઉપરથી શું આપણને માલમ પડતું નથી કે, પોતાના બાપડા ઉપર ધણી-આણીનો પ્રેમ અને નારીઓ ઉપર ધણીનો આણુહદ હતો. એ પ્રેમ ઉપરથી બતાવવાનો નહીં પણ ખરા અંતઃકરણનો હતો. એ પ્રેમ તામેદારીનો કે અમલના જોરનો કે યશુવત્ કામવાસનાનો નહીં હતો, એ સ્પષ્ટ સમજાય છે. અને તેનું કારણ શું? એજ કે સ્ત્રીઓ પતિ પ્રત્યે પોતાનો શો ધર્મ છે તે સમજતી હતી, પુરુષો પત્ની પ્રત્યે પોતાનો શો ધર્મ છે તે જાણતા. કેકે દસરથની સાથે લઢાઈમાં ગઇ હતી. ત્યાં દસરથના રથના પૈડાની લાટ બાગ્યાથી. લાટને ટેકાણે ટેકાઈએ પોતાનો હાથ રાખી રથનું પૈડું ટકાવી રાખ્યું ને પોતાના સ્વામીને આતિ આજ્ઞા-યઈ પડી, એશાયા! ખરા પ્રેમના જુસ્સાથી.

આ ઉપરથી મારે કહેવાની મતલબ એમ નથી જાણવાવલી ને સ્ત્રીઓ પોતાનો ધર્મ બરાબર સમજતી હતી ને બરાબર જાણતા. તેઓ ગામ હોય ત્યાં ઉકરડો હોય. તેમ ફેલ્લીક નહીં, લઢાઈમાં

કવિતા તથા ઇતિહાસમાં ગણીએ. વગેરે ઉપલા વર્ગોની સ્ત્રીઓ વિશેનાં ઉદાહરણ વધારે છે તે પરથી તે વર્ગની નારીઓની અવરથાનું સૌન અનુગાનથી થઈ શકે. વચલા અને હેઠના વર્ગોની બાકી વાતો નથી પણ કેટલીક છે તે ઉપરથી જણાય છે કે તે વર્ગોની સ્ત્રીઓ બુદ્ધિ હાલતમાં નહી.

સ્ત્રી પુરુષનો અને પુરુષ સ્ત્રીનો આખી છુદ્ડીનો મિત્ર અથવા સોબતી છે. નેમ મિત્રો એક એકનું કહું પ્રેમથી કરે છે, ને તેમ કરવામાં બેમાંથી એક પણ જીલમ સમજતો નથી, તેમ પુરુષ અને સ્ત્રીએ પણ આસ્પરસ સમજવું જોઈએ. બાપડીએ બાપડાની અને બાપડાએ બાપડીની ચોગ્ય પ્રમાણ પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. દેવલાકનું કહેવું એવું છે કે, સ્ત્રી બાંધામાં અને બુધિમાં નબળી હોવાથી, તથા મરદનું કામ સ્ત્રી નહીં કરી શકે, એવી હાલતમાં, અને ઘરમાં રહીને ઘરની અંદરનું જ કામ કરવાને તેનો બાંધા લાયક હોવાથી, પતિએ પતિની સલાહ પ્રમાણે આલવું ચોગ્ય છે. આ શિખામણ બાકી નથી. પરંતુ ને સ્ત્રીનો અનુભવ વધારે હોય અથવા ને સ્ત્રી શાણી હોય તેના અભિપ્રાયનું માન રાખવું એ પણ ખરું છે.

ધૈર્ય રચના કેવી ચોગ્ય છે તે જુવો! શી તેની મનુષ્ય! વાહવા! નરને કમાવાને તથા મહેનત કરવાને, અને નારીને ઘરનો જાદોગસ્ત રાખવાને સરજી મધા ચોગ્ય શક્તિ આપી છે. છુદ્ડીના કામના જે મૂખ્ય બાગ બાકીએ તો તેમાંનો એક બાગ કરવાને પુરુષને સરજ્યો છે અને પીળને કરવાને સ્ત્રીને સરજી છે. એકને રણક્ષેત્રમાં જવાને લાયક કર્યો છે, અને પીળને રણક્ષેત્રમાં જતા ઉશ્કેરવાને ખતાવી છે; એકને કમાવા સાફ હાથે છે, અને પીળને તેની વ્યવસ્થા રાખવાને ખતાવી છે; એકને ઊકારાં બિહરવાને સરજી છે અને પીળને તેમનાં બરણ ચોપણના અને કેળવણીના સાધન આપી શકે તેવા કરે-
 માને સરજ્યો છે. દુકામાં એક કામ સ્ત્રીને અને એક કામ

પુરૂષને કરવાને સૌખ્યું છે. બધી જામ મરદનું કામ કરી શકતો નથી, તેમ મરદ બધીનું કામ કરી શકતો નથી. સ્ત્રી આર-
 સ્પરસ છે. વળી સ્ત્રી કમાવા જાય તો તેને જાણવાની, છોકરાને
 ધવડાવી ઊછેરવાની વગેરે જરૂરને લીધે ઘણી અડચણ પડે.
 ને તે વખતે કમાવા વિના યુજરાત ચલાવતાં ઘણાને મુશ્કેલ પડે.
 મરદને એ જાતની અડચણ નડતી નથી, જો સ્ત્રી મરદનું કામ
 કરવાને અચોગ્ય છે તો તેજ પ્રમાણે મરદ સ્ત્રીનું કામ કરવાને
 પણ અચોગ્ય છે; કેમ કે આપણે જોઈએ છીએ કે સ્ત્રીનાં
 ફેટલાંક કામ એવાં કંઠાળા બરેલાં છે કે તે મરદથી યજ્ઞ શકે
 નહીં. મતલબ કે અખ વિચાર કરીને પરમેશ્વરે વેંટચી આપેલા
 કામ સારું સ્ત્રી પુરૂષનું જોડું સરજ્યું છે. જરૂર પડે તો સ્ત્રીએ પણ
 ધન કમાવાનાં કામ કરી શકે.

અર્વાચીનકાળની યુનાઇટેડસ્ટેટસની સ્ત્રીએ ડાકતરી વકીલ
 નું, છાપખાનાનું, વર્તમાનપત્રનું અને બીજાં કામ શીખીને કમાવાને
 ચોગ્ય જણાઈ છે. પણ એવાં કામો તો તેઓ પરણેલી નહોત
 તોજ સારી રીતે ચલાવી શકે. આ દેશમાં રેડીઓ કાંતીને,
 હીર કાઢીને, વણીને તથા બીજાં કામ કરીને ખાપડીઓ પૈસા
 પેદા કરે છે, પણ સાધારણ રીતે જોઈએ તો મરદ કરતાં સ્ત્રીને
 નબળી બનાવી છે, પણ તેથી એમ ના સમજવું કે જગતકર્તાએ
 સ્ત્રી જાતને છેક નબળી ને ના હિંમત કરી છે. પોતાનાં છેવાંને
 બચાવ કરવાને હિંમતથી તે સાવધપણે સાપ પકડે છે, ને બીજાં
 મંકટ વેઠે છે. સ્ત્રીને નાશ્યુક ઘડી છે. કેમ કે તેને નાશ્યુક કામો
 કરવાને સરજી છે. પણ તેથી તેઓની હિંમત તેમના કામ
 સંબંધી મરદો કરતાં કાંઈ ઓછી નથી. આપણી રજપુતાણામાં
 તથા સ્પાઈની સ્ત્રીઓ રણસંગ્રામમાં જતાં પોતાના ધણીઓને
 કેવી ઊશ્કેરતી હતી! તેજ ઉપરથી તેમની હિંમત જણાય છે.

કાર્યજ ને રામ સાચે ત્રીજવાર લઢાઇ યજ્ઞ અને હારવાથી
 રામને તેમના માગ્યા પ્રમાણે સધળાં હથીઆર વગેરે કાર્યજ

આપ્યા, તો પણ જ્યારે રામનોએ કાર્યજનો, જડ મળથી નાશ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, ત્યારે કાર્યજના લોકોની સાથે ત્યાંની સ્ત્રીઓએ કેની હિંમત ધરી, અને પોતાના લાંબા ચોટલા કામઠાંની તાંતી કરવાને કેવા કાતરી આપ્યા તથા લઢાઈનો સામાન તૈયાર કરવામાં રાત દહાડો કેવી મદત કરી! કાર્યજનો સરદાર રામને શરણે ગયો ત્યારે તેની સ્ત્રીઓ હિંમતથી અને દેશભિમાનથી તેને કેવો પ્રિયો અને પોતે નહોં નાસતાં છેવટે આ ગમાં કેવી બળી મોઝ! એ તેની કેવી હિંમતનો નમુનો છે!

પંચાસરનો રાજા જયશીખરી ભુવડ સાથે લઢતા મરાયે ત્યારે તેનું મડદું લેઈ આવી બાલવા વાસ્તે જયશીખરીની પાંચસે દાસીઓ, માંખેલાં ને ભુંગળો લેઈને વીકળી આવી ભુવડના બેઠકરને પાછું હઠાવી કેવું શેઠર બહાર કઢાડી મુક્યું અને જયશીખરીના મડદાને ધેર્યથી બાળ્યું!

અહમદનગરની આદમીની અને તેની સાહેલીઓએ આકબર જેવા જોરાવર દુશ્મનની સામે કેની લઢાઈઓ કરી. બહાદુરી બતાવી!

જોધપુરનો રાજા જસવંતસીંગ ઉજનની લઢાઈમાં ઔરંગ જેબ સામે હારીને જોધપુર નાસી ગયો ત્યારે તેને માટે તેની નારીઓ કઢાઈમાં લોઢાની કડછીથી શીરો શેકતી હતી તે જોઈ જસવંતની માએ તેમને કહ્યું કે “જસવંતને માટે શીરો શેકવામાં લોઢાની તનીમાં લોઢાની કડછીઓ કા ધસેછે, ચાટવો લે, કેમકે લોઢું ધસાવાથી નાશીને અહીં આંચો છે, તો વળી અહીં લોઢું મસાવું સાંભળી કાણુ જાણુ કયા એ ભાગી જશે,” આ કેવી બહાદુરીના બોલ છે!

પરમેશ્વરે જેને જેવું અને જેટલું જોઈએ, તેવું ને તેટલું, તેને આપ્યું છે, જીનમ અને આતાતથી સ્ત્રીના સમગ્ર દંકાવના રહેછે, ને કમડાઈ બાપ છે માટે સ્ત્રીને જે અભણ સૂર્ય રાએ તે ધંધરનો યુનેગાર કરે છે, એમ-સમજવું. સ્ત્રી પુરુષ બંનેને

તેણે કેળવણી પામવાના સરખા હકો આપ્યા છે. માટે પોતાની સત્તા વાપરી, સ્ત્રીને અજ્ઞાન રાખી, તેને ધર્મશ્વરે આપેલા હકો નહીં ભોગવવા દેઈ, 'બુદ્ધિ છતાં તેને નહીં' કેળવી, જેઓ પોતાની સત્તા નીચે દબાવે છે, તેઓ તે મહાપિતાના યુનેગાર થાય છે. માટે આપણે તે પિતાનો કોપ આપણા માથા ઉપર શા માટે એંચી લેવો જોઈએ? સ્ત્રીઓને આપેલા હકો ભોગવવા દેવા, તેમને આપણા જોડલા હકવાળીજ ગણવી, તથા તેને તાબેદાર બુંડી નહીં, પણ આપણા મિત્ર ગુરુ આપણી બરાબર ગણવી એ ધર્મ માર્ગ છે. કાશ્ય અંગ નહીં પણ તેને આપણા આખા અંગ એટલે પોતાના પ્રમાણેજ ગણવી. તેને તેના ધર્મ પ્રમાણે આલતાં અટકાવવી નહિ; તેમજ જેઓ પોતાના ધર્મથી અજ્ઞાન હોય તેમને તેથી જાણીતી કરવી, તેમને તેમના ધર્મ શીખવવા. હું જાણું છું કે પરમેશ્વરે સ્ત્રી સૌને બુદ્ધિની ગહીસ સરખી આપેલી છે.

આપણી સ્ત્રીઓ પ્રાચીન કાળમાં ઘણી વિદ્વાન થતી હતી. લીલાવતીએ એજ નામનો ગ્રંથ લખ્યો હતો અને સરસ્વતીએ શંકરાચાર્યને વાદમાં હરાવ્યા હતા. અર્વાચીન કાળની યુનૈટેડ સ્ટેટ્સ, જર્મન, ફ્રાંસ, ઇંગ્લાંડ આદી ઠેકાણાની દૈનિક સ્ત્રીઓ સારી વિદ્વાન થઈ છે ને તેમણે ઉપયોગી ગ્રંથો બહાર પાડ્યા છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

હાલના સમયની સ્ત્રીઓની હાલત.

ફ્રાંસમાં લાટુડ નામે માણસને અને ચીનમાં કોઈ આદમીને બાસ્થાવસ્થાથી ઘડપણ સુધી અંચી ખાંને રાખ્યા પછી તેમને છોડ્યા ત્યારે તેઓએ પોતાના કેદખાનામાં રહેલા દેવાની આરજ કરી કેમકે મહાવરાથી તેમને કેદખાનું ગમી ગયું હતું ને ધુરંગ બહારનો પ્રકાશ તેમની આંખોથી ખમાતો નહતો, તેમ આપણા

દેશની હાલની સ્ત્રીઓ ઘણા કાળ સુધી અસાન સાગરમાં ડુબેલી
 રહેલી તેમના સુધારા અને તેમની ડેળવણીની સામે થઈ દુર-
 દશામાં ગેહવામાં આગર ગણિ છે. પરંતુ ધરના કામમાં નારી મુખ્ય
 છે અને તેને જ ધર સંભાળી સવળી સત્તા આપવી જોઈએ
 એ ધર્મશાસ્ત્રીનિયમ છે, માટે તે સત્તા વાપરવાને તેણે ડેળવણી લઈ
 ચાલ્યે થયું જોઈએ. એ સત્તાનો વાજખી ઉપયોગ કરવાને તેમને
 ચાલ્યે કરવાનું કામ ડેળવણી પામેલા મરદોનું જ છે. પણ આ દે-
 શમાં તે પ્રમાણે મરદ કરતા હોય એમ જણાતું નથી. ધરનું
 મુખીપણું સ્ત્રીને આપવાને તથા તે મુખીપણું ચાલ્યે કર-
 વાને આ દેશના મરદો બીજા દેશના મરદો કરતા ઘણા પાછળ
 પડેલા છે. તથા આપણા દેશની સ્ત્રીઓ ચોતાના ધર્મથી અજાણી
 છે એટલું જ નહીં, ઘણા મરદો ધર તરફથી મુખ્ય કે નિરાંત પામતા
 નથી એટલું જ નહીં, ઘણા ધરમાંથી ઘણું કરીને ફળેથી કંકસ જતા
 નથી એટલું જ નહીં પણ તે સ્ત્રીઓની હાલત પણ દયા આણવા
 જેવી છે. તેઓ ખરી ડેળવણી રહીત હોય છે. તેઓનામાં અસા
 ખોડાનો, સારા નકારાનો ને કાયદા ગેરકાયદાનો વિચાર કરવાની
 શક્તિ થોડી જ હોય છે. આપણા કેટલાક પુરુષો કહે છે કે,
 સ્ત્રીઓની આવી હાલતમાં તેમને ધરના કામ કાજમાં મુખી
 બનાવી તો તેઓ જરૂર બિગાડ કર્યા વિના રહે નહીં. માટે
 તેઓ સમજી યાય ત્યારે તે બિપરીપણું તથા તે છુટ આપવી!!
 એ વાત ખરી, એવું બોલનારાં સ્ત્રીઓને એ છુટ લેવા ચાલ્યે
 કરવાને કેટલા પ્રયત્ન કરે છે? તેમણે સ્ત્રીઓને બાયક કરવાને
 કાંઈ પણ પગલું બંધું છે? કે નકામા, સ્ત્રીઓ ચાલ્યે નથી માટે તે
 સત્તા તેમને ન આપવી, એમજ બોલ્યા કરે છે? ને ચાલ્યે તો
 તેમની મજે થશે નહિ વાર!! એ સત્તા આપવાનું અને તે
 નો વાજખી ઉપયોગ કરવાને બાયક કરવાનું કામ તમારું છે
 તેમ બાળશિક્ષા બંધ કરી, ચાલ્યે ઉમરે, બાયક વર સામે
 ખરણાવો, ને ત્યાં સુધી ખરી ડેળવણી લેઈ, ધરનું ઉપરીપણું

તેણે કેળવણી પામવાના સરખા હકો આપ્યા છે, માટે પોતાની સત્તા વાપરી, સ્ત્રીને અસ્તાન રાખી, તેને ધર્મસ્વરૂપે આપેલા હકો નહીં ભોગવવા દેઈ, બુદ્ધિ છતાં તેને નહીં કેળવી, જેઓ પોતાની સત્તા નીચે દબાવે છે, તેઓ તે મહાપિતાના યુનેગાર થાય છે. માટે આપણે તે પિતાનો કોપ આપણા માથા ઉપર શા માટે ખેંચી લેવો જોઈએ? સ્ત્રીઓને આપેલા હકો ભોગવવા દેવા, તેમને આપણા જેટલા હકવાળીજ ગણવી, તથા તેને તાબેદાર હુંડી નહીં, પણ આપણા મિત્ર તુલ્ય આપણી બરાબર ગણવી એ ધર્મ માર્ગ છે. કાબુ અંગ નહીં પણ તેને આપણા આપ્યા અંગ એટલે પોતાના પ્રમાણેજ ગણવી. તેને તેના ધર્મ પ્રમાણે આલતાં અટકાવવી નહિ; તેમજ જેઓ પોતાના ધર્મથી અસ્તાન હોય તેમને તેથી જાણીતી કરવી, તેમને તેમના ધર્મ શીખવવા. હું તા-હુંડું કે પરમેશ્વરે સ્ત્રી સૌને બુદ્ધિની બક્ષીસ સરખી આપેલી છે.

આપણી સ્ત્રીઓ પ્રાચીન કાળમાં ઘણી વિદ્વાન થતી હતી. લીલાવતીએ એજ નામનો ગ્રંથ લખ્યો હતો અને સરસ્વતીએ શંકરાચાર્યને વાદમાં હરાવ્યા હતા. અર્વાચીન કાળની યુનૈટેડ-સ્ટેટ્સ, જર્મન, ફ્રાંસ, ઈંગ્લાંડ આદી ડેકાણાની દૈશિક સ્ત્રીઓ સારી વિદ્વાન થઈ છે ને તેમણે ઉપયોગી ગ્રંથો બહાર પાડ્યા છે.

પ્રકરણ ૨ જું.

હાલના સમયની સ્ત્રીઓનો હાલત.

ફ્રાંસમાં લાટુડ નામે માણસને અને ચીનમાં કોઈ આદમીને બાલ્યાવસ્થાથી ધડપણ સુધી બંધીખાને રાખ્યા પછી તેમને છોડ્યા ત્યારે તેઓએ પોતાના કેદખાનામાં રહેવા દેવાની અરજ કરી કેમકે મહાવરાથી તેમને કેદખાનું ગમી ગયું હતું ને તુરંગ બહારનો પ્રકાશ તેમની આંખોથી ખમાતો નહતો, તેમ આપણા

દેશની હાલની સ્ત્રીઓ ધણા કાળ સુધી અત્તાને સાગરમાં ફેંકી
 રહેલી તેમના સુધારા અને તેમની ફેળવણીની સામે થઈ દુર-
 દશામાં ગહેવામાં આપડું ગણિ છે. પરંતુ ધરના કામમાં નારી મુખ્ય
 છે અને તેને જ ધર સંચાલી સઘળી સત્તા આપવી જોઈએ.
 એ ઇશ્વરી નિયમ છે, માટે તે સત્તા વાપરવાને તેણે ફેળવણી લઈ
 ચોગ્ય થયું જોઈએ. એ સત્તાનો વાળખી ઉપચોગ કરવાને તેમને
 ચોગ્ય કરવાનું કામ ફેળવણી પામેલા મરદોનું જ છે. પણ આ દે-
 શમાં તે પ્રમાણે મરદ કરતા હાય એમ જણાવું નથી. ધરનું
 મુખીપણું સ્ત્રીને આપવાને તથા તે મુખીપણાને ચોગ્ય કર-
 વાને આ દેશના મરદો ખીજ દેશના મરદો કરતા ધણા પાછળ
 પડેલા છે. તેથી આપણા દેશની સ્ત્રીઓ માતાના ધર્મથી અજાણી
 છે એટલું જ નહીં, ધણા મરદો ધર તરફથી મુખ કે નિરાંત પામતા
 નથી એટલું જ નહીં, ધણા ધરમાંથી ધણું કરીને ફજાઓ કંકાસ જતો
 નથી એટલું જ નહીં પણ તે સ્ત્રીઓની હાલત પણ દયા આણવા
 જોઈ છે. તેઓ ખરી ફેળવણી મહીત હોય છે. તેઓનામાં ખરા
 બોધનો, સામ નહામનો ને કાયદા ઐશ્વર્યનો વિચાર કરવાની
 શક્તિ થોડી જ હોય છે. આપણા કેટલાક પુરૂષો કહે છે કે,
 સ્ત્રીઓની આવી હાલતમાં તેમને ધરના કામ કાજમાં મુખી
 બનાવી તો તેઓ જરૂર બિગાડ કંધા વિના રહે નહીં. માટે
 તેઓ સંમજી થાય ત્યારે તે ઉપરીપણું તથા તે છુટ આપવી!!
 એ વાત ખરી, એવું બોલનારાજ સ્ત્રીઓને એ છુટ લેવા ચોગ્ય
 કરવાને કેટલો પ્રયત્ન કરે છે? તેમણે સ્ત્રીઓને લાયક કરવાને
 કંઈ પણ પગલું ભર્યું છે? કે નહીં, સ્ત્રીઓ ચોગ્ય નથી માટે તે
 સત્તા તેમને ન આપવી, એમ જ બોલ્યા કરે છે? ને ચોગ્ય તો
 તેમની મેળે થશે નહિ વાર!! એ સત્તા આપવાનું અને તે-
 નો વાળખી ઉપચોગ કરવાને લાયક કરવાનું કામ તમારું છે.
 તમે બાળવિવાહ બંધ કરી, ચોગ્ય ઉમરે, લાયક વર સાથે
 પ્રેરણાથી, ને ત્યાં સુધી ખરી ફેળવણી લઈ ધરનું ઉપરીપણું

ચલાવવાને લાયક થાય તેમ કરો. ધણું કરીને તો તેઓ કેલવ
 હી આપતાજ નથી, અને જો બણાવે છે તો ફક્ત ૧૫ વરસની
 થાય ત્યાં સુધીજ. ૬૫ વરસની વિચાર કરવાને શક્તિવાન
 યજ્ઞ ન હોય, તેનામાં પુરી સમજણ પણ આપી ન હોય, એ-
 ટલામાં તો તેને નિશાળેથી ઉઠાડી લેવામાં આવેછે. તેનું પરિ-
 ણામ એ થાયછે કે બણવાથી કાયદો થયો જોઈએ, તેને બદલે
 ઉલટા કોઈ વાર ગેરકાયદો થાય છે. તે તોછડી ને છાલકા મનની
 યજ્ઞ જાયછે; નદારી સ્ત્રીઓથી નદારી સ્ત્રીઓ બેનપણથી, તેમની
 વાતો તેમની સોબતમાં બેસીને સાંભળ્યાથી, તથા પોતાના શુભો
 તેમને આપવાની પોતાનામાં શક્તિ નહીં હોવાથી, તેમના બગડેલા-
 શુભો ગ્રહણ કરી તેમના જેવી યજ્ઞ જાયછે. તથી તે ધરના ઊપ-
 રીપણને અચોગ્ય થાયછે. છોકરાં સાથે, સગાં વાહાલાં સાથે ને
 પોતાના પતિ સાથે કંઈ ચોગ્ય રીતે ચાલવું એ તેને માલમ-
 પડતું નથી, અથવા તે, તેઓ પોતાના અભિમાનમાં ભુલ્લી જાયછે.
 માટે તેમને માઠી ઉમરની થતા સુધી ખરી કેળવણી મળે,
 તેમની વિચાર કરવાની ને સારું નદારું પારખવાની શક્તિ ખુ-
 લે, પોતાનો ખરો ધર્મ જાણીને તેનો ધરતો ઉપચોગ કરી શ-
 કે, એવી લાયક થાય તેવો પ્રયત્ન કરો. દેશી બુદ્ધિઓ એ ત-
 મારું, રૂં એ આપણું કામછે. એવી કેળવણી મળવામાં બાળ-
 લગ્નથી થતી હરકત દૂર કરો. બાળલગ્ન એ આપણી સ્ત્રીઓને,
 આપણા મરદોને તથા આપણા દેશને કેટલું નુકશાનકારી છે,
 તે વિશે આગળ આવશે, તો પણ આ ઠેકાણે
 મારે એટલું તો જણાવવું જ જોઈએ કે એ ધારાથીજ
 આપણા સ્ત્રી વર્ગ ને આપણા દેશ ધણી બાળતમાં પાછળ
 પડી ગયો છે. એ ધારો સ્ત્રીઓને પુરી કેળવણી મળવા દે-
 તો નથી, મરદની કેળવણીમાં પણ હરકત કરેછે, તેમની થતી
 આલાદને નખળી બનાવે છે, તેમને બાળકો ઉછેરતાં આવડ-
 તાં નથી; તથા દેશને નામદં અને ગરીબ બનાવેછે. માટે એ

ધારા જેમ અને તેમ જલદી દૂર કરી, સ્ત્રી મરદ ચોગ્ય ઊમ-
રનાં થાય ત્યાં સુધી ધરનું કામ સારી રીતે ચલાવવાને બાયક
કેળવણી છે, અને પોતાનાં છોકરાં અને સગાં વાહાણી સાથે
કેમ વરતવું, તે સમજાવે એવાં કરવાં, એ મારા કેળવણી દેશી-
એ આપણું કામ છે. સ્ત્રીએને ચોગ્ય ઉમરે બાયક વર સાથે
પરણવાને ચોગ્ય કરવા માં જ્યાં સુધી આપણે પાછળ મોકીશું,
તથા જ્યાં સુધી ધરનું ઉપરીપણું ચલાવવા લાભકાર કરવામાં પા-
છળ મોકીશું, અને તેમને ચોગ્ય બનાવી જ્યાં સુધી તેમની
ખરી છુટ આપણે નહીં મોકવવા દેઈએ ત્યાં સુધી આપણા
દેશનો કદી ઉકાર ચલાવો નથી; ત્યાં સુધી ધણી સાથે કેમ વ-
રતવું તે તેઓ કદી જાણવાની નથી. ત્યાં સુધી તેઓ કદી
પોતાનાં સાસુ સસરા સાથે કેમ ચાલવું તે જાણવાની નથી.
ત્યાં સુધી તેઓ કદી પોતાની વહુઓ સાથે, વહુવાર સાથે નોખ-
ણું મોકવું સાથે કેમ વરતવું તે સમજવાની નથી. ત્યાં સુધી
તેઓ કદી પોતાનાં છોકરાં કેમ ઉછેરવાં, ધણીને કેમ બેઠે-
વી મરદ કરવી, એ સમજવાની નથી. હું કાંઈ ત્યાં સુધી તે-
ઓ કદી સારી માતા, દે સારી સ્ત્રી થવાની નથી; એ નકા
સમજવું.

આપણા દેશમાં ઘણું કુરીતે દરેક કુટુંબની અંદર સાસુ વહુને
જાનવું નથી તથા તેઓ બહીને પોતાના ધરની કનેતી કરે છે, તે
આપણે દરેક દેશી જાણીએ તેઓ જાણી કે સાસુ વહુ બહીને કે
ખેં સાસુ સસરાને, અને મૂર્ખ વહુ, ધણીને સમજાવે છે તથા ધ-
રમાં કુસંચ કરાવી, ખાપ દિકરાને જુદા પાડે છે અને પોત-
પોતાના ધણીને સુખે ખાવા મીવા દેતી નથી. અને આ સં-
સાર સાગરમાં ચાલતા વહાણના સડ તેઓ ધણીધાર કાપ
તાં બે છે. સાસુ વહુની બદાઈથી ધણીવાર ખાપ દીકરાને માં જો-
વા વરો રહેતા નથી. દીકરા માંમે હોય છે, અભ્યાસ કર-
તા હોય છે, તેમ છતાં યુજરાત ચલાવવાને તેને અભ્યાસ છે.

વાળી તથા નોકરી કે હલકો ધંધો શોધવાની જરૂર પડેછે. તેથી તેનો આખો જન્મજીવન ખરાબ થાય છે, વર વહુ નાનાં અને આણસમજી હોવાથી, તેમણે મા બાપના કલ્યામાં રહેવું જોઈએ, પણ જો માબાપજી આણસમજી હોય, તેમને પોતાનાં વહુ દીકરા સાથે કેમ ચાલવું તે માલમજી ન હોય, વહુદીકરાને કેટલીક છુટ આપવી જોઈએ, તથા તે છુટનો તેઓ વાળખી ઉપયોગ કરે, માટે શી રીતે ને કેવાં લાયક કરવાં જોઈએ તે તેઓ જાણતાંજ ન હોય, તો તેથી ગાહું પરિણામ થાય એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું થયું છે! આપણા દેશની માતાઓ ખરી કેળવણી રહિત હોવાથી, તેઓ પોતાના ખરા ધર્મથી અજાણી હોયછે. તેથી પોતે પોતાને જે સારા હોતી તથા તે લેઈને તેનો ગેર ઉપયોગ કરેછે. અને તેનાં બહુ માઠાં ફળ થાય છે. ધણી સાથે, દીકરા સાથે કે પોતાની વહુ સાથે લઢેછે, અને ધરની ખરેખરી ફળેલી કરેછે. અને કુળનો નાશ કરે છે.

વળી સ્ત્રીઓ અસાન હોવાથી, પોતાના ખરા ધર્મથી અજાણી હોવાથી ધરેણાં ગાંઠાં માટે ખીજી પદસાધરની સ્ત્રીઓનો દાખલો લેઈ સારાં લુગડાં ધરેણાં માટે પોતાના ધણીની શક્તિ નહીં છતાં કુળમાં કંકાસ કરે છે, અને ધણીવાર તેને દેવું કરીને પણ તે ધરેણાં કરાવવાની જરૂર પાડે છે. આ પ્રમા-

ઠમનુસ્મૃતિના ૩ જા અધ્યાયના ૫૭ મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે કે—

શોચન્તિજામયોયત્રવિનશ્યત્યાશુતત્કુલમ્

નશોચન્તિનુયત્રૈતાવર્દ્ધતેતાદિસર્વદા॥

અર્થ—જે કુળમાં બેન, બાપડી અને ખીજી સગી સ્ત્રીઓ કંકાસ કરે છે, તે કુળનો ઝટ નાશ થાય છે અને તથા કરતી તે કુળમાં સદા ચઢતી થતી જાય છે.

કે કુવામાં પડીને કિંવા ખીજી રીતે પોતાનો પ્રાણ ત્યાગ કરે છે. આ પ્રમાણે આપણા દેશી કુટુંબોમાં દયા આણુવા જોગ ધણા બનાવ બને છે. એ દયા આણુવા જોગ બાબતનો અરજો ચિતાર સાસુ વહુની લડાઇના પુસ્તકમાં ચિતાર્યો છે. જો વહુ આત્મ હત્યા નથી કરતી તો તે દીકરાનો બાપ—તેનો પાપી બાપ, તેની સ્ત્રીના સંમજબંધાથી, અને તેના દીકરાની મૂર્ખાઇને લીધે તેને ખીજીવાર પરણાવે છે. એ રીતે તે બાપડી નિરપરાધી વહુને આખો જન્મારો ખરાબ કરે છે. એ નથી આણેલી વહુ પણ ઘણું કરીને તો જીતીના જેવીજ સુખી થાય છે!! એ નથી વહુ લાવનાર વરને અને તેના બાપને તો શું કહેવું? પણ એકવાર જોયું છતાં તે ધરમાં પૈસાને ખાતર દેનાર એ નથી વહુના બાપને કેવા જાણ્યો? તેણે એકવાર જોયું કે જે ધરમાં ખીજીની છોકરી સુખી ન થઈ ને તેનો આખો જન્મારો બગાડ્યો તેજ ધરમાં પોતાની છોકરી કેમ સુખી થશે? તેને લગાર પણ વિચાર તો કરવો!! પૈસાને ખાતર પોતાના વહુલા બાપડોનો ભવ બગાડનાર—એક ઊપર ખીજી સ્ત્રીદનાર પાપી પિતા-ધિક્કાર છે તમને. ખરેજ તેઓ પેટેલ વહેલા આંધળા થઈને ખાડામાં પડે છે, પણ પછી જ્યારે પોતાની દીકરી દુખી થાય છે, તેના દુખનાં રોષણાં રડતી તે પોતાના પિતા પાસે આવે છે, ત્યારે તે પોતે ધણેજ પરતાય છે. ત્યારે તેઓ કહે છે કે 'તે ક્યાં મારી દીકરીને દુખના ખાડામાં નાંખી, પણ પેટેસેથી વિચાર કરતા નથી કે જે ઠેકાણે એક સુખી ન થઈ. ત્યાં ખીજી કેમ સુખી થશે? ખીજીનું ખૂંદ ધૂંધી પોતાની દીકરીનું સાંકે કરવા ધૂંધે, પણ તે કેમ થાય?

આપણી સ્ત્રીઓ જોગ વહુ સાથે કેમ ચાલવું તેથી અજાણી છે, તેમ ધણી સાથે કે છોકરાં સાથે કેમ વરતવું તે પણ બરાબર માહિતગાર હોતી નથી. પણ તે હપલી બાબતના પુઝામાંજ આવી જાય છે. તોપણ એ સંબંધી એ વિના ખીજીનું

કેટલુક વધારે કહેવાનું રહી જાય છે; તે મારે વિસરવું જોઈતું નથી. આખો દહાડો મહેનત કરી યાત્રીને પોતાનો ધણી આંખો હોમ, તેને શાંત કરવાને મારે તેની સાથે મીઠા વચ્ચને બોલવાને બદલે ધણી આવે છે કે તુરત તેની આગળ ફરીઆદીઓના એક ઉપર એક, એમ ઢગલા રજુ કરે છે. આજતો છોકરો આમ બોલ્યો, વહુએ મને આવી ગાળો દીની, મારી સાથે આ પ્રમાણે લઢી, ફલાણનો છોકરો કે તેની વહુ, કેવા, તેની મા કે સાસુના કસામાં રહે છે! આતો ઉલટા મારા સામા યાય છે, ગમકોરના ધણીએ જીવો ફલાણું ધરેણું કરાવ્યું, ને શામકોરના ધણીએ પદણી પંટાણું લીધું, પેલી પ્રમદોરનો ધણી તો તેને હથેળીમાં ન આવે છે, ને તમેતો મારે માર કાંઈએ ઘડાવતા નથી, ને લેતા પણ નથી. આ રીતે હજારો જાતની ફરીઆદીઓની વચે પોતાનો ધણીને મુકે છે. જહારયા યાત્રીને અને મુઝામને આવેલા ધણી ધો આરામ પામવાને બદલે આ પ્રમાણે ચિંતાની ચિંતામાં પડે છે ત્યારે કંઠાળી જાય છે. શું કવું ને શું કહેવું તેની તેને ગમ પડતી નથી. જ્યારે સ્ત્રી જીએ છે કે ધણી પોતાની ફરીઆદીના જવાબમાં કાંઈ કહેતો કરતો નથી, ત્યારે તેની સાથે ક-જીએ કરીને લઢી પડે છે. આવી હાલતમાં કોઈ કહેશે કે તે ક્રુદ્ધ સુખી હોય? છોકરાંને કેમ બેઠેલા, તેમને કેવી રીતે કેળવણી આપવી, કેવી સોગત કરી આપવી, તેમની સાથે કેમ વર્તવું છતાંદિ તેમની માને માલમ ન હોવાથી, તે, તેના છોકરાનો ભવ જગાડે છે. છોકરાંના સાબળતાં ગાળ દે છે. જીકુંબાલે છે, તેમને ચોરી કરતાં બેઠકાવ્યાને બદલે ઉશ્કેરે છે અને તેમને પોતાના જેવા જનાવે છે તેમને સ્વચ્છ રાખી, સ્વચ્છ લગાડા પહેરાવી સૂઝડ કર્યાને બદલે, ગદા જનાવે છે, સાગી સોગત રાખ્યાને બદલે, નકામ છોકરાંની સોગતમાં રમવા દે છે, તેમના જેવાં લૂચ્યા, જીકું ને નકામો જનાવે છે. તેમના સાબળતાં વેહેમ બરેલી, જાતની, ડાકણની, જાદુની, મંત્રની, જોષ કે

ગ્રહકળ આદિની, શુકનની એવી એવી વાતો કહી તેમને ના-
 નપણુમાંથીજ વેહેમી ને ખીણીકણ બનાવેછે. જે વેહેમ મોટા થ
 યા પછી કહાડવા ઘણા મુશ્કેલ પડેછે. અથવા તો મરતા સુખી
 જતાજ નથી. છોકરાંની નાનપણમાં કેમ માવજત કરવી, તે-
 મને કેવો ખોરાક આપવો, માંદાં પડે તો આધાર કે માનતા મા-
 ન્યાને બદલે કેમ ઉપાય કરવો એ માલમ નહીં હોવાંથી, ઘણી
 વાર ઘણી અસાન માતાઓ નાનપણમાંજ પોતાના બાળકને
 પ્રાણ ખુવેછે. કેટલીક વેહેમી માતાઓ પોતાના બાળકને બળી-
 આદેવ ગુસ્સે થશે એમ જાણી નાનપણમાંથી શીળી કઢાવતી ન-
 થી, જેથી બળીઆ દેવ ગુસ્સે થઇ બાળકને પ્રાણ હારી લેછે, કે
 ઘણોને આંધળાં કરેછે. નજર લાગી હશે, જૂત વળગ્યું હશે, અ-
 કલામાં પગ પડ્યો હશે, કે મૂઠ મારી હશે એવા વેહેમમાં બાધ
 આપડી કરેછે, ચક્ષુ ઉતારે મુકેછે, નજર બાધેછે, પણ તાકી
 દથી એસડ કરતી નથી. તેથી પોતેજ પોતાના વહાલા બાળકની
 હત્યારી મા યાવેછે.—વિના ડારણે મૂર્ખાઇથી મારી નાંખે-
 તેમ છતાં જો બાળક ઉછરેછે તો પોતે કેળવણી રહીત હોયછે!
 એટલે બાળકને કેળવણી આપી શકતી નથી, સુગતિ ને સન્ન
 માર્ગ જતાવી શકતી નથી, સુસંગત કરાવી શકતી નથી; પણ
 પોતાનાજ જેવાં, તેમને પોતાનો દાખલો આપી જનાવી મુકેછે,
 કાંતો નિશાળે ભણવા સાર મુકતીજ નથી. અને ખીણીઓનો
 દાખલો લેખજો મુકેછે તો તેમના અભ્યાસવિષે પોતાની અસાન-
 તાને લીધે તપાસ કરી શકતી નથી. તેમ છતાં થોડું ઘણું ભણેછે
 એટલામાં તો તેમને પરણાવી તેને લાગે લેવાનો આવેછે!! પોતાના
 બાળકોનું શું થશે, તેનો વિચાર કરતી નથી. તેઓ આગળ ઉ-
 પર ગુજરાન કેમ ચલાવશે, સંસાર તેમનો કેવો નીભશે, વડુ
 લાવતી હોય તો વડુ કિંવા વર લાવશે હોય તો વર કેવોછે.
 તેના ગુણ, આલ આદિ કેવું છે, ત્યાં ગયાથી છોકરું સુખી થશે
 કે દુખી, તેની તે કાંઈ તપાસ કરતી નથી. તેમનું ગમે તે થા-

ઓ, પણ પરણાવીને જ્યાં ત્યાં મને લાવો લેવા દો, આ તનો આંધળો લાવો લેવાને ધરજનારી આંધળી માતાઓ આ દેશમાં કાંઈ થાડી નથી. ધણું કરીને સમજળી છે. બાળકોનો અભ્યાસ તબવી, તેને વહુ આણીઆપી, તેની મા ખુશી થાય છે. જાણે પોતે પોતાનો એક માટો ધર્મ બજાવ્યો—રે! ધર્મ શાનો અધર્મ બજાવી પરવામાં હોયની? તેમ તેઓ શાંત થઈ ખુશી થાય છે. અસ્તાન બાળક પોતાનો અભ્યાસ દુર કરી અવપણથી સંસારની માયામાં પડે છે, ને છેવટે જ્યારે સાસુ વહુને બનવું નથી તથા પોતાનાં મા બાપ જરૂર પાડે છે, ત્યારે તેનાથી જીદ રહેવું પડે છે. ગુજરાત કેમ ચલાવવું એની મુશ્કેલી પડે છે ત્યારે ગમે તેવી હલકી ગુમાસતી કે નોકરી બાળી પેટ પોષે છે, ને આખો જનમારો દુખમાં ને મુશ્કેલીમાં પુરા કરે છે. આ પ્રમાણે એક અસ્તાન—પોતાના ખરા ધર્મથી અજાણી સ્ત્રી જન્મે છે ત્યારથી તે મરે છે ત્યાં સુધીમાં તેના ધણીનો, છોકરાનો ને વહુનો આખો બવ બગાડે છે, ને દુખી કરે છે. પોતે પણ બગારે મુખી થતી નથી. તેના વાહાલા ધણીનું ને વાહાલા છોકરાના દુખનું કારણ થાય છે. છેવટે દેશને દુખી અને કંગાલ હાલતમાં લાવનાર તથા કુટુંબોને દયા ખાવા જોગ સ્થિતિમાં આણનાર તે આપણી સ્ત્રીઓનું અસ્તાન પાછું છે.

ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓ ધણું કરીને ધરમાં બેઠી બેઠી કાંઈ કામ કર્યા વિના હાડકાની હરામ થઈ જાય છે. આકરો હોવાથી ધરમાં પોતાને તેમનું ઉપરીપણ કરવાનું હોય છે. પણ તે કામ તેમને આવડતું નથી. ધણીક અચોગ્ય વર્તાણુક ચલાવે છે, ગુસ્સે થાય એવા હુકમ કોઈ કરે છે તથા તેમને માફું લાગે છે. આકરો ગુસ્સે થયાથી તેઓ તેમનું કામ દીલ દેઈ કરતા નથી. અને ઉલટું નુકશાન કરે છે. આકર કેવો ને શા ભાવનો માલ લાવે છે તેની શંકાણીઓ તપાસ કરવાની ટેવ રાખતી નથી તથા

તથા તામું ખરાબર પોતે (આવડતું નથી માટે) રાખતી નથી તે-
થી ઘણા આકરો છેતરે છે કે જુકશાન કરે છે. શેઠાણીઓ એ-
મજા જાણે છે કે અમારે તો કાંઈ કામ કરવાનું છેજ નહીં. ધ-
રમાં ગંદવાડ, વાંસણ નેલાં, લુંગડાં ખીગડે પણ દરકાર નહિ. ત
કીએ બેઠાં બેઠાં આકરો ઉપર હુકમ કરવો, (ફેટલીકંને તે પણ
નથી આવડતું) પોતાની બેનપણી કે દાસીઓ સાથે નકામી કુ-
ચલી કરવી, ગપોડાં મારવાં, નકારી ને વેહુમી વાતો કરવી, બી-
જીઓની નિંદા કરવી, સારાં સારાં લુંગડાં ધરેણાં પેહેરી દિવ
દરશન માટે જવું એજ માત્ર અમારું કામ છે એમ તેઓ સ-
મજે છે. આકરને મોઠા ધાંઠા સાડી સાદ કરવા, વેહુલાં સુવું
મોડાં ઉઠવું, દીવસે પણ આરામ લેવો—જાણે કામ કરીને થા-
કીજ ગયાં હોયતી—સારાં સારાં મીઠાંન જમવાં, વસ્ત્રાલંકાર પે-
હેરવામાં કાળ કાઢવો એજ અમારું કામ છે, અમને મહેનત ક-
રવાને ધંધરે સરજીજ નથી—પરમિધરે આપેલાં દાંધ પગ જા-
ણે નકામાજ હોયતી—તેમ તેઓ સમજે છે. પોતાનાં જોવી બી-
જીઓના દાખલા એક સારાં સારાં લુંગડાં ધરેણાં માટે હક લેઈ
તેમાં ખરચ કરાવવું, ન કરાવે તો રોજ કુંકાશ કરવો, લુંગડા
જેવું મોં કરી બેસવું એજ અમારું કામ છે એમ તેઓ સમજે
છે. એ બાબતમાં તેઓ ફેટલી જીલ કરે છે તે હું આગળ ઉ-
પર બતાવીશ. કોઈના ધણી ગરીબ હોવાથી આકર રાખી શકો-
તા નથી. અથવા રાખે છે તો ખાણી ભરી જાય ને વાસણ માં-
જી જાય. એવાનાં ઘર ધણીવાર ઉકરડા જેવાં હોય છે.

શેઠાણીઓની માફક સાધારણ વર્ગની સ્ત્રીઓ પણ ધરમાં
સફાઈ રાખવામાં કાંઈ સમજતી નથી. તેઓ ખાવા પીવાનું ક-
ર્યા પછી ગપો મારવામાં, નિંદા કરવામાં, આ ઘેરથી આ ઘેર
કરવામાં પોતાનો વખત કાઢે છે. ધરના સાધારણ કામથી પ-
રવારી તેઓ પણ ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓની માફક વખત ધોરો
વખત ઉંઘવામાં કહાડે છે. ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓની માફકજ તેઓ

પણ કાંઈ સારાં કામ કરતી નથી. મંદીર જમ છે પણ ધર્મ તે શુ ઐ જાણતી નથી. ઇશ્વર વિશે વિચાર કરવો, યજ્ઞેલા યુનાની માફી માગવી, તેનાથી હરીને ચાલવું, ઐમાંનું કાંઈ તેઓ જાણતી નથી ને કરતી નથી. ચોતે શીખી હોતી નથી કે શીખતી નથી. જો કે તેઓ ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓ કરતાં કરવા હરવામા વધારે છુટા લેછે તોપણ તે માત્ર પોતાની ખેનપણીઓને ત્યાંજ, પોતાના પતિના કામમાં ચોતે કાંઈ મદદ કરતી નથી, ધરતુ નામું રાખતી નથી, આવક પરચનો વિચાર કરતી નથી, વિચારીને પરચ કરતી નથી. છોકરાંની કેળવણી ઉપર ધ્યાન આપતી નથી, માત્ર ધરેણાં માટે કે સારાં લૂગડાં માટે પોતાની સમ્પત્તિઓનો દાખલો લેવો ને કંકાશ કરવો ઐ તેમનું કામ. પોતાનાં બાળકોને વહેલાં પરણાવી બાળે લેવા ને સાસુ થઈ વહુ ઉપર અમલ ચલાવે. ઐ તેમનું કામ. ઐ કેટલું નુકશાન કરતા છે તે ખતાવીશ.

આ ખંને વર્ગ કરતાં નીચલા વર્ગની સ્ત્રીઓ કાંઈક સારી છે. ઐમ નથી કે તેઓ મદ્યુણી છે. ઐમ નથી કે તેઓ ઉપલા ખંને વર્ગ કરતાં વધારે હોશીઆર બુદ્ધિવાન ને કેળવાયેલી છે. ઐમ નથી કે તેઓ ખરી બક્તિ સમજે છે ને કરે છે. ઐમ નથી કે તેઓ સુધડ ને સમજી હોઈને ધરમાં ખરાખર વ્યવસ્થાને બંદોબસ્ત કરી રાખે છે. ઐમ નથી કે તેઓ, ધણી સાથે લૂગડાં ધરેણાં કે ખીજ કરેણી. કજીઓ કંકાશ કરતી નથી. જો તેઓ ઉપલા ખંને વર્ગ કરતાં સારી છે તો તે માત્ર ધણીનાં કેટલાક કામમાં મદદ કરે છે. તેમાંજ છે. ધાચણે જાચેણુ દર-જેણુ, કુંબારેણુ, સોનારેણુ, લુહારેણુ ઇત્યાદિ કેટલીક હુતર કરનારી વર્ણની સ્ત્રીઓ પોતાના ધણીના કામમાં મદદ કરે છે, તેને સીવવા, ખરવા, ઘડવા કે વેચવા લાગે છે. સોનારેણુ ચુંચવાનું, મણકા કરવાનું, ઇત્યાદિ પોતાનાથી થઈ શકે ઐ વુ કામ કરે છે. ઐજ પ્રમાણે જાચણુ ને દરજણુ સીવે છે.

શરીરપર લૂગડું રાખી શકે છે. અને તેમ પોતાની લાજ સાચવતાં પોતાનું કામ કરી શકાય છે તો પછી માત્ર કમરપરજ કપડું રાખી નહાવું કે લૂગડાં ધોવાં ને તમાસગીરોની નજરે પડવું એ ખીમકુલ ધિક્કારવા લાયક છે. જે શ્રીમંત ધરની સ્ત્રીઓ સંવારમાં બગ્ગીચાં ખેલતી નદીએ જતાં અને પાછી વળતાં આપણે ઘણીવાર જોઈએ છીએ, સારાસારા ધરની સ્ત્રીઓ તાંબા પીતળનાં ખેહડાં લઈ નદીએ ધોવા જતાં જોઈએ છીએ, નદીપર ઉઘાડે શરીરે ધોતાં કે નહાતાં અગર ખેહડાં અજવાળતાં જોઈએ છીએ તે દીલગીરી ઉપભવનારી ને તેમની નીતિને નુકસાન કરનારી ખીતા છે. મારે જેથી ભૈરાની લાજ ન સચવાય તેવાં કામ કરતાં અટકાવવાને તેમની આસપાસનાઓએ સંભાળ રાખી ચોગ્ય ઉપાયો કરવા જોઈએ.

સ્ત્રીઓને અપવાસ કરવાના ઘણા ઘણા દીવસો અને પ્હાનાં છે. ગોરપુલ, ગૌત્રાટ, ચાંદ્રાયણ, સૂર્યપુલ, અગીઆરસો અને એ વિના ઘણાં છે તે સઘળા દીવસોપર તેઓ અપવાસ કરીને નદીએ નાંહી પવિત્ર થવાને જાય છે. તેઓમાં કોઈ જાણી બુદ્ધને તથા કોઈ અજાણપણમાં ઉપર પ્રમાણે એ અદખીધી વરતે છે. કોઈ કોઈવાર અપવાસ કરવો એ શરીરને કાપઘાટારી છે પણ અપવાસ કરનારી સ્ત્રીઓ તો મુવા પછી મોક્ષ મળશે એમ સમજીનેજ કરે છે. એ પ્રમાણે એક તરફથી ઇશ્વરને રાજી કરવા અપવાસ કરવો અને તીર્થસ્થાન (મોઢી નદી સઘળી તીર્થ મનાય છે) કરવું, અને નીતિના નિયમો નહીં સાચવી તેજ ઇશ્વરને ગુસ્સે કરવો એ કેવું જાદું છે. એવી મૂર્ખ સ્ત્રીઓ જો એમ સમજી કે જેને તેઓ રાજી કરવાને અને જે મારે અપવાસ કરી તીર્થસ્થાન કરે છે તે તેમની તીર્થસ્થાન કરવાની રીતથી તો ઉલટો ગુસ્સે ધાય છે તો હું ધારું છું કે તેઓ અચીત પોતાની નીતિ સચવાય તેમ સ્નાન કરશે. આ ઉપરથી નદીએ નહાવાથી મોક્ષ મળશે

એમ મારે કહેવાનો બાકાર્ય છે એમતો કાંઈએ નહીં સમજ્યું
 ને એ એમ સમજીને નહીંએ નાવા જાય છે તેમને સમજવવા
 માટેજ ઉપલા જે બોલ મારે કહેવા પડ્યા.

અપવાસ કરવો એ કોઈ કોઈ વાર શરીરને કાયદો કરે છે.
 એવા અપવાસો ચોમાસામાં ઘણા આવે છે. ચોમાસામાં અનેક
 જાતની તરકારીઓ અને એ વખતમાં તેહેવારો ઘણા અન્યાયી
 મીઠાનો જમવાનાં મળે છે તથા અવિચારી ખાનારને અપયો
 થઈ શરીર બગડી જાય છે તેવે વખતે થોડે થોડે આંતરે
 રેમ લેવાથી કે અપવાસ કરવાથી શરીરને કાયદો થાય છે અ-
 જીરણ વિકાર નડતો નથી પણ તેની હદ જોઈએ. ઘણા અપવા-
 સો સાથે કરી મરણ તોલ માંધ પડવું, અપયો ન હોય, ખરાખર
 પચવું હોય તો પણ અપવાસો કરી મરવું એ ખેલાઈ છે.
 ગ્રીષ્મકાળ પચુસણમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ તો મહીનો મહીનો ને
 ને ને મહીના ખીલકુલ ભુખી રહે છે. તેમનો વરષોડો કદાચ
 છે ત્યારે પાલખીમાં કે ઝેનામાં મરવા નેની લાય થયેલી એવી
 સ્ત્રીઓ આપણે જોઈએ છીએ, તેમનાવા ઉઠાવું નથી, બોધાવું
 નથી અને માત્ર જે બાત નેવી હાલતમાં પધારીમાં
 પડી રહે છે. આવા અપવાસ કરવા એ ખરેખરી તેમની ગોંડાઈ,
 મુરખાઈ ને ભિજાંપણ છે. વાણીઆ પ્રાણસુની સ્ત્રીઓ પણ
 કેટલીક ચંદ્ર કે સૂર્યને જોઈને આવું એવી ખાધા લે છે. અને
 ચોમાસામાં ચંદ્ર કે સૂર્ય ન જણાય ત્યારે ભુખે મરે છે. કેટ-
 લીક સુદ પડવે એક કોળીઓ, ખીજે જે એમ વધે છે ને
 વીદ પડવાથી ઉતરતી જાય છે તે આમાંથી ખીલકુલ ખાતી નથી.
 કેટલીક નખે ફોલેલા ચોખ્ખા દરેજાજ આમુક રકમ નેટલા ચઢ-
 તાં ચઢતાં અને પછી ઉતરતાં ઉતરતાં રાંનીનેજ માત્ર જમીને
 રહે છે. ગોર પુત્ર એ નાની છોડીઓનો અપવાસનો તેહેવાર છે.
 આ તેહેવારો ઉપર નાની નાની છોડીઓ અપવાસ કરી મંદીર
 માં કે રસ્તામાં માંહે માંહે લટે છે, ગાળો દે છે, જુકું બોલે છે

ને કુટે છે. નદી ઉપર નાવા બંધ છે ને જીભાળી ગાળો દે છે તેમનાં માખાપ, બાઈ, સાસુ સસરા, દીઝર ભેડ કે કોઈની પણ દરકાર કર્યા વિના બેફાફ જીભાળું બોલી તેમનાં માખાપને લજવે છે. ઇશ્વરને રાજી કરવાને અપવાસ કરી, જીભાળું બોલી તેનેજ યુક્તિ કરવો એ કેટલું બોદું છે?

અપવાસ કરવાથી મેં શરીરને કાયદો બતાવ્યો તે વિના ખીલ્લો કાયદો એકે દેહદમનથી મનોવિકાર શાંત થાય ને મન નીતિને માર્ગે બંધ થાને ઇચ્છે તો જલું સેહલું પડે. શાસ્ત્ર કરતાંઓએ કાયદો બતાવી અપવાસ કરવા લખ્યું હોત તો હું ધારતો નથી કે આજે જેટલી અપવાસ કરે છે તેમાંની સોના હીરસો પણ કરત. અને તેથીજ હું ધારું છું કે તેમણે આવી યુક્તિ રચી હશે. પણ તેનો ભાવાર્થ સમજ્યા વિના ભરડનારાં બાઈઓએ અપવાસ કરવાની બાબતને વહેમની જાળ બનાવી દેવાર આણી મુકી છે. અને તેથી ઘણી તો શરીરનો કાયદો ભાગવવાને બદલે શરીર બગાડી મરણ પામે છે, ને નીતિનો સુધારો કોઈને થતો નથી. નદીના બોહોળા પાણીમાં નહાવાને અને ધોવાને સુગમ પડે માટે લખનારાંઓએ નદીએ નાહવાનું પુન્ય કહ્યું હશે. જેમાં પુન્ય ન હોય તેવી બાબત લોકો ને તેમાં વિશેષે મુખ્ય બાઈરાં ઝઠ પકડી લેતાં નથી અને તેથીજ લખનારાંઓ શરીર સુખ અને મુશ્કેલી તાર્કિક માર્ગને પુન્યનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. પણ એથી સર્વ મનો લોપ થયો છે. સરજનહાર મહાપ્રભુનું જ્ઞાન અને બકિત જતાં રહ્યાં છે, કેવળ વેહેમ પ્રસારી રહ્યો છે, અને દુરાચારને આધાર મળ્યો છે. માટે જે કારણથી અપવાસના ને નદીએ નાહવાના રીવાજો ઘણી સુદૃઢી આવ્યા છે તે કારણોનો વિચાર કરી તે પ્રમાણે આપણી સ્ત્રીઓ વરતે. પુન્ય સમજીને નહીં પણ અજીરણ અને મદેનમતપણાને ડાળવાને, કરેલાં પાપનાં પક્ષાતાપને અર્થે શિક્ષા સમજીને અપવાસ કરે કે નથી કરી

ને કુકર્મ, અસત્ય બાવણુ, દ્વેષ વગેરે દુરગુણોથી મેન દૂર રહી
 સદ્વિચાર કરે, શરીર તથા વસ્ત્ર સુધિને અર્થે જરૂર હોયતો નદીએ
 નાહાવા ધોવા બાવણુ બુદ્ધિ બોલે નહીં કે ચોગ્ય બાજમર્યાદા
 તત્ત્વ નહિ ને પોતાની નીતિ સચવાય તેમ નાહી, ચાલી આવે
 તેમ થવું જોઈએ. સન્નારીને ચોટલા ચોળવાની કે હોળવાની
 જગા મેનીના કાંઠા કે તળાવની પાળ કે, ઓઠણા કે આંગણા ન-
 થા; એ કામ ધરમાં એકાંત સ્થાનમાં કરવું; ઘાતણુ પણ ઓઠણે
 બેસી કરવું નહીં. નાહાવાને પણ એકાંત સ્થળ જોઈએ. આ-
 વણા લખનારાઓએ ખરાં કારણ છુપાવી અગર ઉલટા અર્થ
 બતાવી તે પ્રમાણે અંબાવવાને પુન્ય આડે આણ્યું તેથી નાહાવા-
 ની ને અપવાસની રીતથી ધર્મ નાશ પામી, વહેમ અને દુરાચાર
 ર વધી ગયાછે. ખરાં કારણ ને લાભ બતાવી જો એ રીતો ચ-
 લાવી હોતતો ઓઠણી ખરાંખી થાત નહિ. અપવાસે અને જગરણે
 ધર્મને નાશ થતવાને ત્યાંતો સગસ કૃપાહાર ને માવા બરડી
 વગેરે મીઠાબાની અને મગનાં રૂપ ધારણ કર્યાંછે. માટે સમજ્યુ કે
 પોએ પોતાના કુટુંબની સ્ત્રીઓ સમજીને અપવાસ કરે અને નીતિ
 ને અદ્ય જ્ઞાત્રીને જરૂર ને પ્રસંગ પ્રમાણે નદીએ નાહે તેવો
 બંદોબસ્ત રાખવો જોઈએ. નારીઓ કેળવણી પામે ને જ્ઞાન
 સમ્પાદન કરે ત્યારમુખી ઓઠણી તસદી તેમના પતિ, બાપ, કે જો
 વાલી હોય તેમણે લેવી. નદીએ નાહાવા જવામા ગમતછે તે તથા
 સ્ત્રીઓને છુટ્ટે તે ઓઠણી કરવાને કે લઈ લેવાને હું કહેતો ન-
 થી પણ સુનીતિથી તેનો ઉપયોગ કરવાને કહ્યું.

સ્ત્રીઓના ગમતના દીવસો નદીએ નાહાવા જવામાં ને અપ-
 વાસ કરવામાંજ ખલાસ થાયછે એમ તથા હજ્યુ નવચારીમાં
 ગરબા ગાવાના તેહેવારોના દીવસો રહી જાય છે. એ દીવસો
 તેમને માટી ગમતના હોયછે. તેઓ રાતે જમદી જલદી વાણ
 પાણીથી પરવારી કૃપાળા કે ચોળ વગે જવામાં એકઠી થઈ
 ગરબા ગવરાવેછે ને ગાયછે. ગામદા કરતાં મોટાં શહેરોમાં સ્ત્રી-

ઝીને ગરબા ગાવાની છુટ ધણી હોયછે. ગામડામાં તે
 ધણું કરીને મરદો ગરબા ગાયછે. પણ શહેરમાં ઊંચ નીચ બધી
 વર્ણોની સ્ત્રીઓ વસ્ત્રાભુષણ પહેરીને જાહેરમાં ગાયછે. માઠી-
 ની માઠલીઓને કોરાવી તેમાં દીવા મુકી તેની આસપાસ સ્ત્રીઓ
 કુંડાણું વળી ફરેછે, તાળીઓ પાડેછે ને ગાયછે. ધણીએ તો
 છોકરાં થવા સારૂ કે છોકરાં જીવવા સારૂ કે મંદવાડ મટવાને માટે
 ગરબા કોરાવી ગવરાવવાની બાધા રાખી હોયછે. તેઓ પોતાની
 પોળની તથા સગાં બાહ્યાંની ને ઝાળખાણની બે-
 રીઓને એકઠી કરી પોતાના ઘર આગળ ગરબા ગ-
 વરાવી તેમનામાં કાંઈ લાણી વેહેવેછે, લાણીથી તથા નાચવા ખુદ-
 વાની અને ગાવાની મજાથી બેરીઓ ખુશીથી તેને. ત્યાં ગા-
 વા આવેછે. ગરબે રમવું એ એક જાતનો નાચછે. તથાપિ
 નાતિવાળા ને શીખામણ લેવા જોગ કે ધરવરભક્તિના ગરબા,
 નહારા આદમી અને પરપુરણો જોવાને સાંભળવા મળી, બુઠી મ
 શકરી ને કુદ વિચાર કરવા પાત્ર નહિ, તેવે ઠેકાણે બેરાં ગામ
 ગમત કરે તો આપણને ટીકા કરવાનું તેમાં કાંઈ નથી. પણ જો-
 મ નેહાવામાં ને અપવાસમાં છે તેગજ ગરબામાં પણ છે. તેગ
 ના ગરબા અનીતિને ઉત્તેજન આપે તેવાછે, દુરવાસના. ઉત્પ
 જ કરે ને પતિવ્રતા ધર્મને બેંગ કરવા બણી સ્ત્રીઓનાં નય-
 ણાં મનને આકર્ષે તેવાછે. દેવને નામ નાગા, ઉપાડાને ભુંડા
 ગરબા બેફાક પોતાના વડીલ, મુરખી, સાસરીઓ, તથા બીએરી-
 ઓનાં, મા દીકરીનાં, અને દીકરી માળાપ ને બાઈ બાંડુના સાં
 ભળતાં બોલેછે. તેમાં તેઓ લગારે શંરમાવી નથી. સૌથી સારી
 ગાનારી તેજ કે જેના ગરબા વધારે છુટ્ટી ને જીભાળા હોય. અને
 ત્યાંજ ધણી લોધે જોવા જાય છે. ને તેનાં વખાણ કરે. ધર્મનું
 નામ બદલામ કરી એ ગાનારાંને અને સાંભળનારાંને ખીકકારછે.

એટલુંતો ગરબાને માટે. જોવા ગરબા ખરાબ હોયછે તે
 વીજ તેની ગાનારીઓ હોયછે. ધણીતો ગાતાં ગાતાં હાથનો લ-

ટકા ન આપના મટકા કરતી જાય છે. કેટલીક તો પોતાના ચારે
 ને ખુશી કરવાનેજ ગાવા આવે છે ને ગાય છે. આવા ગરબાને
 આવી ગાનારીઓ ત્યાં જોવા આવનાર છેલ્લે પણ તેવા હોય છે.
 એવા છેલ્લે ત્યાં આવી ખેંસે છે. ગાનારીઓના લટકાનો
 ને મટકાનો સાચો જવાબ પોતાના હાથના ને આંખના આળા
 થી વાળે છે. પોતાની પ્યારીપર કે ખીજી પર કાંકરીઓ મારે છે
 મશકરી કરે છે ઇત્યાદિ. માટે સજ્જનોએ અને સન્નારીઓએ
 ગરબાની રીતમાં સુધારો કરવો જોઈએ. જ્યાં આગળ સ્ત્રીઓ-
 ની નીતિ ન સચવાય, ખદ્યાલનાં સ્ત્રીપુરુષો પોતાની મતલબ
 સાધે; કાંઈ નહીં તો જીભાળાને ખુંડા ગરબા સ્ત્રીઓ છુટ્ટી
 ગાય એજ ખરાબ છે, એવાં ઠેકાણાંમાં જોવા જનારા લોકો
 માણસો નેટલા નીંદવા લાયક છે તે કરતાં પોતાની સ્ત્રી, ખેન કે
 દીકરીને ગાવા મોકલનારા વધારે નીંદવા જોઈએ. પોતાના સાં-
 બળતાં પોતાની સગીઓને વિહારના નદારા ગરબા ગાવા દેવા
 અને વખતે દુરીજનોથી તેમની લાજ લૂટાવી કે મશકરી થતી
 જોવી કે સાંબળેની એના નેપુ નીચું જોવાડનાર ખીજું શું છે?
 આથી ઘણીકવાર મારા મારી થાય છે, માથા કુટે છે ને સર-
 કાર સુધી વખતે લઠાઇ જાય છે. માટે સમજી પુરુષોએ પોતાના
 ખેરાને તેવે ઠેકાણે જતાં અટકાવવાં અને પોતે ન જવું, તેમને
 ગાવાનો શોખ હોય, ગમત જોઈતી હોય તો જ્યાં આગળ પો-
 તાની આપર ને નીતિ સચવાય ત્યાં આગળ એટલે પોતાના
 કે ખીજા સદગૃહસ્થના ખંખીઆર ચોકમાં (પોળમાં કે ફળીઆમાં
 જ્યાં હજારો ને ગમે તેવા માણસ આવી શકે તેવે ઠેકાણે નહીં.)
 બલે ઈશ્વર ભક્તિના, નીતિના કે શીખામણ મળે એવા સારા અ-
 ને તેથી ન ધરાઓ તો મુનીતિની હદમાં આવે એટલા શૃંગાર
 રસના ગરબા ગાય. પણ જેથી આગર લુંટાય, ગન વિહવળ અ-
 ને કામોત્તર થાય અને નીતિ જગડે તેવું ગાવું અને સાંબળવું
 ઘણુંજ ધિક્કારવા લાયક છે. માટે સમજી સ્ત્રી પુરુષોએ એની

આલ જમ અને તેમ તાકીદે બંધ પાડવી જોઈએ.

સુનીતિને ખગાડનાર અને આપણી કોમને લજવનાર ખીજા બે આલ છે. ૧ લગ્નમાં ખાયડીઓ કુટાણાં ગાય છે તે અને ૨—હોળીની નિર્લજ અને ગંદી રમત, એ તજવાની જરૂર છે. ને સત્તારીઓએ એ બંનેથી દૂર રહેવું.

પાછળ કહેલું છે તે પ્રમાણે આપણી સ્ત્રીઓ નદીઓ તાવા ધોવામાં, અપવાસ કરવામાં, જીભાળા ગરબા ગાવામાં પુન્ય સમજે છે, તેમાં ઇશ્વર રાજી થઈ શકે આપણે એમ માને છે. પણ તે સિવાય ઇશ્વરની બક્તિ કરવાની તેવી ખીજી ધણી રીતો છે. સવારના પોહોરમાં અને પાછલે પોહોરે મંદીરમાં કે દેહોરમાં જઈ દરશણ કરવાં, ચુરને ચરણ પરસ કરીને પગે લાગવું અને ત્યાં ઘણું કરીને કથા કહેનારા ભટજી પાસે સાંજના કે વાર તેહવારે કથા સાંભળતી. ચોમાસામાં પૂરાણી પાસે પૂરાણ સાંભળવાં, વ્યાસજી પાસે ઓખાદરણ સાંભળવું. જો આ બધું તેઓ પાક દાનતથીજ કરે તો ધર્મની બાબતમાં ઠીક કરવાની આ જગા નથી. આમ કરવામાં વહેમ અને દુરાચરણનો વધારો ન થાય એટલી સંભાળ લેવી. ધર્મને બદલે કગાર્ધ ન થાય, જ્ઞાનને ઠેકાણે અજ્ઞાન ન વધે, ધર્મને બદલે અધર્મ ન થાય, સુનીતિની જગાએ અનીતિ, સદાચરણને બદલે દુરાચરણ ન થાય, પરમ પવિત્ર જગત કરતા અને નિર્બંધ બગવાનની બક્તિ ન થતાં નિર્જીવ જડવસ્તુ બીપર કે અપવિત્ર અને અલ્પ માણસમાં શ્રદ્ધા ન થોડે એમ સંભાળીને તજવીજથી વરતવું. સ્ત્રીપુરુષોના મંદીરમાં જવા આવવાના રસ્તા શુદ્ધ કરો. સદ્યુણી ચુર હોય તેનીજ પાસે સ્ત્રીઓ જાય એવો બંદોબસ્ત કરો. કથા સંભળાવતી હોય તો દોઈ સારાને નીતિવાન પુરાણીને પોતાને ઘેર બેસાડી પોતાની સમક્ષ કથા કહેવડાવો ને સાંભળો તો એમાં વાંધો લેવાનો કાંઈ જ નથી. પણ ઇશ્વર બક્તિને બહાને, કથા સાંભળવાને અને દરશણને બહાને જઈ પોતાની સ્ત્રી, બહેન, કે દીકરી જુરી, મ-

તલબ સાધે એ શરમ ઉપજવનાર છે; એ રીત ધણીજ હીજાને
 બિઠ્ઠારવા લાયક છે. માટે તે રીત સમજી સ્ત્રી પ્રરૂપો જોમ બને
 તેમ જલદી બધા પાડો, ફેટલાક ગોર, ગુર કે વખાણ કહેનારા
 વેદકનો કે ધંતર ગંતર ને વસી કરણનો ધંધો જગાવી સ્ત્રીઓને
 ભાળી ધુતે છે ને કુકર્મ કરે છે. આ બધાનું કારણ મૂખ્યત્વે
 સ્ત્રીઓની મૂર્ખાઇ છે, તેમને ધર્મનું કે ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાન હોતું
 નથી, ગોર ગુર કેવા સાધુને માનવા તે સમજતી નથી, જાદુ
 મંત્ર કે દોરા ગીઠીયા છાકરાંયાથ કે ધણી વશ રહે એમ તેઓ
 માને છે અને તથાજ મૂર્ખાઓ, ટાંગીને જીદા જતી, સન્યાસી,
 અતીત, કે વૈરાગી, ફકીર વગેરે હુસ્ના ધુતારાથી છેતરાય છે.
 જો તેમને એક ખગ ઇશ્વરનું જ્ઞાન થાય, તેને રાજી કરવાના
 ઉપાયો તેઓ સમજે, તેના નિયતો તેમના ધ્યાનમાં હોરે, વ-
 હેમ ને આજ્ઞાનપણું જાય, બકિત તે શું ને કેમ ને શા માટે
 કરવી એ તેઓ શીએ, સાધુ ને ગુર કેવા જોઇએ, ને હાલ
 કેવા છે ને તેમનું શું શું કામ છે ઇત્યાદિ બાબતો વિશે વિચાર
 કરવાની તેમનામાં શક્તિ આને એટલી રાગી સ્ત્રીઓ જો થાય
 તો અજ્ઞાન ને ભાળપણથી જોઓ કુકર્મ કરે છે તે અને લપ-
 ટા તેમની મૂર્ખાઇનો લાભ લે છે તે આટલે. માટે સમજી મગ્દોએ
 પોતાની સ્ત્રી, જેન કે દીકરીને ઇશ્વર સંબંધી ખર જ્ઞાન મળે તેમ
 કરવું જોઇએ. આ રીતે આપણા દેશની હાલની હાલતની સા-
 ધારણ તપાસ લીધા પછી પરદેશની હાલની સ્ત્રીઓની હાલત
 તપાસીએ.

મુખરેલા પરદેશીઓમાં એટલે ઈંગલાડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, યુનૈટેડ-
 સ્ટેટ્સ, આદી દેશોમાંની ધણી સ્ત્રીઓ પોતાના ખરા ધર્મથી અ-
 જ્ઞાન ઓછી છે, ત્યાંની ધણી સ્ત્રીઓ જાણે છે કે આ દુનિયામાં
 પોતાને શા શા કામ કરવાનાં છે, તથા પોતાના ધરમા પોતાને શું
 કરવાનું છે, થાક્યો થાક્યો પોતાનો વહાલો સ્વામી ઘેર આવે
 ત્યારે તેને કેમ શાંત કરવો, તેને કેમ ખુશી કર-

રવા એ તમ્મા જાણે છે. પોતાનાં છોકરાંને કેમ ઉછેરવાં
 ને કેળવવાં, તેમનાં લગ્ન કેવાં, કમારે ને દોની સાથે યાપ, એ
 તમ્મા સમજે છે. ને તે સમજવા ચોગ્ય પોતાનાં છોકરાંને બતાવે
 છે. છોકરાંનાં લગ્ન કરવામાં પોતાની સત્તા ફેટલી છે તે તમ્મા
 જાણે છે, માટે તમ્મા તે બાબતમાં ઘોડાંજ આડે આવે છે.
 વહુનો ને પરણ્યા પછી છોકરાનો મર્તબા કેમ સામવવો
 તે તમ્મા સમજે છે. નાનપણમાં પોતાનાં બાળકને ધર આગળ
 ફેટલી ને ફેવી કેળવણી આપતી, માટપણમાં ફેટલી ને ફેવી કે-
 લવણી આપતી, નાનપણમાં ને માટપણમાં તેમની સાથે કેમ
 વસ્તવું, તેથી તમ્મા અજણી નથી. વહુનું માન ફેટલું ને કેમ
 રાખવું તે તમ્મા જાણે છે, તેથી સાસુ વહુ લડતાં નથી, સાસુ
 વહુને મારવાને માટે દીકરાને ઉશ્કેરતી નથી, તેમ વહુ પણ
 ધણીને આડું અવળું સમજાવતી નથી. તેથી આપણા દેશ
 નો જવાને જોડા સાસુ વહુના બવાડાનો સંભવ ત્યાં થતો નથી.
 આપણી પેઠે, આપણે જોવાં કારણથી થાય છે તેવાં કારણથી બાપ
 દીકરા વચ્ચે વૈરભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી. સ્ત્રીઓને કેમ માન આપવું તે
 પુરૂષો સમજે છે. સ્ત્રીઓ તે માનને ચોગ્ય થવાને કોસીસ કરે છે. આનું
 કારણ શું? ત્યાંની સ્ત્રીઓ કેળવાયેલી છે. તેઓ કેળવણી-જિંમી કેળવ-
 ãી વડે, પોતાની માતાઓના જિંમી ઉપદેશ વડે, એવા જિંમી સદ-
 ગુણને અને જિંમી પાયરીને ચોગ્ય ધણ છે. તેથી ત્યાંનાં કુ-
 ટુંબો, ત્યાંના લોકો ધરમાં સુખી હોય છે. આ ઉપરથી મારે એમ
 કહેવાની મતલબ નથી કે ત્યાંની સઘળી સ્ત્રીઓ સમજી ને સુ-
 ધરેલી છે, ત્યાંનાં સઘળાં કુટુંબ સંપીને સુખી છે, તેઓ કુલ્યો
 કંકાસ કરતી નથી, કે તેઓ સરવે વિદ્વાન ને સદગુણી છે; અથવા
 આપણે સાંભળીએ છીએ કે મડમો લૂગડાંનું ખરચ, સાહેબ
 લોકોને ધણુંજ કરાવે છે, હજારના પગારવાળાને મડમ હોય તે
 પાછાં સરખી ખચતી નથી, પણ ઉલટું કરજ થાય છે, એ વાત
 ખોટી છે એમ પણ મારે કહેવાની મતલબ નથી. મારે કહે

વાની મતલબ ફક્ત ઓછીજ છે કે પ્રમાણમાં આપણા ક-
રતાં તેઓએ બાળતમાં વધારે સુખી ને સારા છે. એ
મનામાં પણ તેઓ સુગીતિની કેળવણી પામ્યાં નથી તેઓ નકારાં
ને દુખીછે. માટે જો આપણે આપણી સંસારી હાલત સુધારવાને
પ્રયત્ન હાથએ, આપણે જો આપણાં બાળકોને સુખી કરવા મા-
ગતા હોઈએ, તો આપણે આપણી સ્ત્રીઓને સુગીતિ ભરેલી
સારી કેળવણી આપી તેમને ખરી જગ્યા દરજ્જાની કેળવણી
આપો. ને તેમને વિદ્યા બણાવોને-તેમના ખરા ધર્મથી વાકેફ
કરો. હવે તેમના ખરા ધર્મ કયા છે, તે ઉપર આપણે વિ-
ચાર કરીએ.

પ્રકરણ ૩ જું.

લભ.

સારો, સદ્યુણી, અને હમિશ સુખી પોતાને સુખ દુખમાં
સાધી ગણી નિભાવે તથા યુજ્જરાન ચલાવે એવો ચોગ્યવર બો-
ળી કહાડી, તેની સાથે લગ્ન કરવું એ પરણનારી સ્ત્રીનું કા-
મ છે. પોતાની દીકરી એવો ચોગ્ય વર બોળી કહાડી તેની સાથે
વરવાને લાયક થાય એવી તેના માબાપે તેને કરવી જોઈએ. તથા
લાયક વર બોળી કહાડી, પોતાની મેળે વરવાને લાયક થાય,
તેથી ઉમરની પોતાની દીકરીને તેમણે કરવી જોઈએ. લાયક
ઉમરની તથા સમજી શકા પછી પોતાને લાયક વર
બોળી કહાડી, તેની સાથે વરવાને તેણે પોતાના માબાપ
ની સંમતિ માગવી ને તેમણે પોતાની વાજબી સલાહજ આપવી.
આવી રીતે જ લગ્ન થાય તેને “સ્વયંવર કે ધર્મજીવર” લગ્ન
કહે છે. આ ધારે પ્રાચીનકાળમાં આપણા દેશમાં ચાલતો હતો.
તે આપણે સારી પેઠે જાણીએ છીએ. સીતા રામની સાથે, દમયંતી
નળ સાથે, રુદ્રમણી કૃષ્ણ સાથે, દ્રૌપદિ અર્જુન સાથે સ્વયંવરે પરણી
હતી. રાજાઓ પોતાની કુંવરીઓને લાયક ઉમરની, લાયક વર

ઝોળી કહાડવાને ચોગ્ય થાય ઝેવી સમજણી-વિદ્યાબ્યાસ ભણા-
 વીને સમજણી કરતા હતા. પછી બધા રાજાઓને નોતરી તે-
 માંથી જોને પસંદ કરે તેની સાથે તેઓ પોતાની કુંવરીને પર-
 ણાયતા હતા. દીકરીની મરજીની વિરૂધ્ધ તેનાં માબાપ આવતાં
 નહીં, અને કદાપિ કોઈ આવે તો તેમાં તેમનું કાંઈ ચાલતું
 નહીં. દીકરીની જ્યાં પરણવાની મરજી હોય, ત્યાંજ તેને પરણા-
 વવામાં આવતી હતી. ઝેવી કન્યાઓ કોઈવાર ૩૫ ઉપર, કોઈ-
 વાર ૩૫ ને યુણ બંને ઉપર, કોઈવાર હાશીઆરી ઉપર, કો-
 ઈવાર ૩૫, યુણ ને હાંશીઆરી કિંવા બહાદુરી ઉપર મોહીનેજ
 પરણતી હતી. સીતા ને દ્રૌપદિ, લક્ષ્મણની કળામાં હાશીઆર અને
 બાહાદુરી ઉપર મોહીને તથા દમયંતી ને રૂક્મણી, ૩૫ ને યુ-
 ણ ઉપર મોહીને વિશેષે પરણેલી કહેવાયછે. કેટલીકવાર પોતે
 ચીઠીઓમાં ધાવ, સમસ્ત આદિ લખી મોકલે અને તે પુરા કરે
 તેમની સાથે તેઓ પરણતી. કેટલીક પોતાના ગોરને, ૩૫, યુણ
 તથા વિદ્યાગી સંપૂર્ણ વરને ઝોળી કહાડવાને મોકલતી ને ગોર
 ગામગામ ભટકી, ચોગ્યવર ઝોળી લાવતા; તેની સાથે તેઓ
 પરણતી હતી. પણ યાદ રાખવું કે તે વખતના ગોર આજના
 જેવા લાલચુ ને ખોયડ નહોતા. અલબત્ત સ્વયંવરે પરણવામાં
 માબાપની પરવાનગી લેવામાં આવતી હતી; પણ જો તે લાયક
 વર હોય ને પોતાની દીકરીની તેની સાથે પરણવાની મરજી હોય
 તો તેઓ કુવચિતજ સામાં થતાં હતાં. તેઓ રાજા ખુશીયા
 પરણાવતાં ને સુખી થવા આશીરવાદ આપતાં. આ પ્રમાણે ક-
 રવાથી તેઓ કેવાં સુખમાં જન્મારે કહાડતાં હતાં, તે આપણે
 તેમનાં વૃત્તાંત ઉપરથી જાણીએ છીએ. તેમની પોતાના જન્મા-
 ગતા સોબતી—વહાલા પતિ ઉપર અચળ પ્રીતિ રહેતી અને તે
 જન્મે તેવા વખતમાં પણ ખસતી નહોતી. ઘરમાં સંપર્કથીને
 રહેતાં, અને અરસ્પરસ સુખ દુખમાં ભાગ લેતાં. તેઓ સુખમાં
 ભાગ લેઈ દુઃખમાં પોતાના પતિને તજી દેતી નહોતી, દુઃખ વ

ખતે તેમને હીમત અને બીરજ આપતી હતી. સાસુ સસરા સાથે
 કેમ ચાલવું, તે તેઓ સમજતી હતી, કાંઈ દિવસ તેમની સાથે
 કુંકારીને બોલતી નહોતી, તો આજની માફક ધરની ફજેતી થાય
 તેમ લહે તો કુપાંચીજી ! સાસુ પણ તેવીજ સમજણી હતી. તેઓ
 પણ વહુને ને પોતાનો મરતબો સચવાય તેજ માફક બોલતી ને
 ચાલતી. આ પ્રમાણે હોવાથી તે વખતે આ દેશના, સંઘના કુ-
 કુંબોમાં સંપેજ નિવાસ કરેલો હતો. પતિ ઉપરનો ખરો પ્રેમ
 તે વખતની સ્ત્રીઓમાં અચળ રહેતો હતો. તે આપણે સીતા,
 દ્રૌપદિ, દમયંતી, આની સ્ત્રીઓના જન્મ અરિત્ર ઉપરથી જાણીએ
 છીએ. તેઓએ પતિની ખાતર, વનમાં રખડી, વાઘ વડના બ-
 ચાતક વનમાં, ઠાઠમાં, વરસાદની ઝડીઓમાં કુંપડી બાંધી પો-
 પોતાના પતિ સાથે ગઈ, રાજભોગને રાજ સુખ તથા વનકુળ
 ખાઈ વન કુખ વેઠ્યું, સવામણ રૂની રેશમી તળાઈ નાખી છત્ર
 ખલગ ઉપર પોઢનારી ને હાં કહેતાં હજાર ઘસી હાજર થાય
 એવી સંકોમળ સ્ત્રીઓ ભાવ ઉપર સાચરો કરી સુતી તોપણ
 પોતાના પતિની સોખવને લીધે સુખ માન્યું. આંહો સતી માતા-
 ઓ ! સતી માતાઓ શાખાશ છે તમને અને ધન્ય છે તમાગ
 પતિ પ્રેમને ! આનો અસરકારક ચિતાર આપવાને તો પ્રેમા-
 નંદ જોઈએ. મારો કોણ આશરો. દમયંતી, તારો પ્રેમ
 ચિતારવાની મારી શક્તિ નથી. પરણી ત્યારથી તે મરતાં મુની
 નેવાને તેવો પ્રેમ તું સાચવી શકી. રાજ સુખમાં, વન કુખ-
 માં, પતિ વિયોગમાં, પતિ ત્યાગમાં તું તારો અચળ પ્રેમ રાખી
 શકી. શાખાશ છે તને ! પણ એ ખરો પ્રેમ શાનો ને શાથી ટ-
 ક્યો ? માયા માઠા રાગઓ અને માઠા માઠા દેવને તુચ્છકારી
 કહાડી ને પ્રેમથી સ્વયંવરમાં પરણી હતી, તેજ એ પ્રેમ. ને
 તેજ પ્રેમથી તું હમેશ મુખી રહી શકી. કેમકે તે પ્રેમને તારી
 ચોગ્ય ઉમરે અને ચોગ્ય સમજણે અંત કરણથી ધરણ્યો
 હતો. ને-તેથીજ તે જ્યારે મળ્યો ત્યારે તેને તે ગમે તેવા વ-

ખતમાં પણ તજ્યો નહીં. પણ હાથ! તે પ્રેમ ક્યાં ગયો? ને
 હવે ક્યારે આવશે? પ્રાચીન કાળમાં જે દેશોમાં પ્રેમ તે શું અને
 પરણવું તે શું, એ કાંઈ પણ સંમિશ્રતા ન હોતા તેવા દેશોમાં
 આપણે પ્રાચીન પ્રેમ ધણે ખરા જતા રહ્યો છે. ત્યાંના રંદુ-
 વાસીઓ પોતાની દીકરીઓને સ્વયંવરથી પરણવા દે છે. અને તેથી
 તે દંપતિ વિશેષે કરીને હમથ સુખી પ્રેમીને સુખી હોય છે. તે
 હોદ્દાએ પોતાના દીકરીઓનો પોતાની મેળે ચાખ્ય વર—પોતા-
 નો જન્મારાનો સુખ દુખનો સાથી જોળી કહાડવાનો હક લેઈ
 લીધો નથી. પોત પોતાના ધર્મ પ્રમાણે માળાપ અને છોકરાં
 કર્યાં જાય છે. માળાપ રસ્તો દેખાડે છે ને સલાહ આપે છે, તેથી ત્યાંનાં
 જોડાં છુટકાપણે આપણી હાલની સ્થિતિ કરતાં સારી સ્થિતિમાં છે,
 એમાં શક નથી. પણ જે રિવાજ આપણે પોતાનો હતો, જે રિવાજ
 વડે આપણે અને આપણાં છોકરાં સુખી ને સંપીલાં રહેતાં હ-
 તાં તે રિવાજ આપણે તજી દીધો છે. પરંતુ તે પ્રમાણે આપણે
 શા માટે તજ્યો જોઈએ? સુસલમાની વારામાં અને પીત્ત શુ-
 લભી વખતમાં સ્વયંવરે પરણાવતાં હરકત પડવા લાગી, તેથી
 પ્રાચીન સુખકારી ને સંપ કરનારે રિવાજ તે વખતમાં આખર
 સાચવવાની ખાતર તે વખતના લોકોને, વખતને અનુસરી બંધ
 કરવાની જરૂર પડી હશે. વળી તેજ વખતમાં બાળકને કળે-
 ડાલત અને ઓઝલ પડે રાખવાની ભુરી ચાલો નીકળી.
 તે આજ સુખી ચાલે છે. તે વખતના લોકોએ દીકરીઓનો લા-
 ચક ઉમરે સ્વયંવરથી પરણવાનો અને છુટાં કરવાનો વાજખી
 અને સારો હક લેઈ લીધો અને આજ સુખી તેમજ ચાલે છે.
 એ ચાલથી પડતાં દુખ હરકતો અને યવું તુંકશાન તેનાં મા-
 આપ જુએ છે. સુસલમાની વખત—દેહેશત રાખવાનો શુલભી વ-
 ગર ગયો છે, સર્વસ્થળે શાંતી થઈ છે, આખર જવાનો વખત
 રહેતાં, સ્વયંવરથી પરણવાને લાયક કરવા સાર ફેળવણી આપ-
 બાગ લેઈ ફગા દામ દામ થઈ છે, તો તેવા વખતમાં આપણી

વહાલી દીકરીઓના ખુંચી લીધેલા વહાલા હક પાછા કેમ ન
આપવા? તથા તેમણે અને પોતે પોતાના ખરા ધર્મની હદમાં
કેમ ન ગેરેવું? એ બુરા માલથી થતાં જુકશાન ને કલ્યાણ
કંકાસ શા માટે સાંખવા?

ત્યારે શું હમણાં એ હક આપવાને વખત આવ્યો છે?
જો એકદમ હમણાથીજ માળાપ પોતાની દીકરીને સ્વતંત્રપણે
પરણવા દે તો શું તેઓ સુખી થશે? હા હમણાં વખત આવ્યો
છે. પણ એકદમ આપણી દીકરીઓને સ્વતંત્રપણું આપી સ્વયંવર
પરણવા બધાં તેમાં સુખી થાય તેમતો નથી. તે હક આપતા પહેલાં
તમારે જો કામ કરવાના છે. તે કાર્યમાંથી સ્વતંત્રપણું આપોતો તેઓ
જરૂર સુખી થાય તે જો કામ તે આવું છે. ૧. હું, સારો, સદ્ગુ-
ણી ને હમેશ સુખી પ્રેમ ટકાવે તથા ગુજરાન ચલાવે એવા વર
ઓળી કહાડવાને જોડલી સમજણ અને વિદ્યા જોઈએ તેટલી
વિદ્યા ભણાવો. ૨. જુ' તેને જોડલી સમજણ આવવા સાથે વિદ્યા
ભણવાને જોડલી ઉમર સુખી અભ્યાસ કરવો જોઈએ તેટલી ઉ-
મર પછી તેમને પરણાવો. પાંચ દશ ને ધણીવાર તો બધે વ-
રસોનાં ઢાંગલા ઢીંગલી પરણાવે છે, તેમજ પરણવું તે શું તે જા-
ણતા પહેલાજ ડાખરે ડાખરે વળગાડે છે તે પ્રમાણે બચપણ-
માં નહીં પણ ઓછામાં ઓછી સોળ વરસની થાય ત્યાં સુધી
સારી પેઠે વિદ્યા, સ્ત્રીને ઉપયોગી ધરના કામ તથા સદ્ગુણ શી-
ખવી, પછી ઇછાવરથી વરનાદો ત્યારેજ સ્વયંવર પરણવાનું પો-
તાનું કામ તથા કેવા વર સાથે પરણવાનો પોતાનો ધર્મ છે, તે
સોચીપેઠે સમજશે. અને પ્રાચીનકાળની સ્ત્રીઓની માફક તેઓ
લાયક અને પોતાને મનગમતા વર સાથે પરણવાથી, હમેશ સુખી
જીવે તેવા પ્રેમ ટકાવી રાખી, સુખ દુઃખમાં ભાગીએણુ થઈ,
બધે તેવો દુખમાં પણ સ્વામી સાથે સુખ માની લેશે. તેને
દુખમાં ત્રીજી આપશે. સુખમાં છલકાશે નહીં. ૩. કમાતો વીસ

૧ સોજે સાન ને ત્રીથે વાન એવી આપણામાં કહેવત છે.

થી વધારે વયનો ને પોતે ૧૬ની ઝેટલે જુદુ ધૂર માંડી રહેશે
 તેથી સાસુસસરા સાથે અને ખીજાં કુટુંબીઓ સાથે સંપાને આ-
 લશે. કોઈ સાથે લઈશે નહીં. અને ધરની ફજેરી કરશે નહીં.
 પોતાની મરજીમાં આવે એવા વરસાથે પરણવાથી પછળથી ગમે
 તેવા વખતમાં પણ દીકરીના માખાપને દુખની ફરીઆદે આજની
 માફક સાંભળથી ભાગ્યેજ પડશે, ફરીયાદે આવશે નહીં, ને દી-
 લગીરીના દરિઆમાં દુખવું પડશે નહીં. તેમજ પોતાના વહા-
 લી દીકરીઓના નિસાસા તેમને સાંજવા પડશે નહીં, કે ધણું
 કરીને તેમના વિલાપ સાંભળવા પડશે નહીં. માટે જો માખા-
 પો પોતાની દીકરીનું સુખ આહાતા હોય, પોતે સુખી થવાને,
 અને પોતાના ધરની આખર જાળવવાને ધરછતા હોય* તો
 તેમને ઘટેછે કે તેમણે પોતાની દીકરી લાયક ઉમ-
 રની સમજણી થાય ઝેટલે ઝાઝામાં ઝાઝી
 સોજ વરસની થાય ત્યાં સુધી અભ્યાસ કરાવવો. રાંધવું વગેરે
 ધરનાં કાંમ અને સદ્ગુણ શીખવવા, ને તે પછી તેની મરજીમાં
 આવે તે રીતે સ્વયંવર કરી ચોગ્યવર સાથે પરણાવવી. લગ્નની
 ખાખતમાં માખાપનો ધર્મ માત્ર ઝેજ છે કે સ્વયંવરે પરણવાને
 માટે પોતાની દીકરીને લાયક ઉમરની ને સમજી કરવી. તથા
 દીકરીનો ધર્મ એ છે કે પોતે ચોગ્ય ઉમરની સમજણી થઈ
 પોતાને જોઈએ તેવા લાયક વર જોળી કહાડી તેની સાથે પર-
 ણવું, લગ્નની ખાખતના પોતપોતાના ઊપર ફેલા ધર્મમાં કોઈ
 એ આડે ન આવવું, એ સમજી સ્ત્રી પુરૂષનું લક્ષણ છે. અને
 તેમજ કરવું જોઈએ. ફેલાક કારણથી માખાપોએ પોતાની
 દીકરીઓના લગ્ન સંજાંની છીનાવી લીધેલા હક તેમને પાછા

* હાલના રિવાજ પ્રમાણે પરણવાથી તે પરણનાર જોડાના
 કુટુંબની કેવી વલે થાયછે તે એ કુંકામાં પછલા ભાગમાં ગતા
 વ્યુંછે, તેમ છતાં વિસ્તારથી જોને જાણવું હોય તેણે સાસુ વહુ-
 ની લક્ષણનું પુસ્તક વાંચવું.

આપવા, એ તમને જરૂરનું છે. તેથી તેઓ બંને—માખાપને દી-
કરી બંને સુખી થશે.

પણ પ્રાચીનકાળમાં સ્વયંવરનો વિશેષ ધારો હતો—
માં હતો તેવો બધા વર્ગમાં નહોતો. બધા સ્વયંવરથી પરણતા હતાં
એમ નહીં. ઘણાં જગતે માખાપ કરતાં હતાં. પણ મા ખાપો
શાસ્ત્રોક્ત પ્રમાણેજ વર ખોળી કહાડી લગ્ન કરતાં, તેથી તે જ-
ગત સ્વયંવર જોવાજ થતાં તથા તેથી તે જોડું તેજુજ સુખી
પણ થતું. સમય ઉપર વિચાર કરતા હાલનાં માખાપો સ્વયંવર-
થી પોતાનાં છોકરાંને પરણાવે તેવું બનવું અશક્ય છે એ વાત
ખરી અને તેથીજ મારે તમને કહેવું જોઈએ કે તેમ (સ્વયંવર
ને લાયક છોકરાંને કરી સ્વયંવરથી પરણાવવાને) ન બને તો તે
મણે શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે વર ખોળી કહાડી લગ્ન કરવા કે પો-
તાના છોકરાં સુખી થાય. આપણા શાસ્ત્રમાં લગ્ન કેવા ને કેના
સાથે કરવાં તે જાણવા સારું હું એ સંબંધી મનુસ્મૃતિમાંથી કે-
ટલાક શ્લોકો અર્થ સાથે આ નીચે આપું છું.

૩ જામ્યાયાયના ૬ ઠા તથા ૭ મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે.

મહાંત્યપિ સમૃદ્ધાનિ ગોજાવિ ધન ધાન્યતઃ॥

સ્ત્રી સંબંધે દર્શૈતાનિ કુલાનિપરિ વર્જયેત્ ॥

હીન ક્રિયંનિષ્પુરુષં નિરુછંદો રોમશાર્શસમ્ ॥

ક્ષય્યા મયાવ્યપસ્મારિ શિવ ત્રિકુષ્ટિકુલાનિચ ॥

મતલબ કે—

નીચે લખેલા દશ પ્રકારનાં કુળ માંથી સ્મૃદ્ધિવાળાં
હોય એટલે જ્યાં ગાય, ટોર, બકરી, ધન, ધાન્યની સંપત્તિ પ્ર-
શ્કળ હોય તો પણ તેમાં કન્યા આપવી નહીં * * * હીણા કર્મનાં
માણસ હોય તે કુળમાં, જેમાં પુરુષનો વંશ ન હોય તેમાં, જેમાં

વેદનું + અધ્યયન ન કર્યું હોય તેમાં, જ્યાં માણસને હથે, ક્ષત્રી,
કૌરવ, કૌરવ, આદિ અનેક પ્રકારના રોગ થતા હોય એવા કુળમાં
કન્યા આપવી નહીં.

એજ અધ્યાયના ૨૭ મા તથા ૩૭ મા શ્લોકમાં કહે છે કે

આચ્છાદ્યચાર્ચયિત્વાચશ્રુત શીલ ષતેસ્વયમ્ ॥

આહૂયદાનંકન્યાયા બ્રાહ્મોધર્મઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥

દશપર્વાન્પરાન્વંશ્વાનાત્માનંચૈ કવિંશકમ્ ॥

બ્રાહ્મૌ પુત્રઃસુકૃત કૃન્મોચયત્પેનસઃપિતૃન્ ॥

ભાવાર્થ.

વિદ્યા અને સદાચાર વાળા વરને બોલાવી, વર કન્યાને
ગાડાં ધરેલાં પેહેરાવી વરનું સન્માન કરીને કન્યાદાન આપવું
મેં વિવાહને, બ્રાહ્મ વિવાહ કહે છે એ બ્રાહ્મ વિવાહથી ગિરપત
એવો પુત્ર સારાં કર્મ કરેતો તે પોતાની યદી ગએલી દશ પેઢીને
થા થનાર દશ પેઢીને તથા પોતાના પંડને પાપ મુક્ત કરે છે.

૬ મા અધ્યાયના ૮૮ થી ૯૧ મા શ્લોક સુખીમાં મળે ક-
હે કે—

ઉત્કૃષ્ટાયાભિરૂપાયવરાય સદ્ જ્ઞાયચ ॥

અપ્રાપ્તામપિતાંતસ્મૈ કન્યાંદદ્યથાવિધિ ॥

કામમામરણાત્ તિષ્ઠે દગેહેકન્યર્તુમત્યપિ ॥

નચૈવૈનાંપ્રયચ્છેતુ ગુણહીનાયકર્હિચિત ॥

ત્રીણિવર્ષાણ્યુદક્ષિતકુમાયૃતુમતી સતી ॥

+ વેદના અધ્યયનને ઠેકાણે સારે વિદ્યાબ્યાસ સમજવો
મહે કાળ બદલાઈ ગયો છે.

ઉદ્ધર્તુકાલાદેતસ્મા દ્વિન્દેતસદ્દર્શપતિમ્ ॥

અદીયમાના ભર્તાર મધિગચ્છેદ્યદિસ્વયમ્ ॥

નૈનઃકિંચિદવાપ્રોતિ નચાયંસાધિ ગચ્છતિ ॥

મતલબ છે

કુળાચારમાં ઉત્કૃષ્ટ અને રૂપમાં દેખાવડો એવા તરુણ પુરુષને માણસે પોતાની કન્યા શાસ્ત્રમાં કહેલા પ્રસન્ન વિવાહ વિધિથી આપવી.

કન્યાનો વિવાહસમય થયો હોય તો પણ તેને મરના સુખી આપે પોતાને ધેર રાખવી એ બસ; પણ વિદ્યાદી ગુણ રહીત પુરુષને કદાપી આપવી નહીં.

કન્યા રૂપમતિ યદ હોય તો પણ તેણે વરસ સુખી સારો વરની વાટ જોવી પણ તે કાળ વિત્યા પછી અધિક ગુણ વાળો વર ન મળે તો પોતાના સમાન વરને પોતે પોતાની જાણે પરણવું.

કન્યા કાળ પહોંચી શકતા હોય તેટલાની આંદર જો મા-આપે (સારા ચોગ્ય વર સાથે) કન્યાદાન ન થઈ શકે ને પછીતે કન્યા જો પોતે પોતાની જાણે કોઈ ચોગ્ય પુરુષને વર તો તેમને પાપ નથી તેમ તેના પતિને પણ પાપ નથી.

આ રીતે મનુસ્મૃતિમાં મા આપે પોતાની ઈકરીને કેવા વર સાથે પરણાવવી તે બતાવેલું છે. અને રૂપમતિ યદ પછી પણ તેણે વરસ સુખી સારો વરની વાટ જોવાનું લખેલું છે. તે પછી પોતાના જેવા વર સાથે સ્વયંવર કરવાની રજા આપે છે. આ પ્રણ હેશમાં આજલાય થવાને લીધેજ (ગરમ હવાને લીધેજ ગાત્ર નહીં) ધણી છોકરીઓ ખારેક વરસે રૂપમતિ થાય છે. પણ જે નાતોમાં માઠી ઉંડે પરણાવે છે તેમના મનજીવનમાં ધાને લીધે પંદર-સોળે સોળ વરસે કન્યાઓ રૂપમતિ થાય છે. તો એ ઉપરથી જણાય છે કે સોળ વરસે માળાપ સાગ

ચોગ્ય વર સાથે પરણાવે તો તે જાદુ નથી. પણ એ વિશે હવે મારે આગલા પ્રકરણમાં બોલવું છે માટે આ ઠંકાણે વધારે લખવાની જરૂર નથી.

પ્રકરણ ૪ થું.

ધર વ્યવસ્થા.

આ દુનિયાનાં કોઇ પણ દેશમાં કોઇ પણ વખતે આજ સુધીમાં આપણા જાણવામાં આવેલા રિવાજ આવ્યો નથી કે પર-ણ્યાં પછી પુરુષ, સ્ત્રીના આપને ધેર જાય. ને તે ધર પોતાનું કરી માને. માત્ર પુરુષના સસરાને વારસ ન હોય તો કોઇવાર જમાઇને વારસ કરી પોતાને ધેર રાખે છે. એ રીતે દત્તક કરી લે છે તેજ વખતે ફક્ત પૂરુષ સસરાને ધેર રહે છે. તો પણ ધણું કરીને તે પોતાના આપનું ધર તો, જે ધર મૂળ એના આપનું હોય છે તેજ સમજે છે. હમેશાં એવાજ રીવાજ ચાલતો આવ્યો છે કે સ્ત્રીઓજ પુરુષને ધેર આવે. ને સ્ત્રીનું ધર પણ પુરુષના આપનું ધર હોય છે તેજ પોતાનું મનાય છે.

સ્ત્રીએ પરણ્યા પછી પૂરુષને ધેર આવી પૂરુષનું ધર પોતાનું માની ત્યાં રહી ધરની વ્યવસ્થા કેમ કરવી એ જાણવું, તે સ્ત્રીનો એક મૂખ્ય ધર્મ છે. પ્રાચીન કાળની આપણા દેશની સ્ત્રીઓ ધરની વ્યવસ્થા કરવાનો પોતાનો ધર્મ ધણું કરીને સઘળી સમજતી હતી. પણ હાલના સમયમાં તે ધર્મ તેઓ ખરાબ સમજતી હોય એમ નથી. અગર સમજતી હોય તો ધણીજ થોડી. તપી એ ધર્મ તેઓ ખરાબ સમજે ને તે પ્રમાણે ખરાબ ચાલે તેમ કરવું એ પુરુષનું પણ એક મુખ્ય કામ છે.^૧

૧ મનુસ્મૃતિ ના ૯ મ અધ્યાયના ૭ મા તથા ૧૨ મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે કે.

સ્વાં પ્રસૂતિચરિત્રંચ કુલમાત્માનમેવચ

સ્વંચ ધર્મપ્રયત્નેન જાયાં રક્ષન્ હિ રક્ષતિ ॥

અર્થસ્ય સંગ્રહે ચૈનાં વ્યયે ચૈવ નિયોજયેત્

શૌચે ધર્મેન્ન પંક્ત્યાં ચ પારિણાસ્ય સ્ય વેક્ષણે ॥

મતલબ કે.

જે ધણી પોતાની સ્ત્રીની સંભાળ રાખી તેને દુરાચરણને રક્ષતે જતાં આટકાવે છે; તે પોતાની પ્રજા ઉપર કલંક આવવા દેતો નથી. તે કુટુંબનું આનંદાનપણું જાળવી શકે છે, કુળની પ્રતિષ્ઠા વધારે છે, આત્મા પ્રસન્ન રાખે છે, અને સ્વધર્મનું પાલન કરી શકે છે; પરંતુ સમગ્રી શુકવાનું તથા અસ્યવાનું કામ સ્ત્રીને સોંપવું. નાવા ધોવા તથા નવડાવવા ધોવડાવવાના તથા ધર ખરવાના કામમાં, રોજની રસોઈના કામમાં અને ધરનાં-વાસણ કુસણની તજવીજ ગાખવાના કામમાં તેનું ચીત ખરેવાય, તેમ તેના ધણીએ કરવું.

૧ ૯ મા અપઃપાયાના રૂઝા ને રટમા રસોઈમાં મનુ કરે છે કે,

ઉત્પાદનમપત્યસ્ય જાતસ્ય પારિપાલનમ્

પ્રત્યહં લોકયાત્રાયા પ્રત્યક્ષં સ્ત્રીનિબંધનમ્

અપત્યં ધર્મકાર્યાણિ શુશ્રૂષારતિસ્તમા

દારાધીન સ્તથા સ્વર્ગ પિતૃણામાત્મનશ્ચહ

લેતાં આ વખતે તો માત્ર ધરનીજ આખત લેઈ આટીની આપતો
તે પછી તપાસીશું.

સુઘડતાઈ— સુઘડતાઈ એ સ્ત્રીમાં સદ્ગુણ છે. પોતે જાતે
નાહી ધોષ, કપડાં ધોષ કે ધોવડાવી ચોખાં રાખવાં, કાટાં
તુટ્યાં હોય તો સાંધી કે સંધાવી સાજાં કરવાં પોતાના વાળ
આળી ચોળી સાફ રાખવા, એ પોતાની જાતની સુઘડતાઈ છે.
ધર હમેશાં લીપીયુ પી તથા વાળીને, ભીંતા છાપરાં વગેરે આડી
ઝપડીને, આંગણું સાફ કરીને, વાસણ કુસણ, અજવાળીને, પાણી-
આરું સ્વચ્છ ખીને, તથા હમેશાં પાણીને ખેંચી વાર
ગળીને, ભીંતા ધોળીને, પોતાના ધરને તથા ધરમાંની વસ્તુ-
ઓને સ્વચ્છ ને સાફ રાખે છે, તેજ સ્ત્રી સુઘડ ગણાય
છે. જે સ્ત્રીઓ એ પ્રમાણે કરી શકતી નથી
કે કરતી નથી; તેઓ કુચ્છ છે એમ જાણવું. પોતાનાં આ-
ળકોને હમેશાં નવડાવી ધોવડાવી, વાળ આળી ચોળી, ક-
પડાં સ્વચ્છ ને તાજાં (નમજે તેણે પણ નવાંજ પેહેરાવ્યા
એમ કહેવાની મારી મતલબ નથી. ફરેલાં સાંધાને સાજાં
કરેલાં તથા ધોએલાં જોઈએ.) પેહેરાવી, જે સ્ત્રીઓ ચો-
ખામ રાખે, તે પણ તેમની સુઘડતાઈ છે. ધરમાં પોતાનાં, છા-
કરાંનાં, અને ધણીનાં કપડાં ધોવડાવી, સ્વચ્છ ને સાફ રાખે
છે તે પણ તે સ્ત્રીનીજ સુઘડતાઈ છે. સુઘડતાઈ એ સ્ત્રીનું બુધ્ધ

અર્થ

પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી, ઉત્પન્ન થયા પછી તેને ઉછેરી યોગી-
કરવી અને દુરરોજ ધરનાં પ્રમ કાજની તજવીજ રાખવી,
એટલા કામ ધરની ધણીઆણીનાં છે.

પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી, ધરમાં અગ્નિહોત્રાદીક વિધિ મરાખર
થાય તેવી ચોકસી રાખવી, ધરનાં માણસની સેવા ત્યાકરી કરવી,
છોકરાને લાડલડાવવાં, અને પિત્રીઓને તથા પોતાના ધણીને
જે સ્વર્ગમાં સુખ મળે છે, તે સેવવાની તજવીજ રાખવી એ
સર્વે કામ સ્ત્રીથી થાય છે.

છે. ગામમાં ઘણાં છોકરા ગંદા, નાગાં, મેલાં, લીંટને લાગના રેલાં
 ઉતરેલાં, આંખોમાં ચીપડા ભરેલાં આસપાસ કાળજીથી
 લપડાયેલી એવાં રખડતાં જણાય છે. તેમજ કેટલાંક છોકરાં ના-
 હી ઘોષને ચોખ્ખાં ઘમ્મલાં, એવા કપડાં પેહેરીને ફરતાં જ-
 ણાય છે. એ છોકરાં જોઈનેજ આપણે ધારીયું કે કુર્ચાં છોકરાંની
 માં સુધડ અને કંપાંની શા દુઝડ છે. કેમકે બાળકની સ્વચ્છતા
 ઉપર તેમની માતા સુધડતાઈનો આધાર છે. સુધડ સ્ત્રીના ધરમાં જ
 ધં એસવાથી આનંદ થાય છે; અને દુપડ સ્ત્રીના ગદા ધરમાં જ વુ-
 પણું ગળવું નથી. પરંતુ આ બરાબર ઠેકાણે શોભે તેમ, સ્વચ્છ
 કરીને ગોઠવેલી, ધર ને ભીંતા લોળીને તથા ઘોળીને, સાફ રા-
 એલી, આંગણું વાળીને સ્વચ્છ કરેલું, ઇત્યાદિ ચોખ્ખાં જોઈને
 જ આપણા મનને આનંદ થાય છે. પણ ધરમાં સઘળી પરંતુ આ ગમે
 તેમ રખડતી, ગમે તેવી હાલતમાં પડેલી જોઈને, ભીંતામાં ને
 છાપરામાં જળા પાકેના તથા લીપણમાં ખાડા પડેલા જોઈને
 તથા આંગણામાં કચરાના ઢગલા દેખીને ત્યાં ઉભા રહેવાનો પણ
 આપણને અણગમો થાય છે. તો તે ઠેકાણે રહેવું તો ગમેજ
 કુવાઈ? આવી દુઝડ સ્ત્રીના ધરમાં રહ્યાથી જરૂર સાજો માણસ
 પણ મોઢો પડ્યા વિનાં ગહે નહીં. પરંતુ સુધડ સ્ત્રીના ધરમાં ર-
 હ્યાથી મનને એન પડે છે અને સાફ થાય છે. કેમકે ધરની સ્વચ્છ-
 તા ને સફાઈ ઉપર માણસની તંત્રદસ્તીનો આધાર છે. આપણે
 બણીવાર જોઈએ છીએ કે ધરમાં બેજ હોવાથી સરદી થાય છે.
 પરંતુ ધર, લીંટી સાફ ગમે, બિયતળીજી નીચું હોય તો પુરણી
 પુગી થાપીને લીંટી સાફ કરે તો તેથી સરદી બંધ થાય છે. ધર
 ગંદાં રાખવાથી પણ આણુ ગમે ને બે એની થઇ મંદવાડ આવે
 છે. આંગણામાં ગદડી હોવાથી હવામાં ખિગાડ થઇ માણસ મા-
 દા પડે છે. ઘણા ડાકટરોનાં પણ એ વિષે એવાજ મત છે. સ્વ-
 ચ્છતા એ મંદવાડ ધરાડનાર અને ગંદવાડ એ મંદવાડને વધા-
 રનાર છે.

આપણા ઘણાખરા ગુજરાતી બાઈઓમાં સુધડતાઈની કી-
મત નથી. તેઓ અને તેમની સ્ત્રીઓ સુધડતાઈની ખરી જુજ
જાણતાં નથી. અથવા જોઓ જાણેછે તેઓ ઘણાજ થોડાંછે,
આપણા કરતાં દક્ષિણી સ્ત્રી પુરૂષોમાં વધારે સુધડતાઈછે. પુરૂષ
કરતાં પણ સ્ત્રીઓ વધારે સુધડછે. શેહરમાં જ્યારે ગુજરાતી ત્રા-
હણીઓ, વાણીઓને ને કણજીને સવારમાં ઉઠીને, દાતણ પણ
નહીં કુંથું હોય, ત્યારે દક્ષિણીઓને નાહીને ચોઠણો ચોળીને કે
ઓળીને સાફ કર્યો હશે. ગુજરાતી સ્ત્રીઓનાં છોકરાં મેલાં કપ
ડાં વાળાં, મેલાં શરીરવાળાં ને વાળવાળાં તથા ગંદાં હશે ત્યા-
રે દક્ષિણીનાં છોકરાં ચોળીને નવડાવેલાં, ધોઝીલાં કપડાં પેહે-
રી સાફ ને સ્વચ્છ કરતાં હશે. ગુજરાતીના ઘરમાં લીપણમાં ખા-
ડા પડ્યા હશે, ભીંત ને છાપરે કચરો ને જળાં ખાઝ્યાં હશે
ત્યારે દક્ષિણીનું ઘર સાફ લીપેલું, આંગણુ વાળેલું તથા ભીંતો
ઝાડી ઝપટીને સાફ કરેલી હશે. એનું કારણ શું? ગુજરાતી બા-
ઈઓને દક્ષિણી બાઈઓ કરતાં સુધડતાઈની કીમત ઓછીછે.
અગર ઘણું ને તો બિલકુલ નથી. આપણા દેશમાં અંગ્રેજોની સ્વ-
ચ્છતા સૌથી વધારેછે. એકાંત ને ખુલી હવા આવે જાય એવા બં-
ગલામાં તેમને રહેવું હોયછે. ઘણુંકરીને બંગલાની પાસે ફરવા હ-
રવાને નાનો સરજો ખાગ હોયછે. બંગલાની આસપાસની ગાજ
કાકરી નાંખેલી તથા ટીપાવી વાળીને સ્વચ્છ કરેલી હોયછે. બંગ-
લો માંહેથી ને બહારથી વાળી ઝાડીને સાફ કરેલો; ટેબલ, ખુ-
રસી, કોચ વગેરે રાત્ર રચીલાં સાફ કરેલાં, ને જ્યાં જોઈએ
ત્યાં તે ગોડવેલાં, તેમજ કપડાં ગરમ ને ધોઝીલાં હોયછે. સા-
બુતા બોહાળા પાણીમાં નહાયછે. આવા બંગલામાં બેસવાયા
ને રહેવાથી ઘણો આનંદ થાયછે. તથા સરદી અને ગંદવાડખી
ઉપજતો મંદવાડ ઘણું કરીને થતો નથી. આપણાં ગંદાં ઘરો-
માં રહ્યાથી તેના કરતાં ઉલટું પરીણામ થાયછે. આપણે ઘણી-
વાર જોઈએ છીએ કે કેટલાક ઘરેમાંથી મંદવાડ હમેશાં જળી

રહે છે ને જતો નથી. મૂખ્ય કારણ જોયો તો ત્યાં સુધડતાઈ નહીં હોય. ઊકરાં ચેલાં રહેવાથી ખસ, યુમડાં વગેરે થાય છે. આ-
 યો નિત્ય ખરાખર નહીં ધોવાથી ફૂખવા આવે છે, એ વગેરે રા-
 જો સુધડતાઈ નહીં રાખવાથી થાય છે. કેટલીકવાર એવા બિજ-
 વાળા ને ગંદકીવાળા ધરમાથી માંદા માણસને બહાર ગામ લેઈ
 જઈ હવા ફેર કરવા સાર આપણા ડાકટરો બલામણ કરે છે; તે
 આપણે જાણીએ છીએ. ટુંકામાં સુધડતાઈ એ તનદુરસ્તીનું
 એક મૂખ્ય સાધન છે. માટે આપણી સ્ત્રીઓને ધર્મ છે કે તેણે
 ઉમર પ્રમાણે ધરની, સામાનની, ઊકરાંની, પોતાના સ્વામીના,
 પોતાનાં ને ઊકરાના કપડાંની, ને પોતાની જાતની સુધડતાઈ
 રાખવી, એ વડે તનદુરસ્તીની સાચવણીમાં એક ઉમેરો થાય છે.

આપણા દેશમાં ઢુંદીઆ શ્રાવકોની વસ્તી ઘણી છે. તેઓ
 ઘણા ખરાતો ધર્મને લીધે બાંધે મહીનામાં બેવાર નહાય છે, કે
 લૂગડાં ધુવે છે. તેઓ જોમ અને તેમ આંધું પાણી ટોળાય તેવો
 પ્રયત્ન કરે છે. અને ત્યાં સુધી તો તેઓ ઘણાજ થોડા ખલકે
 નહીં જોવા વાળ રાખે છે. અને તેને ઓળવામાં પાણી જોઈએ
 માટે ધોતા નથી. શરીર તથા કપડાંએ ચેલ રહે છે
 ઉનાળામાં પસીના વડે શરીર ચેલ ચોટે છે ત્યાર
 હાય વડે ઉખેડી નાખે છે, અને કપડાંને બીનુ કચી શરીર લાંબા
 નાંખે છે. રહેને આપણી સ્ત્રીઓને પણ એ ઢુંદીઆઓની સોજ
 તની અસર થઈ હોય!!

આવિષય બંધ કરતા અગાઉ મારે કહેવું જોઈએ કે સા-
 રીને સમજી સ્ત્રી ધર વ્યવસ્થામાં પોતાના ધરને કેવું દોષાવે છે.
 હમા અધ્યાયના ૨૬મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે કે

प्रजानार्थं महाभागाः पूजार्हगृहदीप्तयः

स्थियः श्रियश्च गेहेषु न विनोपोस्तिकश्च न ॥

મનલખકે— જગ્યારે રૂડી, બાગ્ય શાળીને સન્માનને લી

યક એવીસ્ત્રીઓનું લગ્ન તેમના ધર્મી સાથે પ્રજા પ્રાપ્તિ સાર્થક થાય છે, ત્યારે તેઓ તેમના ધરને દીવાની પેઠે દીધાવે છે. અને ધરમાં તેમની ને લક્ષ્મીની વચે કથો તરફ વળ રહેતો નથી. આનો ગુણ અર્થ એ નીકળશે કે સમગ્ર સ્ત્રીઓ ધર્મ, રામ, રમીલાં વગેરે સાથે સુક રાખી, વાસણ કુસણ અજવાળી તેમને દીવાની પેઠે દીધાવે છે. અને તે સ્ત્રી લક્ષ્મી જેવી થાય છે. મતલબ કે લક્ષ્મી જેમ વિષયને આનંદ પમાડી શકે છે તેમ તે સ્ત્રી, તેના સ્વામીને ખુશી કરે છે. અથવા તે સ્ત્રી તેજ ધરમાં લક્ષ્મી છે, એટલે મહેનત ગજુડીને કરકસર કરી તે સ્ત્રી લક્ષ્મીને પૈસા કરે છે કે બચાવે છે. એટલે લક્ષ્મી રૂપ પોતેજ થાય છે. આ વાત ખીલકુલ વાજબી લાગે છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

કરકસર.

કરકસર કરતી એ પણ સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે. પોતાના પતિની ઉપજનો વિચાર કરી ધરનું ખર્ચ ચલાવવું જોઈએ. જો ઉપજ કરતાં ખર્ચ વધારે હોય તો ખર્ચ ઓછું કરવું એટલુંજ નહીં પણ થોડું થોડું દરમાસે કે દરવરસે બચાવવું જોઈએ, કે જ્યાં કદાપિ ઇશ્વર ન કરે તે એવો વખત આવે કે કાંઈ કમાઈ થાય નહીં, કે ગુજરાત ચલાવવામાં હરકત પડે, ત્યે વખતે એ સંધરી રાખેલા પૈસા કામ આવે. કરકસર એ કમાઈને નાનો બાઈ છે, એક માણસ પોતાની કમાઈમાંથી દરવરસે કરકસર કરી પાંચસે રૂપીઆ બચાવે તો એ રૂપીઆ તેના કરકસર નામના નાના બાઈએ કમાઈ આપ્યા એમ જાણવું. ખર્ચ કહીએ તો કરકસર એ પણ કમાઈજ છે. “દમડી દમડી કરતાં રૂપીઆ થાય ને ઠી પે ઠી પે સરોવર ભરાય” એ કહેવાળા આપણી સ્ત્રીઓએ યાદ રાખી દર રોજ થોડું થોડું પણ બચાવવું જોઈએ. એક

મજુર જે દરરોજ એક પૈસોજી બચાવે તોપણ તે પચાસ વર-
સે ૩૦૦ રૂપીઆ એકઠા કરી શકેછે. જે તેના ધરડપણના ઉ-
પયોગ માટે તેના પ્રમાણમાં બસ છે. પણ જે દરરોજ એક આને
બચાવી શકે તો તેની આસપાસનું ખર્ચ કહાડતાં છતાં પણ
તે ધરડપણમાં દુખી ન થાય.

આપણી (વિશેષે હિંદુઓની) રીત બાત એવી છે કે આ-
પણને કેટલાક પ્રસંગે પૈસાની પણ જરૂર પડે છે. જ્યાં સુધી
આપણે જાતીબંધનમાં છીએ. ત્યાં સુધી છોકરાં છોકરીઓ પરણાવ-
વામાં, નાતો જમાડવામાં, ખારમાં કરવામાં, અને પીજાં અનેક
પ્રકારનાં ખર્ચ કરવામાં આપણને ઘણા પૈસાની જરૂર પડે છે.
આવે વખતેજે પોતાની પાસે પૈસા નથી હોતા તોજે કે કરજ કર-
વું એ સાહે નથી અને નહીજ કરવું જોઈએ તો પણ-લોકો
કરજ કરેછે. પણ પૈસા સંઘરેલા હોય તો તેમને કરજના ખાડામાં
પડવાની જરૂર રહેતી નથી. આ ઉપરથી મારે કહેવાની મતલબ એમ
નથી કેજેની પાસે પૈસા હોય તેમણે છોકરા પરણાવવામાં મહા મહેન
તે એકઠા કરેલા પૈસા એના નકામા ખર્ચમાં ઉડાવી દેવા જોઈએ.
મારે કહેવાની મતલબ તો ફક્ત એજ છે કે જેઓ મૂર્ખાઈથી એ
રીતે પૈસા ખર્ચે છે—ખર્ચવાજ જોઈએ એવું જે મૂર્ખ સ
મજે છે તેઓ પાસે સંઘરી રાખેલા પૈસા હોય તો તેમને ક-
રજના ખાડામાં ડુબવું પડે નહીં. ધરડપણમાં માણસ મહેનત
કરી શકતો નથી, ને કમાઈને શુજરાન ચલાવવા જેથી સત્તા
તેનામાં રહેતી નથી છોકરા હોય છે તો તેઓમાંના કેટલાક
વખતે બહીને માઆપથી શુદ્ધ રહે છે, માઆપને ખાવાનું
આપતા નથી. અને કેટલાકને તો છોકરા પણ હોતા નથી. ત્યારે
તેવા માણસોને શુવાનીનો કમાઈનો વખત યાદ આવે છે, ને
પૈસા સંઘરી રાખ્યા હોતા નથી તો પરતાય છે. તેમાંના ઘણાને
શુએ મરવું પડે છે, કે બીજા મોગવી પડે છે, અને કેટલાક
તો વેરાગી પણ થઈ જાય છે. માટે દરેક સમજી જીએ પોતાના

ધરડપણના વખતમાં ચોતાને અને ચોતાના સ્વામીને પૈસાની જરૂર પડશે, એમ બહુ જીવાનીના કમાઈના વખતમાં થોડા થોડા પણ પૈસા બચાવી રાખવા જોઈએ. આ ઉપરથી કોઈએ એમ ન સમજવું કે પ્રરૂપને કસર કરવાનીજ નથી! છે. પણ આ વિષય પ્રરૂપને લાગતો નહીં હોવાથી તે બાબત પડતી મુશ્કેલી માત્ર સ્ત્રીનેજ લાગતી બાબત લીધી છે. સ્ત્રીઓને હાથ નાણાંને ને અરસાનો વહીવટ હોયતોજ કરી શકે. એ કામમાં સ્ત્રીને સામિલ કરવી જોઈએ.

આ કરકસર કરવાનું કામ હું મરદ કરતાં સ્ત્રીને વધારે સોંપું છું. ધરની વ્યવસ્થા અથવા ધર અરસા ચલાવવામાં કરકસર કરવી ધારે તો સ્ત્રીજ કરી શકે. કેમ કે સ્ત્રીના પઢાવ્યા, ફોસલાવ્યા, કે હઠ પ્રમાણે પ્રરૂપ ઘણું કરીને વરતે છે. ધરમાં બગાડ ને નુકસાન થતું અટકાવવાનું કામ બાંધનું છે. ધરમાં ફેટલું ને રૂપ અરસા કરવું, એ પ્રરૂપ કરતાં સ્ત્રીને વધારે માલમ પડે છે. કેમ કે તે કામ સ્ત્રીજ કરે છે. સ્ત્રી કહે છે તેમ ઘણું તો મરદલાવી કે મગાવી આપે છે. મરદ પોતે કમાઈને ન લાવે છે તે માતા કે ધણીઆણીના હાથમાં ઘણું કરીને સોંપે છે. તે કમાઈનો કેવો ને કેટલો ઉપયોગ કરવો એ વિષયો વિચાર સ્ત્રીના હાથમાં રહે છે. પ્રરૂપને ચોતાના કામને લીધે ધણીવાર તો તપાસ કરવાનો પણ વખત મળતો નથી કે ધરમાં ફેટલું ને શું શું અરસા ધાય છે. તેથી એ સંજની સમજણો વિચાર સ્ત્રીનેજ કરવો પડે છે, ધર સંજની સમજણ અરસા એજ કરે છે. તેથી એ બાબતમાં કરકસર કરવાનું કામ હું મરદ કરતાં સ્ત્રીને વધારે સોંપું છું. ને એ સંજની બધી જગ્યા હું સ્ત્રીઓને શીર નાંખું છું. માટે દરેક સ્ત્રીએ પોતે ચોતાના ધરના બામડાની કમાઈ જોઈ તેમાંથી કરકસર કરી થોડું થોડું બચાવી બાકીના પૈસાવડે રૂનગન ચલાવતાં શીખવું જોઈએ. પ્રરૂપે સ્ત્રીઓને એ કામ કરવાને શોખ કરવી જોઈએ. તેને બરાસો રાખવા જોગ કરવી ને પછી

તેને ધર, ધન, માલ, વગેરે સોંપવું.

કદાપિ, એમ અને કે પુરુષની કમાઈ જ થોડી હોય, ધણી કસર કરતાં પણ ધરનું ગુજરાન ચાલી શકવું ન હોય તો, જન્યાની ક્યાંથી શકે? ત્યારે તે સ્ત્રીએ ગમે તેમ કરી પોતે મહેનત કરવી અને પોતાના ધણીની કમાઈમાં પોતે ઉમેરો કરવો જોઈએ. જેમ ધણી ગરીબ સ્ત્રીઓ પોતાનો ધણી નાની ઉમરમાં મૂકી જવાથી અથવા ધણી ગરીબાઈ હાવાથી મહેનત કરી પોતાના ધરનો નિભાવ કરે છે, મહેનત કરવામાં ધણીને જ પતી નથી, તેમ તેણે પણ કરવું જોઈએ. ચોરી વગેરે કુકર્મ કરવામાં શરમ કે ધિક્કાર છે પણ અશુભ કરવામાં પેટનું પુર કરવાને મહેનત કરવામાં કાંઈ શરમાવાનું નથી, એટલું જ નહિ પણ પણ આખર છે. ધણીની કમાઈ થોડી ન હોય તો પણ ચાલના પીધી ધરના કામથી, પગારી નવરાશના વખતમાં પૈસાની ન અને તો વખતની કર કસર કરી, તે વખતમાં પોતે મહેનત કરી. ધણીને મદદ કરી, ધર ખર્ચ નિભાવવું એ સ્ત્રીનું કામ છે. પૈસાની ને વખતની ખીજ ધણી રીતે કર કમ ગયા છે. ધણી સ્ત્રીઓના ધણી મહેનત કરે, ને સ્ત્રીઓ નવરાશના વખતમાં ઉધે, કે પોતાના જેવી ખીજ સ્ત્રીઓ સાથે લોકની કથલી કરે ને ધરની સભાળ ન લે, ધણીને ચોખ્ખું મદદ ન કરે, એ તે સ્ત્રી શાની? જેમ ધણીનો તેમ સ્ત્રીનો પણ ધર્મ છે કે એક ખીજને અરપારસ મદદ કરી. ત્યારે ધણી સ્ત્રીને મદદ કરે ત્યારે સ્ત્રીએ ધણીને મદદ કેમ ન કરી? ગરીબ સ્ત્રીઓએ જેમ અને તેમ વખતનો ખચાવ કરી, પોતાના જેવી ખીજ ગરીબ પણ મહેનત સ્ત્રીઓનો દાખલો લેઈ, વખતની કર કસર કરી, નવરાશનો વખત કહાડી, મહેનત કરી, ધણીની કમાઈમાં ને ધર ખર્ચમાં મદદ કરવી; એ સમગ્ર સ્ત્રીનું કામ છે. આ ઉપરથી ગારે કહેવાની મતલબ એમ નથી કે પૈસાદારની ને મધ્યમ વર્ગના ધરની સ્ત્રીઓએ અળસમાં ને ગણેમાં વખત ગુ-

માવવો. આયવા તેમણે વખતની કર કરાર ન કરવી? તેમણે
 ગાયુ જોગ પૈસાની તેમ વખતની કર કરાર કરવી જોઈએ. મારે
 કહેવું એમ નથી કે તેમણે બજારમાં જઈને ગરીબની સ્ત્રીઓની
 માફક મજૂરી કરવી, ઘરમાં રેંટીઓ પુણી કરવાં, લોઢાનાં છાણ
 વાસીદાં કરવાં, ઘોલીઆં ધોવાં, પારકું પાણી ભરવું, કે એક-
 વારો કહાડવો. તેમણે ઘરની વ્યવસ્થા કર્યા કે કરાવ્યા પછી ન-
 વચાશના વખતમાં સીવવું, ભરત ભરવું, ગાયન કળા શીખવી; કે
 ખીજે તેમને ચોખ્ખા હુન્નર શીખવો, કે જ્યાં પોતાનો ધણી ઘેર
 આવે ત્યારે તેને આનંદ પમાડી શકે. મારાં મારાં વિદ્યાનાં કે
 જ્ઞાનનાં પુસ્તકોને વર્તમાનપત્રો વાંચનાં કે શ્રદ્ધિ વધે, સમજણ
 આવે, તથા દેશ પરિચયના બનાવો, ગીતભાતો સ્ત્રી પુરુષની ત-
 થા મજાની હાલત વગેરે જાણનામાં આવે, નીતિની શીખામણ
 મળે, ઈત્યાદિ ધણા કામદા થાય. પોતાનાં છોકરાંને ઉપદેશ કર-
 વો, ભણાવનાં, ઈશ્વરની ભક્તિ કરવી, તેની આપાર રાત્રા વિ-
 પેં વિચાર કરવો અને પોતાનાથી થયેલા ગુનાની માફક શુભગતી;
 મુશ્કટાઈ સંબંધનાં પરિણામની ગીતભાતો સાચી લાગે તો તે,
 પોતાના ઘરમાં તથા પોતાની સખીઓનામાં દાખલ કરવા સં-
 બંધી વિચાર કરવો. પોતાના પતિને પોતે શી રીતે આરામમાં આપી
 શકશે, તેનો શિખર કરવો. ઈત્યાદિ સેંકડો રીતે પૈસાદારની સ્ત્રી
 ઓ પણ પોતાના કરકસમંધી બચાવેલા નવરાશના વખતનો
 પણ ઉપયોગ કરી શકશે.

લુગડાં અને ધરેણાં ગાંઠાં કરાવવામાં કરકસર કરવાનો
 વિચાર કરવો એ પણ આપણી સ્ત્રીઓને એક અગત્યનો વિષ-
 ય છે, કેટલીક હઠીલી સ્ત્રીઓ એવી હોય છે કે પોતાની સૈયરા-
 ના જેવાં લુગડાં ધરેણાં કરાવવાની હઠ. તેના ધણીની શક્તિ ન
 હોય-તેના ધણીનું ગમ્મું તેટલું ખરચ કરવાનું ન હોય, તો પ-
 ગુ હઠ લે છે અને ઘરમાં તે સારૂ દરરોજ કળા કરે છે. બપો-
 ર આવું બને છે ત્યારે ધણી હમેશના કળાથી કંટાળીને, ક-

રજ કરીને પણ પોતાની સ્ત્રીની ધરણ તૃપ્ત કરે છે. એ કરજનું પરિણામ ધણી ધણીઆણી બનેને આજણુ પડે છે. ટેટલીક પોતાના ધણીની કમાણનો વિચાર પણ કરતી નથી અને નાનપણમાંથી જ કોકા કોકા છેવના ધરેણા તથા વિનાહ જમણવારે વમેરે પાછળ પેસા ખરચાવે છે. જે પેસા ધણી માહા મુશ્કેલીથી મેળવી શકે છે અથવા કરજે આજિ છે. આટલું કરતા છતા પણ એ ધરેણામાં ખરચેલા પેસા કોમવાર તે ઓકરાના છુન લેખરાવે છે. નાનપણમાં કરાવેલા ધરેણા મોટપણમાં કામ લાગતા નથી અને વળી પાછા ધડના કોરા કમી—નાના ધરેણા બગી જીજાં મોટા ધરેણા કરાવવાની ફરજ પડે છે, અથવા નાના રાખી મુશી જીજાં મોટા કરાવવા પડે છે અથવા ધરેણા માહા કરાવવાનો રિવાજ આપણા દેશન ધર્મોજી હાની કરતા, અને આપણી સ્ત્રીઓની મુર્ખાઈ દર્શાવનાર છે અલખત તેમાં પુરૂષની મુર્ખાઈનો છેજ, પણ સ્ત્રીઓના તે કરતા વિશેષ છે. કરજ કરીને પણ ધરેણા કરાવવાનો રિવાજ એ માત્ર સુરતમાં જ નોંધે છે મહીઆયાડ, મુજગવના મીઠા ભાગમાં નથી નોંધે તેનું કારણ કદાપિ મારી જીજાં નગરોથી અત્યારી માહીત મારી હશે. તોપણ ધણી હરકત વેડીને ધરેણા કરાવવાનો ચાલ તો ધણી કરીને આજા મુજગવના હિંદુઓમાં છે, એ મારા જાણવામાં છે. સ્ત્રી જે સમજી હાય અને એ જાણતી હઠ લેતી વખત ધણીનું ગણુ. જે વિચારતી હાય તો ધરેણાં ગાંધળી હઠ તે લેજ નહી. ગરીબ ધરમા પણ ઝોછામાં ઝોછાં બધા યદને સો રૂપીઆના ધરેણાનો કરાવવાં પડતાં જ હશે. પણ એજ સો રૂપીઆ ચક્રવર્તિ બાળે મુકેતો પચાસ વરસે આઠધણ અથવા આઠસેં રૂપીઆ થાય. જે તેના ધરડપગના વખતમાં દેત હિપચોગી થઈ પડે, તેનો વિચાર વાગનારે કરી લેવો. સૌ ન બને અને કદાપિ કોઈ ગરીબ પચાસ રૂપીઆ જ બાળે મુકી શકે, તોપણ તેટલાના વખતે આસેં

વહાણ દુખી જાય છે, વેપારી બાગી ગયાથી લેણું દુખી જાય છે; વગેરે કારણથી વેપારમાં પણ નુકશાન થાય છે. એ વાત ખરી છે. કાંઈ કાંઈવાર એ પ્રમાણે બને છે ખરું પણ એવો વિચાર જો અગાઉથી બધા કરે તો વેપારીથી વેપારજ કરાય નહીં. વેપાર કરવી વખત તેઓ એ જાણતો વિચાર કરતા નથી. ખોટ જવાની આશાએ તેઓ વેપાર કરતા નથી, લાભની આશાએ જ વેપાર કરે છે. દુનિયા તરેહના વિચાર કરીને વેપાર કરે છે. તેઓ વિચારે છે કે કેમ ને કેવો વેપાર કરીશું, શાનો કરીશું, માલ ક્યાંથી લાવીશું, શી રીતે વેચીશું કે કાયદો થાય, પછી તે પ્રમાણે વેપાર કરે છે. ખોટ જશે એમ ધારી જો વેપાર કરતા હોય તો કાંઈ વેપારજ કરે નહીં. તથા જે ધનાઢ્યો આપણે જોઈએ છીએ, જે સુખનાં સાધનો આપણને જોઈએ તેટલાં, જોઈએ ત્યાં રે અને જોઈએ તેવાં મળે છે, તે મળે જ નહીં. મળ્યાં કે વેપાર કરનાર લાભની આશાએ વેપાર કરે છે, પછી ધંધરે અજાણી ખોટ જાય તો તેનો કાંઈ હિસાબ નહીં; પણ ધરેણાં કરાવનાર તો જાણે છે કે તેથી તેને દરવરસે કાપડને બદલે ગેરકાયદો જ થવાનો છે. તે છતાં પણ સ્ત્રીના હમેશના કંકાસથી કે જીભી શોભાની આશાએ કરાવે છે, તે અડીની વખતે ધરેણાં હોય તો કામ આવે, એવા ધરાદાથી ધરેણાં કરાવનાર તો ફક્ત કેટલાક રોડીઆ જ છે. જે લોકો બોહાળા નાણાથી પૂરતો વેપાર કરે છે, વેપારમાં આધ જાય તો અથવા દેવાળું કહાડવું પડે તો પછી પોતાનું સારી રીતે ગુજરાન ચાલે એટલા પૈસા સરકારમાં મુકે છે, તેમ છતાં શોભાને માટે કે અડીની વખતે એપણ કામ લાગે એમ ધારી જોઈએ ધરેણાં કરાવે છે, તેમને માટે મારે ઝાઝી ફરીઆદ કરવાની નથી; પણ તેમનું જોઈને તણાઈ મરનારા, વેપારમાં થોડા પૈસા વાપરી તેમાંના બચેલાનાં ધરેણાં ધરાવનારા, અને જરૂરને વખતે ગુજરાન ચાલે એટલા પૈસા સરકારમાં નહીં બરનારાને માટે, તથા પોતાના ધણીને વેપાર

કરવામાં નાણાની વધારે જરૂર હતા આગ્રહથી અને કંકાસપી
ધરેણાં કરાવનારી હીલી સ્ત્રીઓને માટે, મારી આ ફરીયાદ છે.
માટે સમગ્ર બાઈઓએ એ ઉપર ધ્યાન પહોંચાડવું જોઈએ.
પોતાના ધણીને જરૂર હોય, તો પણ કંકાસ કે દુ-
કરી ધરેણાં કરાવવામાં નકામું ખર્ચ કરાવવું ન જોઈએ. આ
લાખાણથી યુના વખતની જુની રૂઢી એક દમ બંધ પડે તેવું
ભાસવું નથી, તથાપિ એની કાંઈક અસર થાય તો ઠીક-
કમા ઉપર નજર રાખી ધરેણાં જરૂરના હોય તેજ કરાવવા ને
સાધક રાખવી.

નાતો જમાડવામાં પણ મરદના કરતા સ્ત્રીને વધારે હોંસ હોય
છે, નાતમાં જમવાની હલક પણ તેમ મરદથી ઓછી નથી સારાં
મિષ્ટાનની નાત જમાડી પોતાનાં કે માગી આણેલાં ધરેણાં લુગડાં
પહેરી નાતમાં ફરવું. લોકોમાં વાહવા! કહેવડાવવી, પછી ગમે
તો કરજ કરીને પણ એ મૂર્ખ સ્ત્રીઓને વધારે પસંદ હોય છે.
નાતમાં સારાં લુગડાં ધરેણાં ગાંઠા—પોતાને ન ગળે તો માગીને
પણ પહેરીને નોતરાં દેવા અને તેડવા જવું, મૂર્ખ બેનપણી
ઓમાં પોતાના વખાણ છતાં સાંબળવાં, એ મૂર્ખને અવિચારી
સ્ત્રીઓ વધારે ધરે છે. તેથીજ સારી નાત જમાડવાને તે પો-
તાના પતિને આગ્રહ કરે છે. ફલાણે આવી નાત કરી, ને ફ-
લાણે આવી, તો આપણે તેથી પણ વધારે સારી કરો, કે નાત
જમીને ખુશી થાય, અને વખાણ કરે!! કમાઈ કેવી છે, રોકડ
કેટલું છે, એટલું ખર્ચ ક્યાંથી લાવવું, કરજે દહારેલા નાણાનું
શું થશે. કરજ કરીને નાત જમાડી, પોતે ફખી થવા કરતાં નાત
જમાડીએ નહીં તો શું નુકશાન, એ કશાનો વિચાર એ મૂર્ખ
સ્ત્રીઓ ભાગ્યેજ કરે છે તેઓ ટુંકા વિચારની હોવાથી માત્ર
તરતનાં વખાણ તરફજ જુએ છે, આગળ શું થશે તેનો વિ-
ચાર તો તેઓ કરતીજ નથી. જો સ્ત્રીઓ ડાહીને બાંહેલી હોય,
નાતમાં જમવા જવું છોડી દે, નામું બગબર રાખતી હોય, લાખા

વિચાર કરવાની ટેવ હોય તો, તેઓ પોતાના ધણીને કરજ ક
રી નહીં દુબવાને, આગળ ઉપરનું સુખ નહીં તજવાને તથા થો
ડી સુદતનાં નકામાં વખાણ નહીં લેવાને સલાહ આપશે. અને
સમજીને વિચારવંત સ્ત્રીઓએ તેજ પ્રમાણે સલાહ આપવી
એ તેમનો ધર્મ છે. તોપણ મારે કહેવું જોઈએ કે જ્યાં સુખી
નાતને નોતરે જમવા જવાનું જરી રાખશે. ત્યાં સુખી તમારે
નાત જમાડવી પડશે. ખીજને ત્યાં નાતમાં જમવા જવું તો ત
મારે ધેર પ્રસંગ આવે ત્યારે ખીજનો હક નાત સેવાનો છે, મારે
મૂળને હેલવાની જરૂર છે.

નામું રાખવું—એ કરકસરનો દીવો છે. નામું ગણ્યાપી
કેટલી ઉપજ છે અને કેટલું ખર્ચ છે તે આપણને માલમ પડે
છે. નામા વિના ધણીવાર ઉપજ કરતાં વધારે ખર્ચ થાય છે,
તો પણ માલમ પડતું નથી. ધર ખર્ચનું નામું રાખવું તે ધર
ધણીઆણીનું કામ છે. જે ધરધણીઆણીઓ આકરોની થેકણી
હોય છે, તેમણે આકરો જે માલ માથે તેનો હીસાખ રાખવે
તથા તે સારો છે કે નાકરો, તે તપાસવો જોઈએ. કેમ કે ધણી
વાર નાકરો માલ આવે છે ને તેથી મંદવાડ થાય છે. ક્રીમત
વધતી બેકી છે કે ઓછી, આકરો ખાઈ જાય છે કે નહીં,
તેની પણ ખૂબ તપાસ રાખવી; કેમ કે જો હલકી વસ્તુઓમાં
આકરોની નજર ખીગડે છે, તો પ્રછી ખાટીમાં પણ બિગાડતા
વાર લાગતી નથી. મારે જે વસ્તુ આકર ખરીદી લાવે, તેની
ક્રીમત ખરાબર છે કે નહીં, વસ્તુ સારી છે કે નહીં, તેની પોતે
જાતે તપાસ કરવી, એ રીતે કરવાથી આકરને સારો માલ લા
વવાની, તથા જે ડેકાણે ફરીને તપાસ કરી લાવવાની જરૂર પડે
છે. જો તેમ તપાસ નહીં કરે તો તે ખાઈ નહીં જાય, તો
પણ આજસને લીધે હિતરાઈ તો આવશેજ.

નામું રાખ્યાપી માલમ પડે છે કે કેટલું ખર્ચ થયું, દોને
કેટલું ને કુપારે આપ્યું છે અને ઉપજ કેટલી થઈ.

ગયા માસ કે ગયા વરસ કરતાં આ માસ કે આ વ-
 રસમા વધારે ખરચ થયું છે કે ઓછું, તે તથા
 વધારે થયું હોય તો તે તેમ નહીં થવા દેવા માટે, ખીજે મ-
 હીને કે વરસે સાચવેત રહેવાને ચેતાવે છે. નામા વિના તે
 માલમ પડતું નથી. ઉપજના પ્રમાણમાં ખરચને હદમાં રાખ-
 વાને ચેતાવનાર નામું એ સ્ત્રીઓનો શિક્ષક છે. એ ધર ખ-
 રચનું નામું આપણી સ્ત્રીઓએજ ગણવું જોઈએ. દરેક સ્ત્રીએ
 દરેક મહીને નામા ઉપર વિચાર કરી ખીજે મહીને ખરચ
 કરવું, એ તેમનો ધર્મ છે.

સાધવું, સીવવું, ભરવું, इत्यादि—સગણું સ્ત્રીઓ પોતાના ધર
 કામમાંથી પરવાર્યા પછી, નવગી ખેતી રહેતી નથી. આખો દિવસ
 જીવીને કે મૂર્ખની સોખતમા ગપો મારીને નકામો વખત યુ-
 માવતી નથી તેઓ પોતાની સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરીને, પોતા-
 નાં, પોતાના સ્વામીના કે પોતાના છોકરાના ફોટલા કપડાં સાંભીને
 આખાં બનાવે છે. અગર નવાં કપડાં સીવે છે. કાંઈ સીવવાનું કે
 સાધવાનું નથી હોતું, તો પોતે પોતાના ધગ્ગાંને માટે કાંઈ પણ
 ઉપયોગી ભરત ભરે છે. અથવા ભરીને વેચી પોતાના સ્વામીને
 ખેસાની મદદ કરી શકે છે. કુકસરનો આ પણ એક સારો
 દુપાય છે. ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓ વેચે નહીં તો પોતાનાં ધગ્ગા-
 ને ઉપયોગી સીવે કે ભરે તો તેમાં કાંઈ જોડું નથી. નવરાશ
 નો વખત કામમાં શિક્ષાથી ચંચળાઈ રહે છે ને આજસાથી
 તનદુરસ્તીમા બિગાડ થાય છે તે થતો નથી. સાધારણ વર્ગની
 સ્ત્રીઓ ભરતર વેચે તો તેમાં કાંઈ જોડું નથી. ઉનટો કાપે
 યાય છે. દળવું, ખાંડવું, વગેરે કામગરીને વર્ગની સ્ત્રીઓએ કરવાં,
 જોમનાથી ધર્મ શકે તેમણે મજૂરી કરતી. જોમનાથી તે ન થાય
 તેમણે તેને બદલે તેઓ પોતાના ધગ્ગાં ભરત ભરે કે લગડાં
 સીવે, તો તેમનો વખત નકામો ન જાય, તથા ધણીને ઉપયોગી

મદદ કરી શકે. એ પણ કરકસરજ. અને તેમ કરવું એ પણ સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે. પોતા પોતાની અવસ્થા પ્રમાણે કાંતવું, હીર કાઢવું વગેરે ઉપયોગી કામ કરવામાં આખર છે.

આ વિતા કરકસર કરવાના ધણા ઊપાયો છે. મતલબ કે આપણી સ્ત્રીઓએ દરેક બાબતમાં દરેક વખતે, પૈસાની અને વખતની કરકસર કરી, તેમના સ્વામીને શ્રાવ્ય સોંપવી. ધવું, તેમના સ્વામીને મદદ કરવી ને ઊપયોગી ધવું, વખતનું ને પૈસાનું ખર્ચ કરતાં સાવચેત રહેવું એ આપણી સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે.

પ્રકરણ ૬૬ ટું.

ચાકરો કેવા રાખવા જોઈએ.

આ બાબત જોએ. ચાકરી કરે છે અને ચાકર રાખે છે એ બંનેને ઉપયોગી છે. પોતાની શેઠાણીની આસા ઉઠાવવી, સામા ન ધવું, શેઠાણીની બુદ્ધિ હાવ તો ચંદે સ્વભાવે નરમાશયા કહેવી, ચોરી ન કરવી, ઊલોગી રહેવું, પ્રમાણીકપણે ચાલવું, શેઠનું ઘર તે પોતાનું ઘર હોય અને શેઠનું બિગડે તે પોતાનું બિગડશે એમ જાણી બિગાડ ન કરવો, કે બિગાડ ન થાય માટે સાવચેત રહેવું, મગાવેલી વસ્તુ સારી જોઈને તથા જે ઠેકાણે બાવવાલની તપાસ કરી ખરાખર જોઈને જોખાવીને લાવવી, ઘનત ચોખી રાખવી, મતલબ કે હરેક ઉપાયે પોતાના શેઠનું સાંચું થાય તેમ કરવું, કેમકે તેનું સાંચું થવામાં તમારું પોતાનું સાંચું છે. માટે એક નિષ્ઠાથી ચાકરી કરવી અને શેઠ શેઠાણીને રાજ કરવો, કામમાં રસજવું નહીં. પેર કે કાચે જવું પડે ત્યાંથી જરૂર પાછાં આવવું. શેઠનું ઘર અને વાસણ ચોખાં રાખવા, તેમ દી વેલના ભીંતે ખારણે કાચ પાડવા નહીં.

શેઠાણીએ તેના હોમર જુલમી ન થવું. તેની સંકિત.

જોઈને તેનાથી થાય તેટલું ને યામ તેવું કામ સોંપવું. નર-
 માથથી બોલવું. તેને યાજ્ઞ દેવાને બદલે નરમાથથી કપડો
 દેશ તો તે વધારે સારો થશે. તે પ્રમાણીકપણે ચાલે
 છે કે નહીં, તેની તે ન જાણે. તેમ જ્ઞાનગી કરવી કેમ,
 કે હલકી આખતની ચોરી કરવાથી તે ચોરી વસ્તુ ચોરતા
 શીખે છે. તેના મનને માફું જાગે તેમ બોલવું કે ચાલવું ન જો
 ઇચ્છે. અને ત્યાં મુખી તેને રાજી રાખી કામ લેવું. માણસ રાજી
 ખુશીથી કે નરમાથના બોલેથી, જીવું કામ કરે છે તેવું જીવનમ
 થી કે ખમકીના હુકમથી કરતો નથી. આજ પીવામાં ને સુવડાં
 લક્ષમાં તેની અગાસ લેવી જોઈએ. ગામનો બદલો માથથી વ
 ને છે. એટલું જ નહીં પણ બાજુ સાથે મળે છે અપણે તેના ઉપર માયા
 રાખીશું તો તે આપણું ઉપર હેતુ રાખશે એટલું જ નહીં, પણ કામ
 વધારે સારું કરશે. તેના ઉપર કરેલા ઉપકાર તેઓ કદી બુલશે નહીં.
 પણ બનતા મુખી તે તેનો બદલો વાળવાને પ્રયત્ન કરશે. આ-
 કરને સ્વભાવ નહારે કોપે છે. તો પામુ કે લીક સમજી શેઠાણી
 આ તેને સુધારે છે; અને ચાકર સારો હોય, તો પણ મર્પ શે-
 ઠાણી આ તેને નહારે બનાવી દે છે. ચાકરના આદેશો સાચાનની
 તથા તેની કીમતની તથા તેના કરેલા ધરના કામની તપાસ
 કરવી, એ શેઠાણીને એક અગત્યનું કામ છે; કેમકે નહીં તો આ
 કરો ચોરી કરતાં શીખે છે કે આજસુ થઈ જાય છે. બરોબર
 કામ લેવું એ ચોરી માયા છે. ચાકરને ચોડે અંગાવવા નહિ,
 કેટલીક સ્ત્રીઓ ચાકરો સાથે અચોગ્ય રીતે વર્તે છે તેથી ચાકરો
 નહારા નીવડે છે. મુનીતિથી ચાલી શેઠાણીએ પોતાનો દબ્બો જાળ
 વવાને બારેબાર રાખ્યો. ચાકરો નહારા માલમ પડે તો તરત તેમને
 કહાડી મુકવા જોઈએ. સારો ચાકરને તેમની મહેનત અને પાક
 કાનતનો બદલો આપી રાજી રાખવા પરંતુ હલકી જાદે બરોસો
 રાખવો નહિ. તેમની જોડે બહુ હળી જવું નહિ. ચાકરડીઓને
 પાસે બેસાડી તેમની જોડે જ્ઞાનગી વાતો કરવી નહિ. નોકર કેવો

જોઈએ, તે વિષે આખું પુસ્તક લખ્યાથી એટલી અસર થાય
તે કરતાં હું ધારું છું આ નીચે લખેલી વાતથી વધારે થશે.
એમ જાણી તે મારી નજરે જોએલી આખી અગ્રી વાત એ હું-
કામાં આ નીચે ઉતારી છે.

આનંદેશના કીરકી (અડકી) ગામનો રહેનાર એક કણ
ખી વખાનો માર્યો ગુજરાતમાં આવ્યો. રસ્તામાં આવતાં બહુ
તરસ લાગી ત્યારે તેણે એક વેરાગીનું પાણી પીધું હતું, તેથી
તેની સમજ પ્રમાણે તેણે પોતાને વટલેયો ધાર્યો. આશરે વીશ જા
વીશ વરસની ઉંમરનો તે જીવાન હતો. ગુજરાતમાં આવી એ
ક પાટીદારને ત્યાં તે આકર રહ્યો. તેણે કહ્યું કે હું વખાનો
માર્યો આવ્યો છું, જાતે કણખી છું, પણ રસ્તામાં આવતાં વટલેયો
છું. આવો સાચો ખાલો જાણીને તથા ચેલા પાટીદારને
આકર રાખવાની જરૂર હતી*, તેથી તેણે તેને પગાર ઠગરી
રાખ્યો. આકર જાતે કણખી તથા તેને ખેતી કરતાં આવડતી
હતી, એથી તે પોતાના શેઠને ધણો ઉપયોગી આકર થઈ પ-
ડ્યો. મરાઠી વારામાં ખેતરમાંથી અનાજ વગેરે ચોરાઈ જવાની
દેહેશત ધણી હતી, તેથી તે ખેતરમાંજ ઝુંપડી બાંધી દુધાઆર
લેઈ રાત્રે પડી રહેતો હતો. સવાર સાંજ એ વખત આવો સાડ
જ માત્ર ઘેર આવતો. ખેતરની રખવાણી સાડ એણે દશવીશ
કૂતરા પાળ્યા હતા. તેમને ખાવા સાડ પોતાને ઘેરથી તથા બી
જા દુધાણુ પાડોસીઓને ત્યાંથી રેપલા ઉધરાવી લેઈ જતો હ-
તો. એની સાથે કૂતરાં એટલાં હળી ગયાં હતાં કે સંધ્યાકાળે
એને ખેતરમાં જવાનો વખત થાય ત્યારે ભાગોળ સુધી એને
સામાં લેવાને આવતાં હતાં. એ જાતે ધણો હીમતવાન હતો. તે

* કુણ વખતે અનેક વેશ ઠગારા આવી આવુ અથવા બી
જા કહી નોકર રહે છે ને પછી લાગ આવે ધરમાંથી દાગીના લઈ
નાસી જાય છે તેનો પતો લાગતો નથી, માટે સંભાળીને
રાખ્યા.

વખતમાં એતરમાં વાધ પણ કોઈ કોઈવાર આવતા હતા તેથી
 પણ તે રતો નહીં હતો. એકવાર એણે એક જગ્યાએ વાધનો દ-
 ધીઆરવડે શીકાર પણ કર્યો હતો તેથી એનું નામ વાધમાર
 પડ્યું હતું. એની તથા એના કૂતરાની દેહેશત ચોરો ઉપર પ-
 લુ એટલી પડી હતી કે એના રક્ષા પછી તે પાટીઘરના એત-
 રમાં કોઈવાર ચોરી થઈ જ નહીં હતી. એના રખવાળનો લાખ
 આસપાસના એતરવાળાને પણ મળતો હતો. રહેતે રહેતે એ-
 લુ પણ બન્યું કે એ એતરમાં ન હોયતો પણ ઘેર ચોર ચોરી
 થકતો નહીં. એના કૂતરા એની ગેરહાજરીમાં રખવાળી કરતા
 હતા. ખજાનામાં ઘણાનો ઢગલો પડ્યો હોય ને રાત્રે ધેર લેઈ જઈ
 થકાય નહીં, તો તેના કૂતરા આસપાસ વિંટાઈ બેસતા અને જા-
 ણિ જિગાડ થશે એવું સમજતા હોયની? તેમ મળ્યુંતે મોટે ખ-
 જાખ્યહાર જતાં, જ્યાં સુધી આકચ્છી બની શકવું. ત્યાં સુધી તે
 પોતાના શિક્ષકને કોઈપણ કામ કરવા દેતો નહીં. એડવુ, કાપવુ,
 જાવવું, લાવવુ, લાકડાં કાપી લાવવાં, આદિ જનાવરો પાળ-
 નીકરીકુ ધાસ હોય ત્યાં સુધી દરગજ એવારે કાપી લાવવું. એ-
 તરમાં ખાતર પૂંજે નાખવો, મહુડા, રાખેણુ, આળા ઇત્યાદિ
 બાકીની તથા ફળ ફળાદીની સંભાળ રાખવી, ધેર લાકડા, ધાસ
 વગેરે ગોઠવવું, ઇત્યાદિ સરવે કામ કરવામાં તે કુશળ હતો. પો-
 તાનાથી જે કામ બની શકે તે કામ પોતેજ કરતો. પણ જેમાં
 બીજા આદમીની જરૂર પડે તેમાં અને એકલા કરવાથી તે કામ
 જાડુ થાય ને જિગડે એવું હોય તેમાં તે ચાલુરની કે શિક્ષક
 મદદ લેતો હતો. આ સિવાય ગાડી હાંકવી એ પણ એનું
 કામ હતું. આવા કામગમને કમાડિ આકર ઉપર શિક્ષકી પ્રીતિ ધાય
 તેમાં નવાઈ નથી ને આકરને પણ તેમજ હતું. શિક્ષકે જિગાડ
 થાય તે પોતાનોજ ધાય એવું સમજતો હતો. એવામાં શિક્ષક
 ની ગયા આકરને આજ સુધીમાં નોકરી કરતા નીચ વરસ
 થઈ ગયા હતાં. શિક્ષકે મરતી વખતે પોતાના આકરને બોલાવીને

પુછ્યું કે તારે કેમ કરવું? જવું છે કે રહેવું છે? જો જવું હોય
 તો તારા પગાર ચુકવી આપું. આકરે કહ્યું કે મારે ક્યાં જવું
 છે? મારે તો આજ મરણ છે. શેઠને બે દિવસ હતા; મારે શે
 પુછ્યું કે બેમાંથી ક્યાની સાથે તારે રહેવું છે? આકર અનુભવથી
 બંને દિકરાઓનો સ્વભાવ ઓળખતો હતો; કુમરે ઈર્ષિય તે-
 મને ઉછેરીને મારા કર્યા હતા; ને તથા તેણે નાના શેઠની સાથે રહે
 વાનું કહ્યું. ઈશ્વરે મારાં પોતાના હિસાબના પૈસા જેને ચુ-
 કવી આપ્યા, તે લેઈ તેણે પોતાના નાના શેઠને ત્યાં બંધા, ના-
 ના શેઠ ઓના મરનાર શેઠ જેવાજ માનાળું હતા. ધરનાં સંબંધો
 માણસોની પ્રીતિ ઓના ઉપર હતી. હવે તો શેઠનું મર તે એનું જ
 થયું. પચાસ વરસની ઉમર થવા આવી અને ઘેર જવાની આ-
 શા તેણે રાખીજ નહીં હતી. આકરની પ્રીતિ ધરનાં ઉપર જ રહ-
 જ હતી. શેઠનાં છોકરાં નિશાળે બાળવા ન લખતો પોતે “મને
 મારીને નિશાળે મુકી આવતો હતો. પોતાના શેઠનો નાનો છોક-
 રો નિશાળે જતો નહીં” હતો. ત્યારે “બાણતો નથી એ છોકરો જા
 કામનો છે?” એમ કહીને એકવાર કુહાડી લેઈ મારવા
 ગયો હતો! અલખન ખરેખરે મારી નાંખવાને નહીં જ.
 પણ તેને ખીલીવડાવવાને તે પ્રમાણે તેણે ક્યું હતું.
 શેઠના ધરનાં એને હવે આકર ગણનાં નહિ. તે ખરેખ-
 રે ધરનો વડીલ હતો. તથા છોકરાની મા વગેરે પ્રાણી
 એક શબ્દ સરખા તેને કહ્યો નહીં. તેઓ જોમ અને તેમ, તે-
 ને માફ નહીં લાગે, એવી ગીત બોલનાં ચાલનાં હતાં. તેમ
 આકર પણ હમેશાં શેઠનું સારું વાકીને સારજ થાય, તેમ ક-
 રતો હતો. કપડાને લાયક કાંઈ પણ કામ એ કરતો નહીં હતો.
 જેતરમાંથી ગમ્મિયુ, ગોર, કેરી આદી ફળ પોતાની જીભ ઉ-
 પર તે મુકતો નહીં. જે મળે તે નાનાં છોકરાંને સાર ધેર લેઈ
 આવતો હતો. ઉકડામાંથી અને જેતરમાંથી ખસેં ત્રણસેં રૂપિયા
 નું તો ધરેણું જડ્યું હશે. અચીત ઓરીનું તો નહીં જ—કેમકે

ચોરી કરે એવો એ હોજી નહીં; તેમ તેને ચોરી કરવાનું કા
 મણુ પણ ન હોતું. એ સમજી એણે પોતાના શેકને આપ્યું હતું
 એનો પગાર વગેરે સમજી મળીને એક હજાર કરતા વધારેનું
 લેણું ખાટીદાર ધણી પાસે થયું હતું. પણ તે તેણે કોઈ દિવસ
 આદ સમજી પણ કર્યું નથી. શેક નવા લૂગડાં આણી આપવાનું
 કરે તો ઉલટા ના કરેતો, અને કરેતો કે હુંતો ધરડો હું, મારે
 તો તમારા ઉતરેલા જીનાં પુનાં સાંધ્યાથી પણ ચાલશે. છોકરા
 જીવાનછે માટે તેમને જોઈએ, એમને આણી આપે; એમ ક-
 કહી શેકના ઉતરેલા જીના લૂગડાં સાંધીને પોતે ચલાવતો હતો.
 આખા વરસમાં એ કોઈ દિવસ પણ નવરો બેસી મહેતા જણા-
 તો નહીં હતો. આવો મહેતાનું ચાકર એની આખી ઉમરમા કોઈ
 વાર નાહો પડ્યો નહીં હતો. લગભગ એંસી વરસની ઉમર
 થયા આની ત્યારે માંદો પડ્યો. માંદો પડતા, પેટેલાની કોણી
 ધડી ગુપ્તી મહેતાન કરવામા કાંઈ કમી રાખતો નહી. ધરડો ધણી
 થયાથી એની ડોકી વાંકી વળી ગઈ હતી, તોપણ એ વાકી ડોકી
 ઉપર સવાર સીજ બેવાગ ઘાસ કાપીને ગાંની લાવતો હતો. શે-
 કનાં છોકરા ધણીવાર એને ના કરેતો કે તમે ધરડા થયાછો
 ને ડોકી વાંકીછે માટે નહીં લવાય. એમને લેવાદો, તોપણ તે-
 મને તે ના કરેતો કે તમને મહવરો નહીં, તેથી માંદો પડો,
 મનેતો મહવરોછે, એટલે કાંઈ નહીં થાય. એ કોઈ દિવસ
 ખીજવાઈ જતો નહીં. તોપણ તે ટેકી હતો. માંદો પડ્યાથી
 એતરમા કૂતરાં ટળવળવા લાગ્યાં, બા ડાળગુપ્તી આવીને નીસાસા
 નાખી પાછા જતાં. શેકના છોકરાને રોટલા આપી કૂતરા સાડ
 ચાકર મોકલતો હતો પણ ચાકર આવશે એમ ધારી કૂતરા
 ત્યાંથી ખસતા નહીં હતાં. જેવઠે અરબી રાતે એતરમા પાંચા
 જતાં ને ત્યાં પેલો છોકરો રોટલા નાખતો તે ખાધું ન ખાધું
 કરતા આંધીરાત કૂતરાં દીલગીરીના પોકાર માર્ય કરતા, કૂતરા
 જેવા મથુની પણ તેના ઉપર એટલી પ્રીતિ હતી તો તેના ધરના-

પુછ્યું કે તારે કેમ કરવું છે? જવું છે કે રહેવું છે? જો જવું હોય
 તો તારે પગાર સુકવી આપું. આકરે કહ્યું કે મારે ક્યાં જવું
 છે? મારે તો આજ ધર છે. શેઠને બે દિકરા હતા; માટે શેઠ
 પુછ્યું કે બેમાંથી કયાની સાથે તારે રહેવું છે? આકરે અનુભવથી
 બંને દિકરાઓનો સ્વભાવ ઓળખતો હતો; કેમકે એણે તે-
 મને ઉછેરીને મોઢા કર્યા હતા; ને તથા તેણે નાના શેઠની સાથે રહે
 વાનું કહ્યું. એકલે મોઢાએ પોતાના હિસાબના પૈસા એને સુ-
 કવી આપ્યા. તે લેઈ તેણે પોતાના નાના શેઠને ત્યાં બંધા, ના-
 ના શેઠ એના મરનાર શેઠ જેવાજ માયાળુ હતા. ધરનાં સંધર્માં
 માણસોની પ્રીતિ એના ઉપર હતી. હવે તો શેઠનું ધર તે એનું જ
 થયું. પચાસ વરસની ઉંમર થવા આવી અને ઘેર જવાની આ-
 શા તેણે રાખીજ નહીં હતી. આકરની પ્રીતિ ધરનાં ઉપર રાખી-
 જ હતી. શેઠનાં છોકરાં નિશાળે બાણવા ન જમતો પોતે 'મને
 આરીને નિશાળે મુકી આવતો હતો. પોતાના શેઠનો નાનો છોક-
 રો નિશાળે જતો નહીં હતો. ત્યારે "બાણતો નથી એ છોકરો આ
 કામનો છે?" એમ કહીને એકવાર હુહાડી લેઈ મારવા
 ગયો હતો! અલખન ખરેખરે આરી નાંખવાને નહીં જ.
 પણ તેને ખીલીવડાવવાને તે પ્રમાણે તેણે કર્યું હતું.
 એના ધરનાં એને હવે આકરે ગણતાં નહિ. તે ખરેખ-
 રે ધરનો વડીલ હતો. તથા છોકરાની મા વગેરે કામમાં
 એક શબ્દ સરખો તેને કહ્યો નહીં. તેઓ જોમ અને તેમ, તે-
 ને માફ નહીં લાગે, એવી રીતે બાલતાં ચાલતાં હતાં. તેમ
 આકરે પણ હવેમાં શેઠનું સાહે તાકીને સાફજ થાય, તેમ ક-
 રતો હતો. છપકાને લાયક કાંઈ પણ કામ એ કરતો નહીં હતો.
 એતરમાંથી ગએણ, જોર, કેરી આદી ફળ પોતાની જામ-કે-
 પર તે મુકતો નહીં. જે મળે તે નાનાં છોકરાંને સાફ ઘેર લાં
 આપતો હતો. ઉકરડામાંથી અને એતરમાંથી ખસેં ત્રણસેં રૂપીયા
 નું તે ધરેણું જડ્યું હશે. અચીત એરીનું તો નહીં જ—કેમકે

ચોરી કરે એવો એ હતો નહીં; તેમ તેને ચોરી કરવાનું કા-
 રણ પણ ન હતું. એ સધળું એણે પોતાના શરીરને આપ્યું હતું.
 એનો પગાર વગેરે સધળું મળીને એક હજાર કરતાં વધારેનું
 સંપૂર્ણ માટીઘર ધણી પાસે થયું હતું. પણ તે તેણે કોઈ દિવસ
 આદ સરખું પણ કર્યું નથી. શેક નવા લૂગડાં આણી આપવાનું
 કહે તો હલકો ના કરેતો, અને કહેતો કે હું તો ધરડો છું, માટે
 તો તમારાં ઉતરેલાં જીનનાં પુનાં સાધ્યાથી પણ ચાલશે. છોકરા
 જીવાનંદે માટે તેમને જોઈએ, એમને આણી આપે; એમ ક-
 કડી શેકનાં ઉતરેલાં જીનના લૂગડાં સાંધીને પોતે ચલાવતો હતો.
 આખા વરસમાં એ કોઈ દિવસ પણ નવરો બેસી રહેતો જણા-
 તો નહીં હતો, આવો મહેનતુ ચાકર એની આખી ઉમરમાં કોઈ
 વાર નાહો પડ્યો નહીં હતો. લગભગ એંસી વરસની ઉમર
 યથા ચોરી ત્યારે માંદો પડ્યો. માંદો પડના પેહેલાની હેલ્લી
 ધડી ગુપ્તી મહેનત કરવામાં કાંઈ કમી રાખતો નહી. ધરડો ધણી
 યથાથી એની ડોકી વાંકી વળી ગઈ હતી, તોપણ એ વાંકી ડોકી
 ઉપર સવાર સાંજ બેવાગ ધારા કાપીને ખાંની બાવતો હતો. શે-
 કના છોકરા ધણીવાર એને ના કરેતા કે તમે ધરડા યથાછા
 ને ડોકી વાંકી છે માટે નહીં જવાય. એમને લેવાદો, તોપણ તે-
 મને તે ના કરેતો કે તમને મહાવરો નહીં, તેથી માફ પડે,
 મનેતો મહાવરો છે, એટલે કાંઈ નહીં થાય. એ કોઈ દિવસ
 ખીજવાઈ જતો નહીં. તોપણ તે ટેકો હતો. મળિ પડ્યાથી
 એતરમાં કૂતરાં ટળવળવા લાગ્યાં, બાળખી આવીને નિસાસા
 નાખી પાછા જતાં. શેકના છોકરાને રાટલા આપી કૂતરા સાથે
 ચાકર મોકલતો હતો પણ ચાકર આવશે એમ ધારી કૂતરાં
 ત્યાંથી પાતાતા નહીં હતાં. હેલ્લી અરબી રાતે એતરમાં પોંકા
 જતા ને ત્યાં પેલો છોકરો રાટલા નાખતો તે આધુ ન આધુ
 કરતા આખી રાત કૂતરાં નીલગીરીના પોકાર માર્યા કરતાં, કૂતરાં
 નેવો પથળી પણ તેના ઉપર એટલી પ્રીતિ હતી તો તેના ધરનાં

ની તેના ઉપર ફેટલી પ્રીતિ હોય એ સેહેજ સમજાશે. આકરને એ છેવટનોજ મંદવાડ હતો. ઘણા ઉપાય કરતાં પણ મટ્યું નહીં. આશરે દશેક દીવસ મંદવાડ ભોગવી, એતરમાં કૂતરાને અને ઘરમાં માણસોને રડતાં મૂકી આલતો થયો. એના ધરનાં નાનાં છોકરા પણ એને માટે રડીને વિલાપ કરી, પ્રીતિ ખતાવતાં હતાં. ધરમાં કોઇ જીવાન ને ઉપયોગી માણસ મરી જાય તેમ ધરનાં સઘળાં દીલગીરીને રડારોળ કરતાં હતાં. ગામનો ખણો ભાગ એને આળખતો હતો અને સઘળાં શેક કરતાં હતાં. પોતાનો કોઇ ધરનોજ મરીજાય, તેમ રિવાજ પ્રમાણે એ આકરની પાછળ થોડે નાત જગાડી હતી. એના મુઠા પછી પાછી એતરમાં ચોરી થવા લાગી. એતરના પારોસીઓ પણ તેને લીધે નિશ્ચિંત હતા, પણ તેમના એતરમાંએ હવે ચોરી થવાલાગી. તથા સૌ એને વારંવારે સંભારવા લાગ્યા. એ વાતને આજ પંદર વરસ પીત્યા તો પણ એના ધરનાં હજુ એને યાદ ફરેછે, ઢગડે તેવો આકર તેમને ફરીને મળતોજ નથી.

આકર કેવા રાખવા અને આકર સાથે કેમ આલવું તે ઉપરની વાત પરથી સારી પેઠે સમજાશે. ઝેટલે તે વિશે વિરતાર કરવા ની કાંઈ જરૂર નથી. સમજી જાઈઓ! આકર સાથે કેવી રીતે આલવા થી કેવા કાપદા ધાયછે, તેનો ઉપલી તાત ઉપરથી જાણી લો.

પ્રકરણ ૭ મું.

ધરનાં માણસો સાથે કેમ ચાલવું.

ધણીક ધરમાં સાસુ વહુને, નણંદ બેનખાને, દેરાણી
 ને દાણીને, અને ધણી ધણીઆણીને બનવું નથી તેમને હમેશાં
 માહે માહે કહીઆ થાયછે. પણ તેમ થવું નહોત્યે. એથી
 ધણી કહેતી થાયછે, આખર જાયછે અને લાખનું ધર તે
 કાળનું થાયછે. સઘળાંએ એક જીભની સાથે અલખ્યાને સંપી-
 ને ચાલવું જોઈએ. માથાએ નાંનાની કદાપિ ભુલ કહાડી—
 અગર તે જાડી હોય— તો નરમાયથી કરીને તેમ નહીં કરવા
 ને કહેવું; અને હુકિનથી તેનો સ્વભાવ નરમ પડે ત્યારે પોતાની
 ભુલ નહોત્યે તેને બતાવવું. તમે બેઅલખ્યાતેના સામા થાઓ.
 તો તેને જાડું લાગે. અને બદાઈ થય વહુ ધરમાં આવે એટલે
 ધરનાં સઘળાંએ રાં એમ ધારેછે કે શુભામડી આવી. ધરનું સઘ
 છું કામ કરનારી આવી. વહુ નાની હોય તો પણ સઘળો જાણે
 તેને માથે નાખી, સાસુ નણંદ વગેરે માત્ર ગંધવાનું કે જીમ્મું થો-
 ડું કામ પોતાને હાથે રાખી વેગળા રહેછે. આણું સમજી વહુ
 નાની હોવાથી કામ કરવામાં ધણીવાર ગફલત કરેછે અને કદા-
 પિ ગફલતન કરે તો પણ સઘળાં કામ કરીને તેનોથી જલદી પર-
 વાસવું નથી. કોઈનો પણ વાક કહાડવો હોય તો ડગલે ડગલે
 કહાડી શકીએ. તે પ્રમાણે બાપડી નાની વહુનો સાસુ વારે
 વારે વાંક કહાડે છે. તેને એણું મારેછે, તેની માને વગો-
 વ છે અને તે તેના ધણીને કહી કહીને તેના કાન બ-
 ઝી તે સ્ત્રી ઉપર તેનો અભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. વારે વારે
 વહુની નિંદા કરેછે, તેને વમોડે છે અને ધણી ધણીઆણી
 વચે કુસંપ કરાવેછે, અને તે સઘણું ધણીક વહુ સાંભિછે; કે-
 ઠીક સામી પણ થાયછે આ બધું કરવાનું કારણ કેટલીક સાસુ

નણુંદના નઠાગ સ્વભાવ, ને કેટલીકના મનમાં અંમ હોયછે કે ર-
ખેને ધણી વહુના કબજામાં જાય ને વહુ ધણીની માનીતી થાય,
અને તેથી હુકમ માને નહિ. અથવા જેમ પોતે પોતાની સાસુના
કબજામાં હોયેલે દીવસ ગાળેલા તેનો પ્રલોભ કરાવી હુકમત પો-
તાના હાથમાં આંખાથી વહુવાર પર લેવો, આવા નીચ વિચાર-
ધોળ ગમેતે યુક્તિ કામે લગાડી નક્કરી સામુઓ ધણીધણી-
આણી વચે કુસંપ કમવેછે, તે પોતાના દોકરાના સુખમાં બં-
ગાણુ પાડેછે. આ પ્રમાણે કરવાથી સાસુ વહુની લગામના પ્ર-
સાદમાં જેવા મુન્દર વહુના હાલ યથા તેવા ધણીવાર ધણી વ-
હુઓના થાય છે, ને હરીનંદની ગોઠે જીવોનીઆ ખગડે છે,
એવું થાય છે ત્યારે ધરનાં સઘળાં પમતાય છે. માટે પાછળથી
મસ્તાવું ન પડે તેવો અગાઉથી વિચાર કરીને સાસુએ વર્તવું કે
બોલવું કે ચાલવું જોઈએ.

કોઈવાર વહુને સાસુ, નણંદ, બિભાઈ, કે સસરા સાથે
ગતવું નથી. ત્યારે તેઓ ધણી સાથે અણુજનાવ કરાવી જો-
ડના મળતી હોય છે તો ચેહેરામણી સમને કે નધી મળતી
અને પૈસા હોય છે તો પૈસા ખરચીને છોકરાને કરી પરણાવે
છે. અને વહુ ઉપર પોતાનું વેર વાળે છે. મૂર્ખ માખાંધો ખરે
કહીએ તો એ રીતે વહુ ઉપર વેર વાળતા નથી, પણ પોતાના
જ મૂર્ખ છોકરા ઉપર વેરવાળે છે. કેમકે ખીજવાર પરણાવ્યાથી
છોકરાં બહોળ દુખી થાય છે. કહ્યુંઆખાર વહુને લીધે જે ક-
હ્યું પોતાના ધરમાં હતો તે કહ્યું સોઠ લાવીને પોતાના
છોકરાના ધરમાં છાલ્યો, તથા છોકરાને મરતા સુધી બે સોડોની
લગામની જાળમાં ફસાવ્યો. એ રીતે બે સ્ત્રી યવાથી છોકરા
મરતાં સુધી દુખી થાય છે, અને તેને યાદે ચેટેશટ્ટો આવાનું
ગાળ્યે ખને છે. હું ધારતા નથી કે સોડોવાળા લાખ ધરમાંથી
એક પણ ધર એવું નીકળે કે ત્યાં સોડો સંપીને બે બેનોની મા-
કક ચાલતી હોય. આ બધું તેનાં માખાપ જાણેછે તો પણ જાણી

જોઈને પોતાના ડોકરોને જન્મારા મુખી દુખના ખામમાં નાંખે
છે. પરંતુ તેમ કરવું એ સમજ્યું માખાપોતું બક્ષણ ન કહેવાય.

સાસુએ ધરમાં વહુ આવે ત્યારે તેને પોતાની દીકરી જેવી
ગણવી જોઈએ. જેમ પોતાની દીકરીનું સારું થએલું જોવાને
પડે, જેમ પોતાની દીકરીને અને જમાઇને સંપત્તીને ચાલતાં
જોઈને પડે, કે જેમ પોતાની દીકરીને ધર કામમાં મદદ કર-
વાને આવે, પોતાની દીકરીનામાં ખામી હોય તો જેમ તેને
મમજણ પાડી પીરેથી સુધારવાને આવે, તેમ વહુને માટે પણ તેણે
આદ્યું જોઈએ. આ પ્રમાણે પીરેથી તેની જુદા બતાવી સુધારવી.
પોતાની દીકરીને કદાપિ કોર વચન કહ્યાની શીકર નહિ પણ પાર-
કીજણીને તેમન કહેવું, ડોકરો આજીવનાવ રાખતો હોય તો તેને
પ્રક્રિયથી સમજાવવો, પર કામમાં પોતાનાથી બને તેટલી મદદ કરવી,
અને પોતાની દીકરીના માકક વહુની સાથે સંપત્તીને ચાલવું. સાસુએ
એમ ન સમજવું કે વહુ આવી એટલે ધરની યુદ્ધામડી આવી,
આજવા વહુ તે પારકા દીકરી છે. સાસુએ વહુને પોતાની જા-
દી ગણવી જોઈએ. તેમ વહુએ પણ સાસુને પોતાની માતા
ગ્રહ્ય ગણવી. જેમ મા શીખામણ આપે તે પોતે માને, તેમ
સાસુની શીખામણ પોતે માનવી ને નરમાશથી બોલવું ચાલવું
જોઈએ. પોતે જવાન હોય, સામુ કામ કરી કરીને યાકી હોય,
ધરડપણને લીધે કામ પડું ન હોય, તો સાસુને ધરનું સેહેણ તે
ધાકી મહેનતનું કામ સોંપી ગાદુ ને ગહેનતનું કામ પોતે કરી
નાંખવું જોઈએ. સવારમાં વહેલા ઉઠી ઠીક માક ધરતી ઉતાવળે
કામ કરી પરવાગવું. પોતાને કોઈ કામ ન આવડતું હોય તો જે-
મ પોતાની માતાને પ્રહીએ તેમ સાસુને નરમાશથી પ્રહીને શીખી
લેવું જોઈએ. પોતાની સખીને ત્યાં ગહાર જવું હોય તો જેમ
પોતાની માતાની આજ્ઞા લેવી જોઈએ તેમ સાસુની આજ્ઞા લેવું
જોઈએ. કુટુંબમાં વહુએ સાસુને પોતાની માતાને ડોકરો અને સા-
સુએ વહુને પોતાની દીકરીને ડોકરો ગણવી અને એક જીવન

છે અને સાંભળ્યું છે. એટલે એ વિષે ઘણા આવી મજબુતી કરવાની જરૂર રહેતી નથી. પણ સ્ત્રી પુરુષનું જોડું સમઘૃ હોય છે, ત્યાં તેમ થવું નથી, તેઓ સમજે છે કે જુદાં રહેવાથી બંને બિલકુલ ખમણી વશે ” થાય છે. તેઓ સમજે છે કે જુદાં રહેવાથી પોતાનાં ધરડાં માખાપ દુખી થશે, તેમજ તેઓ સમજે છે કે ધરડાં વિના ધરની કલેતી થશે. “ ધરડાં વિના ગાડાં પાછાં નવળે. ”

સમઘૃ સ્ત્રી પોતાના સ્વામીને પોતાના જન્મારના સોખતી અને આ સંસાર ચલાવવામાં મદદગાર સમજે છે. સારામારા સમયમાં તે પોતાના સ્વામીને સલાહકારને મદદગાર ગણે છે, તથા તેના ઉપર ત્રીતિ રાખે છે, ને સંપીને આલે છે. ગમે તેવા દુખની વખતમાં તેને ઘીલાસે ને ખીરજ આપીને તે તેના દુખમાં ઘટાડો કરે છે. “ આ દુખના દહાડા જશે ને સુખના દહાડા આવશે, સુખ પછી દુખ ને દુખ પછી સુખ આવે, એ સ્વભાવિક છે. બલા બલાને દુખ ખમવું પડ્યું છે, તો આપણે તે શી વિસાતમાં છીએ, હોય સુખ દુખની કરતી છાંયડી છે, આપણા દુખનો તડકો જઈ સુખનો છાંયો વળશે. રામ જવાને વનમાં જવું પડ્યું ને સીતાના હરણથી દુઃખ વેઠવું પડ્યું, નળ ને પાંડવ જવાઓને પણ વન વેઠવું પડ્યું અને હજારો સંપત્તિ ખમવાં પડ્યાં, તો તેમની આગળ આપણું દુખ તે શી ગણતીમાં છે. દુખનો વારો જઈ હમણાં સુખ આવશે. ઇશ્વરની એવીજ મરજી હશે તો આપણે તેની મરજીને તાળે ધમ ઉઠીએ કરો. ઇશ્વર આપણા દુખનો દહાડો કરેવશે. આપણને એણેજ સુખ આપ્યું હતું, દુખ પણ એણેજ આપ્યું છે, તો કરીને સુખ પણ એજ આપશે. ” આ પ્રમાણે કહી કહીને પોતાના પતિને હીમત અને ખીરજ આપે છે. તથા હીમત અને હોંસથી ખંને સંપીને ગ્રેહનત કરે છે ને સુખી થાય છે. તેઓ દુખમાં પણ સુખ પામે છે. યાત્રીને આવેલા ધણીને તે હસતે મુખે, મી-

મથની—મધુરવાણીથી વાતો કરી ગીત ગરખા ગાઇ ખુશી કરે છે, ને તેનો યાક મથડી આરામ આપેછે. સ્ત્રી પોતાનાં ધણી ને એ રીતે ખુશી કરે તેમા સાસુ વગેરેએ હરકત ન કરી. સમગ્ર સ્ત્રી જોગ તેના સુખમાં તેમ દુખમાં પણ ભાગ લેછે, મરદ જ્યારે કમાવા જાયછે ત્યારે પોતે ધરના કામથી જલદી જલદી પરવારી સાંધેછે, સાવેછે, બરેછે કે ખાજે ઉદ્યોગ કરી ધણીને મરદ કરે છે. નિમર્મિત વેળા નિત્ય એક ચીતથી પોતાને સાહાય કરવા ઇશ્વરની બકિત કરેછે, તથા સારાં પ્રસાદે વાંચેછે અને ધણી આવતા પહેલાં વળી રસોઇ પાણીથી પરવારી, ધણીને રીઝવવાને તથા દીલાસો દેવાને વરસાદની માફક રાહ જોતી બેસેછે. અને પોતાનો સ્વામી આવેછે-કે તે ખુશી થાય, દુખ છુટી જાય, યાક ઉતરે ને આરામ મળે. તેવા ઊંખાચો કરેછે. આ રીતે દુખમાં પણ સમગ્ર જોડું સુખી થાયછે. સમગ્ર મરદ પણ તેમજ કરેછે. તે પોતાની આત્મી સ્ત્રીને દેવી સમાન પૂજેછે. આ દુનીઆમાં એક અગત્યનો ને તજકનો સોખતી ગણેછે. જાંને જણાં સુખમાં ને દુખમાં સરખા ભાગ વહેચી લેછે. તથા હીમતથી અને ખીરજથી ઉદ્યોગ કરી દુખ વિસારી દેછે, તથા ફરીને પાછાં સુખી થાયછે. સવારમાં ઉઠતી વખતે, સાંજે સુતી વખતે અને ખીજ પ્રસંગે હૃદયમાં અંત કરણથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરેછે. આવાં સારાં જોડાંની તે જગતપિતા જલદી દાદ સાબળે છે. સ્ત્રી કદાપિ સુખ હોય તે પણ સમગ્ર પુરુષ તેને સુખાર * કેમકે તે સમજે છે કે મરતા

* મનુ સ્મૃતિમાં ૯ ગા અધ્યાયના ૨૨ મા ને ૨૩ માં શ્લોકમાં કહેલું છે કે,

યાદગુણેન મત્ત્રી સ્ત્રીસંયુજ્યેત યથાવિધિ

તાદગુણાસા ભવતિ સમુદ્રેણે વનિમ્નગા ॥

અર્થ—યાજ્ઞોક્ત વિધિથી જો પુરુષની સાથે સ્ત્રીનું લ-

છે અને સાંભળ્યું છે. એટલે એ વિશે દાખલા આપી મજબુતી કરવાની જરૂર રહેતી નથી. પણ સ્ત્રી પુરૂષનું જોડું સમાજ હોય છે, ત્યાં તેમ થવું નથી. તેઓ સમજે છે કે જુદાં રહેવાથી બન્ને બુલે બમણો વશે” થાય છે. તેઓ સમજે છે કે જુદાં રહેવાથી પોતાનાં ઘરડાં માખાપ દુખી થશે, તેમજ તેઓ સમજે છે કે ઘરડાં વિના ઘરની કલેતી થશે. “ઘરડાં વિના ગાડાં પાછાં નવળે.”

સમાજ સ્ત્રી પોતાના સ્વામીને પોતાના જન્મારનો સોખતી અને આ સંસાર ચલાવવામાં મદદગાર સમજે છે. સારામાઠા સમયમાં તે પોતાના સ્વામીને સલાહકારને મદદગાર મનાવે છે, તથા તેના ઉપર પ્રીતિ રાખે છે, ને સંપીને આવે છે. ગમે તેવા દુખની વખતમાં તેને દીલાસો ને ખીરજ આપીને તે તેના દુખમાં ઘટાડો કરે છે. “આ દુખના દહાડા જશે ને સુખના દહાડા આવશે, સુખ પછી દુખ ને દુખ પછી સુખ આવે, એ સ્વભાવિક છે. ભલા ભલાને દુખ ખમવું પડ્યું છે, તો આપણે તે શી વિસાતમાં છીએ. હોય સુખ દુખની કરતી છાંપડી છે, આપણા દુખનો તડકો જઈ સુખનો છાંયો વળશે. રામ જેવાને વતમાં જવું પડ્યું ને સીતાના હરણથી દુખ વેઠવું પડ્યું, નાળ ને પાંડવ જેવાઓને પણ વત વેઠવું પડ્યું અને હજારો સંઘર્ષ ખમવાં પડ્યાં, તો તેમની આગળ આપણું દુખ તે શી ગણતીમાં છે. દુખનો વારો જઈ હમણાં સુખ આવશે. ઇશ્વરની એવીજ મરજી હશે તો આપણે તેની મરજીને તાબે થઈ ઉદ્યોગ કરીશું. ઇશ્વર આપણો દુખનો દહાડો કરેવશે. આપણને એણેજ સુખ આપ્યું હતું, દુખ પણ એણેજ આપ્યું છે, તો ફરીને સુખ પણ એજ આપશે.” આ પ્રમાણે કહી કહીને પોતાના પતિને હીમત અને ખીરજ આપે છે. તથા હીમત અને હાંસધી ખંને સંપીને મેહેનત કરે છે ને સુખી થાય છે. તેઓ દુખમાં પણ સુખ પામે છે. યાત્રીને આવેલા ધણીને તે હસતે મુખે, મી-

દાશની—મધુરવાણીથી વાતો કરી ગીત ગરબા ગાઇ ખુશી કરે
 છે, ને તેનો યાક મથકી આરામ આવે છે. સ્ત્રી પોતાના બધી
 ને એ રીતે ખુશી કરે, તેમાં સાસુ વગેરેએ હરકત ન કરવી. સ-
 મજી સ્ત્રી જોય તેના મુખમાં તેમ દુખમાં પણ ભાગ લે છે, મરદ
 જ્યારે કમાવા જાય છે ત્યારે પોતે ધરના કામથી જલદી જલદી
 પ્રવારી સાંધે છે, સાવે છે, બરે છે કે ખીજી ઉદ્યોગ કરી બધીને
 મદદ કરે છે. નિયમિત વેળા નિત્ય એક ચીત્તથી પોતાને સા-
 હાય કરવા ધરવરની બકિત કરે છે, તથા સારા પુસ્તકો વાંચે છે
 અને બધી આવતા પેહેલાં વળી રસોઇ પાણીથી પરવારી, બ-
 ધીને રીઝવવાને તથા દીનાસો દેવાને વરસાદની માફક રાહ
 જોવી બેસે છે. અને પોતાનો સ્વામી આવે છે કે તે ખુશી થા-
 ન, દુખ ખુલી જામ, યાક ઉતરે ને આરામ મળે. તેવા ઊંધાચા
 કરે છે, આ રીતે દુખમાં પણ સમજી જોડું મુખી થાય છે. સમ-
 જી મરદ પણ તેમજ કરે છે. તે પોતાની આડી સ્ત્રીને દેવી સ-
 માન પુજે છે. આ દુનીઆમાં એક અગત્યનો ને નજીકનો સો-
 બતી ગણે છે. જાને જણાં મુખમાં ને દુઃખમાં મરબા ભાગ
 વહેતી લે છે. તથા હિમતથી અને બીરજી બિદ્યોગ કરી દુખ
 વિસારી દે છે, તથા ફરીને પાછાં મુખી થાય છે. સવારમાં ઉઠતી
 વ્રજતે, સાંજે સુતી વ્રજતે અને ખીજી પ્રસંગે હમેશાં સ્મૃત-
 કરણથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરે છે. આવાં સારાં જોડાંની તે
 જગતપિતા જલદી ઘર સાંભળે છે. સ્ત્રી કદાપિ મુખ હાથ તો
 પણ સમજી પુરૂષ તેને સુખારે * કેમકે તે સમજે છે કે મગતા

* મનુ સ્મૃતિમાં લેખા અધ્યાપના ૨૨ મા ને ૨૩ મા
 રસોડમાં કહેલુ છે કે,

यादृग्गुणेन भर्त्रा स्त्रीसंयुज्येत यथाविधि

तादृग्गुणासा भवति समुद्रेणे व निम्नगा।।

અર્થ—શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી ને પુરૂષની સાથે સ્ત્રીનું જ-

સુખી સુખ દુખનો આધાર અને મદદગાર તે છે. તે તેને બા-
ણાવે છે, શીખામણુ દેછે, સારી સારી રીત બાતને નીતિ બ-
તાવે છે. ધણી ધણીઆણી વયે સંપ હોય તેજ ખરું સુખ છે
તે તેને શીખવીને અનુભવે છે. પોતાની સ્ત્રીના ગુના તરફ નહીં
પણ તેના મુળ કારણ ઉપર વિચાર કરીને તે કારણ જાય અને
તેવો ગુનો ફરીને ન થાય તેનો તપાસ ને વિચાર કરી ઉપાય
કરે છે. અને એ રીત તેની ખામીઓને અવગુણ સુધારી સ-
મજી બનાવે છે. આવી જાતનું સમજી જોઈું સુખી થાય તેમાં
શી તવાઈ ! કેમકે મનુ ૩ જ અધ્યાયના ૬૦મા શ્લોકમાં
કહે છે કે—

**સન્તુષ્ટો માર્થયા મર્ત્તા મર્ત્ત્રી માર્થ્યા તથૈવચ
યાસ્મિન્નેવકુલે નિત્યં કલ્યાણં તત્ર વૈધ્રુવમ્ ॥**

અર્થ—જે કુળમાં ધણી ધણીઆણીને અને છે. જોઈલે
સ્ત્રીથી ધણીને ધણીથી સ્ત્રી સંતુષ્ટ છે, તે કુળમાં સદા કલ્યા-
ણનો નિવાસ છે. ” આ વાત બોલે બોલ ખરી છે. માટે સ-
મજી પુરુષે પોતાની સ્ત્રીને સુધારી પોતાના જેવી કરી ખંને જ
ણાંએ સંપ સંપીને ચાલવું તેમાંજ સુખ છે.

જન થયું તે પુરુષના ગમે તેવા ગુણ હોય તો તેવા ગુણ તે સ્ત્રી
માં આવે છે. જેમકે નદી દરીઆને મળે છે ત્યારે મીઠી છતાં
ખારી થાય છે.

તેમજ

**અક્ષમાલા વશિષ્ઠેન સંયુક્તા ઽધમયોનિજા
શારંગમિંદપાલેન જગામાભ્યર્હણીયતામ્ ॥**

અર્થ—અક્ષમાળા નર્મ્ય કુળની સ્ત્રી હતી પરંતુ વશિષ્ઠ
રૂપીને પરણી હતી તેથી તે, તથા શારંગી પણ મદદગાર સાથે
પરણી હતી માટે તેઓ બંને પુણ્ય પદ્ધતિને પામ્યાં.

સમગ્ર જોડું નીતિ તે શુ તથા તેથી શા ફાયદા થાય છે,
 અનીતિ તે શુ ને તેથી શા ગેરફાયદા થાય છે તે, સદગુણ દુર-
 ગુણથી જે ફાયદા ગેરફાયદા થાય છે તે, એ સઘળું સમજે છે.
 ધરેણું ગાંઠાંથી, નાત જાતના નકામા વસાથી, વેરધોડાને નાચરંગ
 થી, નાતમા લાણી લાહ્યાથી વગેરેથી કેવુ ને કેટલુ નુકશાન થાય
 છે તે તેઓ જાણે છે. ધર્મ તે શુ, બકિત તે શું અને ઇશ્વર
 તે કોણ એ વિશે તેઓ વિચાર કરી એક ખરા ઇશ્વરની બ-
 કિત કરે છે. પુન્યદાનકાને દહેવુ. કાને આપ્યાથી પુન્ય ને કાને
 આપ્યાથી પાપ થાય છે, તેનો વિચાર કરી ખરા પુન્યનો માર્ગ
 પકડીને ખરી સખાવત ખતાવે છે. તેઓ છોકરાંને કેમ ઉછેર-
 ના તથા કેળવવા, નાના ને મોટા સાથે કેમ ને કેવી રીતે ખાલ
 વુ આંલવુ તથા વિવેક ને નમ્રતા કેવા ને કયા ગમવા તે
 તેઓ સમજે છે. અને તેજ પ્રમાણે તેઓ ચાલે છે. પ્રી-
 તિ ઇની ને કેવાની સાથે કરવી તથા ખરી પ્રીતિ ઇનું નામ
 ને ખરા મિત્ર કોણ તે તેઓ જાણે છે. ઉદ્યોગ કરે છે.
 નીતિથી નરમાયથી ને નિષેકથી ચાલે છે. સખાવત ક-
 રે છે, પોતાની જાત જોઈનું અને જાત બાધ્યાનું સારૂ થા-
 વ તેવો પ્રયત્ન કરે છે, એક ખગ ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરે છે,
 માઆપને ધરડંપણના વખતમાં દુઃખ પડવા દેતાં નથી. બાધ
 બાધુંને યથાશક્તિ આશ્રય આપે છે. સારા જમાઈ સાસુ સસ-
 રા વર્મેરેને પણ સંભાળે છે. પોતાનાથી અને તેટલી મંદવાડમાં
 કે વગર મંદવાડમા સેવા આકરી કરે છે. પોતાનાં છોકરાં પ્રી-
 તાના જ જેવાં થાય તેવો ઉપાય કરે છે. આવું જોઈને સુનિષ્ઠ
 છે લોક તેને વળાણે તેમા શુ અશ્ચર્ય છે? એમ કહી શકે
 શા ધર્મે છે તથા સ્ત્રીએ ધણી સાથે કેમ વર્તવું તેની
 એક અંગ્રેજી કવિતા ઉપરથી એક પુસ્તક મળે છે, તે
 આ બાબત પ્રતી કરેલા પેરેલા ઉપરથી એક પુસ્તક મળે છે-
 અલ કર્ણ.

પ્રિય વદન તુંજ હસવું દેખી, જાણું ઉઘો જાણુરે;
 સાદગાણું તુજ સુસ્વર ગાયના, કેટલું કર વખાણુ. હો ખ્યા. ૧૧.
 તુંજ શ્વયન નીરખી મુજ નયને, શીતળતા પરજન્યરે,
 મારે મન પિયું તું મળેંદ્ર, બકે ગમે તે અન્ય હો ખ્યા. ૧૨
 નથી માગતી પ્રીય તુંજ પાસે, નમ્રપણનો જોલરે;
 પ્રીતે ચિત પ્રિત ખૂબ ધરી તે, તે હું ગાણું અતિલ. હો ખ્યા. ૧૩
 નથી માગતી તુંજ પાસે શુભ, પંડ ઉપર ગેશાકરે;
 શુભ આજુબણ પણ નવ માયુ, ન માયું મિલે ખોરાક. હો ખ્યા. ૧૪
 આજુબણ જે અંગ ધરે તે, જે લાગે તુંજ સારરે;
 તો આજુબણ તે મુજ મનમાં, સોળ સજ્યા શણગાર. હો ખ્યા. ૧૫
 ખૂબ શુંખ ખોરાક ન માયું, નહીં પરવા મુજ મનરે;
 ભાગે ભુજ મુજ પ્રિય તુંજ દેખી, હસવુંવેણુ વદન. હો ખ્યા. ૧૬
 પણ માયું તુંજ મેહેનત દિસે, માયું સાગ અમુલ્યરે,
 હાથીઆરી હૈયામાં આવે, જેનો લાભ અમુલ્ય. હો ખ્યા. ૧૭
 સાંજ સમે તું કર્યા જાએ, હું સાથે લે આપરે,
 જનમ સુખીનો સાધી મુજને, થીર કરીને થાપ. હો ખ્યા. ૧૮
 વાંચન લેખન આદિ શીખ્યા, જે મુજ તુંજ સચોગરે.
 પાપી કાળ જાનત સેહલયા, જે તુજ હૈય વિચાગ. હો ખ્યા. ૧૯
 જે તુ વાંચે તો હું શીયુ, એમ ખોસરે કાળરે,
 તુજ મેહેનતના અવસરમાં થાઈ, તુજ ચોખ્ય તત્કાળ. હો ખ્યા. ૨૦
 ખાળક રી ધરતા કલનો, યુર માળી મનુ જાણુરે;
 શીખવે સુધારો શુભ ગતાવું, ખ્યારા તુંજ પ્રગાણ. હો ખ્યા. ૨૧
 પૈસાદાર નહીં યર્ષશુ તોપણ, યર્ષશુ સાગી દયાળરે
 આંતરકરણ જેમ હેત રાગતુ, મન રાખે તેમ વહાલ. હો ખ્યા. ૨૨
 દુખીના દુખ દળતા મેહેનત કરી, મુખનું કાપી આત્માનરે;
 દેશી સુખો યાશે તેમ કરીશું, ધરો દેશનું અભિમાન. હો ખ્યા. ૨૩
 સગા સનેહી શુ સંપી આલી, કરીશું નહીં કંકાસરે;
 એ આશા મુજ અનગમાં પ્રિય, તે પૂરો અવિનાશ. હો ખ્યા. ૨૪

ગરબી. ⊕

સુંણ શાણા મુજ ભરથાર, વહું વિનતી પ્રીતિ;

વિગતે કહું કરી વિચાર, પ્રિત ધરિ ધર ચીતિ.—૮૪.

પ્રીત ધરી ધારા ચીતિ, નીતે ગાઠું તુંજ ગુણરે;

બાળકડી હતી તવ કર અહીં મુજ, કીધા નેહ નીપણ.

હો ખારા મારા. ૧

જન્મ સુખીના તુંજ સુખ દુખમાં, મુજને દેવા બાગરે;

એહ વિચારી બાંહા થઈ મુજ, તો ક્યમ કરું તુંજ ત્યાગ.

હો ખારા મારા. ૨

કહે મુજ ખારા મેં કાંઈ કીધું, તારે વચન બિયાપરે;

કે તુંજ દુખમાં મેં સુખ ભોગવ્યું, એ તું કહે મુજ આપ.

હો ખારા મારા. ૩

આ ભવશી ભવ સાગરમાં, તેં ઓકાવ્યું વહાણરે;

વહાણ બહોળીપણું તેં કર લીધું, મેં કર લીધું સુકાણ. હો ખા. ૪

અડચણ રૂપી તોફાન લાગ્યે, સંપે કરીશું કાગરે;

પાર ઉતરશું મેહેનત કરિ વળી, હૈએ ધારી હામ. હો ખા. ૫

પારકું સુખ જોઈ દિલ નહીં ઘમું, તુંજ દુખમાં લઈ બાગરે;

તું ખુશીતા પ્રીય હું પણ ખુશી, તુંજ દીલગીરીથી દિલ ઘમ. હો ખા. ૬

ખીજા લોકોની ગણતીમાં, હોય નહીં તુંજ માપરે;

ખુણ મારે મન તું રાજેંદ્ર, બધી દુનીઆ સમ આપ. હો ખા. ૭

બીધે આ ઝુપડી પ્રિય, રાજ મેહેલ મુજ મનરે;

અક્ષ મોટી નગરી તે, બાસે મોટું વન. હો ખાગ. ૮

શ્રી અંન તે, પાંચેગણું પકવાનરે;

શારંગમિત્ર વિના ગણું, જેવું આકુણું ધાન. હો ખા. ૯

અંશલે—અક્ષમાળ, પ્રીય, જેવું સીંહાસનરે;

રૂષીને પરણેલી હતી તેથી તેજ, જેવું કંઠાસન. હો ખા. ૧૦

પરણી હતી માટે તેઓ બંને પુજાવાને જાણ્યે એ રાગ.

પ્રિય વદન તુંજ હસવું દેખી, નાથું ઉગ્યો બાલુરે;
 સાદગણું વુજ સુસ્વગ ગાયના, કેટલું કંઈ વખાણુ. હો ખ્યા. ૧૧
 તુંજ શ્યવન નીરખી મુજ નયને, શીતળતા પરજન્યરે,
 મારે મન પિયું તુ મળેંદ્ર, બકે ગમે તે અન્ય હો ખ્યા. ૧૨
 નથી માગતી પ્રીય તુંજ પાસે, નમ્રપણનો બોલરે;
 પ્રીતે ચિત પ્રિત ખૂબ ધરી તે, તે હું ગણું અતિલ. હો ખ્યા. ૧૩
 નથી માગતી તુંજ પાસે શુભ, પંડ ઉપર ગેશાકરે;
 શુભ આબુપણુ પણ નવ માયું, ન માયું મિલ્લે ઓગક. હો ખ્યા. ૧૪
 આબુપણુ જે અંગ ધરે તે, જે લાગે તુંજ સારરે;
 તો આબુપણુ તે મુજ મનમાં, સોળ સજ્યા શણગાર. હો ખ્યા. ૧૫
 ખૂબ શુભ ઓગક ન માયું, નહીં પરવા મુજ મનરે;
 લાગે ભુખ મુજ પ્રિય તુંજ દેખી, હસવુંવેલુ વદન. હો ખ્યા. ૧૬
 પણ માયું તુંજ મેહેનત દિરસો, માયું જ્ઞાન અમુલ્યરે,
 હાથીઆરી હૈયામાં આવે, જેનો લાભ અતુલ્ય. હો ખ્યા. ૧૭
 સાંજ સમે તું કરવા જાગે, હું સાથે લે આપરે,
 જનમ મુખીનો સાધી મુજને, થીર કરીને થાપ. હો ખ્યા. ૧૮
 વાંચન લેખન આદિ શીખત, જે મુજ તુંજ સંચોગરે,
 પાપી કાળ જાપત સેહલયા, જે વુજ હોય વિચોગ. હો ખ્યા. ૧૯
 જે તું વાંચે તો હું શીવુ, એમ ઓસરે કાળરે,
 તુંજ મેહેનતના અવસરમાં થાઈ, તુંજ ચોગ્ય તત્કાળ. હો ખ્યા. ૨૦
 જાળક રી ધરના કુલનો, યુગ માળી યનુ જાણરે;
 શીખવે સુધારો શુભ જનાવું, ખ્યારા તુંજ પ્રગાણ. હો ખ્યા. ૨૧
 પેસાદાર નહીં યઈશુ તોપણુ, યઈશુ સાગી દયાળરે
 અંતઃકરણુ જેમ હેત સખતુ, મન રાખે તેમ વહાલ. હો ખ્યા. ૨૨
 દુખીના દુખ દળતા મેહેનત કરી, મુખનું કાપી અજાનરે;
 દેશી સુખો યાશે તેમ કરીશું, ધરો દેશનુ અભિમાન. હો ખ્યા. ૨૩
 સગા રમેડી શુ સંપી આવી, કરીશું નહીં કંકસરે,
 એ આશા મુજ અંતરમાં પ્રિય, તે પૂરો અવિનાશ. હો ખ્યા. ૨૪

પ્રકરણ ૮ મું.

બાળકો શી રીતે ઉછેરવાં ?

આ વિષય ઉપર આપણી સ્ત્રીઓએ વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ. બાળકો નળનાં કે જખરાં, સારાં કે નકારાં, સદાચરણી કે દુરાચરણી, ભણેલાં કે અભણ, ધર્મી કે અધર્મી થવાનો મુખ્ય આધાર તેમને તેમની માતાઓ તરફથી લીધેલી સંબાળ તથા મળેલી કેળવણી ઉપર ઘણે દરજે રહે છે. માટે તે ઉપર આપણા દેશની સ્ત્રીઓએ ખૂબ ધ્યાન આપવું જોઈએ. બાળકોનો જન્મ થતાં પહેલાં અને જન્મ્યા પછી તેમણે શી શી સાવચેતી રાખવી, તથા કેવે વખતે કેવી દવા કરવી, એ સંજોગો ઘણું કઠીને આપણી સઘળી સ્ત્રીઓ અણ વાકેફ હોય છે; અને તેથીજ તેમના અને તેમના બાળકના પ્રાણ ધગીવાર જોખમમાં આવી પડે છે. માટે બાળકોને ઉછેરવા વિષે, તે પ્રથમ થાય માટે શું કરવું તે વિષે તથા તેમને કેવી રીતે કેળવવાં તે વિષે લખનાં પહેલાં, સ્ત્રીઓએ વેદક પણ જાણવું જોઈએ. તે વિષે હું બે બાલક હું તો તે આડેકાણે નિરપયોગી નહીં ગણાય.

સ્ત્રીએ વૈદક પણ જાણવું જોઈએ. આ વિષય સ્ત્રીઓને ઘણોજ અગત્યનો છે. સ્ત્રી ઉપયોગી સૂચનાનું પુસ્તક, એ વિષય તેમને કેટલો જરૂરનો છે, તે સારી રીતે બતાવે છે. ધર્મ સ્ત્રીઓ પોતાને છોકરાં થતાં નથી, ત્યારે જે જે યુક્તિઓ કરે છે અને છેતગય છે, તે જો વૈદકના નિયમ જાણતી હોય તો ન થાય. વૈદકના યાત્રી જાદુ મંત્ર યોગ્ય છે એમ સમજે તે તેથી આપણી ઘણી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ સાધુ ને જતી કરતી દેરે છે, તથા દોરા ચીડી કરે છે, તે કરે નહીં. હમેશ રહ્યા પછી કેવો ને કેટલો ખોરાક ખાવો, જણવા પહેલાં કેવી ને કેટલી સાવચેતી

રાખ્ખી, જણપા પછી તે સ્ત્રીની તથા બાળકની કેવી માવજત કરવી, સુવાવડીને કેવો ખોરાક આપવો, બાળકને કેમ ઉછેરવું, તેની ખાવા પીવામાં કેવી સંભાળ લેવી, સાધારણ દરેકમાં શો ઉપાય કરવા, એ બધું સ્ત્રી જો થોડું વૈદક જાણતી હોય તો તેને માલમ પડે છે. તેનું બાળક જો માંડુ પડે છે તો બાધા કે માનતા માન્યાને બદલે તે તેની દવા કરે છે; કેમકે તેને વૈદકનું જ્ઞાન હોવાથી તે બાધા આપડી ઉપર નહીં, પણ દવા ઉપર બરાંસો રાખે છે. હમીલ વખતે, જણતી વખતે ને જણપા પછી તેને તાજી હવાની તથા અજવાળાની કેવી જરૂર છે ને તેની શ્રી શી સંભાળ રાખવી જોઈએ, કેવો ખોરાક આપવો જોઈએ એ વગેરેથી આપણી સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન હોય છે, માટેજ આપણી ઘણી સ્ત્રીઓ સુવાવડમાં જ મરી જાય છે. અથવા અધુરું જાણે છે ને દુખી થાય છે. બાળકની કેવી રીતે સંભાળ રાખવી તથા દવા દારૂ કેમ કરવાં વગેરેથી અણવાડેક હોવાને લીધે ઘણી માતાઓ પોતાના બાળકનો અમુક જાન ખુવે છે. ટેકલીકવાર બાળકો ધ્રુવલાંજ જન્મે છે, તેવે વખતે શી સાવચેતી રાખવી તે આપણી સ્ત્રીઓને નહીં માલમ હોવાથી તે બાળકની માતા પણ તેની જ સાથે મરણ પામે છે. બાળકો માંદાં પડે છે ત્યારે માતા, મહાદેવ, પીર, હનમાન કે કોઈ ખીજા દેવની માનતા માને છે. કોંઈ કોઈ અનાજ ખાધાની, દુધ ફલીની, ઘી સાકરની અથવા કોઈ ખીજી વસ્તુ નહીં ખાવાની કે ખીજી ગાંડી બાધા રાખે છે. તેના ઉપર આધાર રાખી તે બાળકની મૂર્ખ માતા કોઈ દવા કરતી નથી અને છેવટે જ્યારે બાળક મરી જાય છે, ત્યારે કર્મને માથે દોષ મુકે છે. આ બધાનું કારણ વૈદકતા જ્ઞાન નથી આપણી સ્ત્રીઓનું અજ્ઞાનપણું છે. જો આપણી સ્ત્રીઓ અને ઘણીઓ આવી જાતનું બરાબર જ્ઞાન ધરાવતી હોય તો તેથી વરસે હજારો સ્ત્રીઓની અને બાળકોની થતી ઘાત નહીં. આપણી સ્ત્રીઓએ એ સંબંધી જ્ઞાન મેળવવું જોઈ-

અગીઆર વરસની થતા સુધી માત્ર નિશાળમાં તેઓ આવી-
 ને અભ્યાસ કરી શકે છે. કારણકે નિશાળમાં મરદ શિક્ષક હો-
 વાથી તથા બાળલગ્નથી તેમનાં માખાપ વધારે મુદત તેમને નિ-
 શાળમાં રાખી શકતાં નથી. જ્યારે તેઓની બુદ્ધિ પુરપુરી ખી-
 લી પસુ હોતી નથી, નીતિ ને અનીતિ, સારું ને નકારું, વિવેક
 ને અવિવેક એમાંનું કંઈ સમજી હોતી નથી, તે પહેલાં તો
 તેમને નિશાળ છોડવાનો વખત આવે છે. ત્યારે માત્ર ત્રણમાર
 ચોપડીઓ વાંચતાં શીખી હોય અને સગવાળા બાદબાકી ગ-
 લતા આવડ્યાં હોય, તે તેમને શા મોટા ઉપયોગમાં આવી શકે!
 ખણીને તો એટલું જ્ઞાન પણ મળ્યું હોતું નથી, ત્યારે એવી સ્ત્રીઓ
 ઉછાંછળી થાય તો તેમાં શી નવાઈ? તેમનાં બાળકો સારા કેળ-
 વાએલાં કુપાંથી થાય? મરદને બદલે સ્ત્રી શિક્ષકો હોય તો—ની-
 તિવાન સ્ત્રી શિક્ષકો હોય તો અને લગ્ન, જીવાની આવે થતા
 હોય તો અલગત કાંઈક વધારે મુદત સુધી છોકરીઓને નિશા-
 લમાં અભ્યાસ કરાવવા સારું ગણી શકાય ખરી; સ્ત્રી શિક્ષકોની
 ખોટી અમલવાદની પ્રીમેલ ટ્રેનિંગરૂલ ધીરે ધીરે પુરી પાડી શ-
 કશે. સ્ત્રીઓને ઉપયોગી કેળવણી મળે એવાં કન્યાશાળામાં
 ચલાવવા લાયક પ્રયત્નો જોઈએ, અને બાળલગ્ન ઘટકવા
 જોઈએ.

આપણી નિશાળમાં ચાલતી ચોપડીઓ છોકરાઓને વ-
 ધારે ઉપયોગી છે ને સ્ત્રીઓને આછી ઉપયોગી છે. એ ચોપડીઓ
 બતાવતી વખતે સ્ત્રી પુરૂષ બેહુને ઉપયોગી કરવાની ધારણા ગ-
 ખી હોય તોપણ તે પ્રમાણે ધર્મ શકે તેવું નથી. કેટલાક વિષય
 એવા છે કે નારીઓને ખપના છે તે છોકરાને વાંચવાની ચોપ-
 ડીમાં ન આવે, માટે એ ચોપડીઓ છોકરાની નિશાળને માટે
 કરેલી જણાય છે. કન્યાશાળાઓ તે વખતે ઘણી જ ચોડી—ન-
 કી જેવી હતી પણ હાલમાં ઘણે ઠેકાણે કન્યાશાળાઓ નીકળી
 છે, માટે કન્યાશાળાનેજ ઉપયોગી થાય એવી ચોપડીઓ બ-

પ્રત્યે. એ સારું ડાક્ટર ખીરજરામની “ સ્ત્રી ઉપચોગી સૂચના ” નાં બે પુસ્તકો તથા એજ ડાક્ટરનું બાળરક્ષણ વિધિનું એક પુસ્તક આપણી સ્ત્રીઓએ જરૂર વાંચવાં જોઈએ. તેમજ સ્ત્રીબોધમાં અને તત્ત્વ દુરસ્તી નામનાં ચોપાન્યામાં સ્ત્રીઓને એ સંબંધી ઘણી ઉપચોગી બાબતો આવે છે તે પણ વાંચીને તેમણે ત્રાકેફગાર થવું જોઈએ. એટલુંજ નહીં પણ તેમાં દલા પ્રમાણે દરેક બાબતમાં દરેક વખતે તેમણે સાવચેતી રાખવી જોઈએ. તે અંધામાંથી ઉપચોગી સમજણી બાબતો આ ઠેકાણે લખી લેખાણ કરવાને બદલે તે અંધા વાંચવાને બહાગણ કરવી તેજ હું ધારું કે બેસશે. બાળકોને ઉછેરવામાં રોગો સંબંધી તથા દવા સંબંધી સાવચેતી રાખવાને ડાક્ટર ખીરજરામ બાળ રક્ષણવિધિમાં ઘણી મહેનત કરી છે માટે તે વાત પડતી મુકી બાળકોની સોબત કેવી જોઈએ, ઘેર ને નિશાળે કેવી કેળવણી આપવી જોઈએ વગેરે બાબત વિષે હવે વિચાર કરીએ.

બાળકોની સોબત અને કેળવણી ઉપર આપણા દેશની સ્ત્રીઓ કાંસજ લક્ષ આપતી નથી. પણ તે ઘણુંજ ગુપ્તચાતકારી છે. તેના ઉપર ધ્યાન આપવું એ દેશનો ઉત્કર્ષ થવામાં ઘણું જરૂરનું છે. સ્ત્રીઓની મુખ્યાઇ, એ તેમની બે પરવાઇનું માર્ક કારણ છે. એટલે આપણીચોગી નીલને કેળવાયલી હોયતો તેઓ એ બાબત વેદિક પળ જાણવું જોઈએ. આપણા દેશની સ્ત્રીઓ જોજોજ અગત્યનો છે. સ્ત્રી ઉપચોગી સૂચી ઘણી કેળવણી વિષય તેમને કેટલો જરૂરનો છે, તે સારી રીતે વાર તેથી બીલકુલ ખર્ચ સ્ત્રીઓ પોતાને જો કરાં થતાં નથી, ત્યારે તે બી ઉપર ઉપરની કરે છે અને છોતગય છે, તે જો વેદકના નિયમ કેળવણી નહીં. તે ન થાય. વેદકના માનથી બહુ મંત્ર જોગ છે તે અવિવેકી થઇ ને તેથી આપણી ઘણી અત્તાન સ્ત્રીઓ સાધુ ને જતી કરે છે. ઉપચોગ કહે છે, તથા દારા ચીકી કરે છે, તે કરે નહીં. હમેશ રહ્યા પડી કેવો ને કેટલો ખોરાક ખાવો, જણતા પેહેલાં કેવી ને કેટલી સાવચેતી

ગાંધીજીના વરસની યત્ના સુધી માત્ર નિશાળમાં તેઓ ગાંધી-
ને અભ્યાસ કરી શકે છે કારણકે નિશાળમાં મરદ શિક્ષક હો-
વાથી તથા બાળલગ્નથી તેમનાં માખાપ વધારે મુશ્કેલી તેમને નિ-
શાળમાં રાખી શકતાં નથી. જ્યારે તેઓની બુદ્ધિ પુરેપુરી ખી-
લી પણ હોતી નથી, નીતિ ને અનીતિ, સારું ને નકારું, વિવેક
ને અવિવેક એમાંનું કંઈ સમજી હોતી નથી, તે પહેલાં તો
તેમને નિશાળ છોડવાનો વખત આવે છે. ત્યારે માત્ર ત્રણમાર
ચોપડીઓ વાંચતાં રીખી હોય અને સરવાળા બાદબાકી ગ-
ણતા આવડ્યાં હોય, તે તેમને શા માટે ઉપયોગમાં આવી શકે!
મણીનેતો એટલું જ્ઞાન પણ મળ્યું હોતું નથી. ત્યારે એવી સ્ત્રીઓ
ઉછાંછળી થાય તો તેમાં શી નવાઈ? તેમનાં બાળકો સાગે કેળ-
વાએલાં ક્યાંથી થાય? મરદને બદલે સ્ત્રી શિક્ષકો હોય તો—ની-
તિવાન સ્ત્રી શિક્ષકો હોય તો અને લગ્ન, જીવવાની આવે યત્ના
હોય તો અલગત કાંઈક વધારે મુશ્કેલી સુધી ઓકરીઓને નિશા-
ળમાં અભ્યાસ કરાવવા સારું ગણી શકાય ખરી; સ્ત્રી શિક્ષકોની
બાદ અમલવાદની શીમેલ ટ્રેનિંગરૂલ ધીરે ધીરે પુરી પાંડી શ-
કશે. સ્ત્રીઓને ઉપયોગી કેળવણી મળે એવા કન્યાશાળામાં
ચલાવવા બાપક પુત્રકો ભોંઈએ, અને બાળલગ્ન આટકવાં
ભોંઈએ.

આપણી નિશાળમાં ચાલતી ચોપડીઓ છોકરાઓને વ-
ધારે ઉપયોગી છે ને સ્ત્રીઓને આછી ઉપયોગી છે, એ ચોપડીઓ
ખતાવતી વખતે સ્ત્રી પુરૂષ બેહુને ઉપયોગી કરવાની ધારણા રા-
ખી હોય તોપણ તે પ્રમાણે યર્ષ શકે તેવું નથી. કેટલાક વિષય
એવા છે કે નારીઓને અપના છે તે છોકરાને વાંચવાની ચોપ-
ડીમાં ન આવે. માટે એ ચોપડીઓ છોકરાની નિશાળને માટે
કરેલી જણાય છે. કન્યાશાળાઓ તે વખતે ઘણીજ ચોડી—ન-
હીં જોવી હતી પણ હાલમાં ઘણે રીઝાણે કન્યાશાળાઓ નીકળી
છે, માટે કન્યાશાળાનેજ ઉપયોગી થાય એવી ચોપડીઓ બ-

તાવવાને સરકારે ચોગ્ય વિદ્વાનોની એક કમીટી કરાવવી જોઈ-
 યે. એ ચોપડીઓમાં વિદ્યાની ખાખતની જોડે ધર ચલાવવા
 વિશે, છોકરાં ઉછેરવા વિશે, સંસાર ચલાવવા વિશે, સ્ત્રી ઉપચોગી
 સુનીતિ સંબંધી તથા ખીજી સ્ત્રી ઉપચોગી સૂચના જોઈએ.
 ઇત્યાદી સ્ત્રીઓ ને લાભકારી યાવ, એવી ચોપડીઓ બનાવવી જોઈએ,
 એટલે ધરવ્યવહાર, ધરવ્યવસ્થા, નીતિ, ખાજકો કેમ ઉછેરવાં, વિવેક,
 બોલવા ચાલવાની રીતભાત, ઇશ્વર મહિમા, રાંધવું, ભરત ભરવું,
 સાંધવું, સીવવું, ગાવું, મધુર વચને બોલવું, સાસુએ વહુજોડે,
 વહુએ સાસુજોડે, વહેવાણીએ વહેવાણું જોડે કેમ બોલવું, પુત્રને
 પરાંપકાર એ વગેરે સ્ત્રીઓને ઉપચોગી ખાખતોનું જ્ઞાનમળે એ-
 વી ચોપડીઓ સરકારે કરાવવી જોઈએ. છોકરી નિશાળમાં વાં-
 ચતાં લખતાં બહીને કે થોડા હિસાબ ગણતાં શીખીને ઉઠીગ-
 મ, પણ તેને સાંસરે કેમ ચાલવું, કેમ બોલવું, નીતિ તે શું,
 ધરનો ખંદોબસત કેમ રાખવો, ખાજકોને કેમ કેળવવાં એમાં
 ની કાંઈપણ ખાખત જાણતી ન હોય, ખીજી અબણ સ્ત્રીઓની
 માફક એ પણ જોતાનો નવરાસનો વખત ગયો મારવામાં, લો-
 ડોની કુધલી કરવામાં કે આજસમાં ગુમાવતી હોય, તો તેના બ-
 હ્યાનું સાર્થક શું? માટે તેમને કેળવણી આપવાની રીતમાં અને
 ચોપડીઓમાં જરૂર તાકીદે ફેરફાર થવો જોઈએ. તે વિના તે-
 મનાં ખાજકો સારાં થવાની આશા રાખવી તે હું ધારું કે ન-
 કામી છે.

સુધરેલી અને સારી રીતે કેળવણી લેધેલી માં જોતાના
 ખાજકને ઘેર સાંઝે નક્કર પારખતાં ને નીતિ અનીતિ જાણ-
 તાં શીખવેછે. બોલવા ચાલવાની રીતભાત તથા સત્યતાના કા-
 યદા અને જુહતા ગેરકાયદા, નાની નાની રમુજી વાતો કહી ક-
 હીને શીખવેછે. તેમને જુડું બોલવા દેતી નથી, કે ચોતે ગાજો
 ભાંડીને જોતાનો દાખલો આપી, તેને ગાજો દેતાં શીખવતી ન-
 થી. બીજીની ઇશ્વર સંબંધી, સંસારીક ખાખતો સંબંધી વગેરે જ્ઞાન

આપે છે, મૂર્ખ સ્ત્રી પોતાના બાળકને ગાજો બાડી બાડીને ગાજો દેતાં
 શીખવે છે. ચોરી કરીને, જીકુ બોલીને અને તેને કે બીજાને છેતરીને
 પોતાના દાખલા વડે છોકરાંને શીખવે છે. ઇશ્વર સંબંધીને મીઠી
 ઉપચોગી બાબતો સંબંધી જ્ઞાન આપ્યાને બદલે વેહેમની, બતની,
 પ્રેતની, મશાલુમાં કે ચકલામાં બડકા થયાની, બાળક રડવું
 હવું તે ફેડે તેડવું ને લાંચું લાંચું થઇને જવું રહ્યું, એવી
 એવી વાતો કહી કહીને છોકરાંને પોતાના જવા વેહેમી બતાવે
 છે. કાઠીને સમજી સ્ત્રી, જ્યારે પોતાના બાળકને કેળવે
 છે ત્યારે મૂર્ખ સ્ત્રી તેને જીકાં લોડલડાવી બગાડે છે. કાઠી જ્યારે
 નીતિ શીખવે છે ત્યારે મૂર્ખ તેને અનીતિ શીખવે છે. એ
 જ્યારે ચોરી કરતા અટકાવે છે, ત્યારે બીજી તેને ચોરી
 કરવાને ઊશ્કેરે છે. એક જ્યારે નજરનાંચી, જાદુ, દોગ ચાઠી,
 મુઠું, નજર લાગની, શુકન, મુહૂર્ત, મત્રજંત્ર ઇત્યાદિનાં વહેમ
 તત્ત્વે છે, ત્યારે બીજી પોતાનોજ દાખલો આપી તેને શીખવે
 છે. એક જ્યારે પોતાના બાળકને ઇશ્વરની ને સ્વદેશની ભક્તિ
 વાજો, પરોપકારી, શરૂ, સ્વતંત્ર વિચારનો, ને હિમતવાન
 બતાવે છે, ત્યારે બીજી પોતાના બાળકને મતલબી, સ્વાર્થી,
 કાયર, પરતંત્ર વિચારનો અને જતાની બતાવી મુકે છે. શાણી
 નારી ઘીકરાઘીકરીને રમવાને વખતે રમવા દે છે, બણવાને
 વખતે બણાવે છે, કામને વખતે પોતાની જોડે કામ કરાવે છે,
 ચોખ્ખા રાખી વિવેકી કરે છે. નાદાન નારીને એમ કમવાની
 સમજ નથી. એ રીતે સમજી સ્ત્રી કરતા મૂર્ખ સ્ત્રી પોતાનાં
 બાળકને બીલકુલ ઉલટી બતની કેલવણી આપે છે, ત્યારે
 મૂર્ખ સ્ત્રીના બાળકો સારા થવાની આશા શી રાખી? માટ-
 પણે સુબાગ્યે સદ્યુર કે સારી સોળત મળે છે તો કોઈ સુધરે છે.
 જો સ્ત્રી ચપુર છે, શાણી છે, સદ્યુણી છે, તેને કૂળવાન
 કહેની, સમજી સ્ત્રી પોતાના બાળકને ચોગ્ય સોળતીમાંજ બેળવા
 દે છે. તમ્મો માહે માહે લઢે કે ભાડે કે ગેરબ્યાજખી બોલ

ચાલે તો તે અટકાવી તેઓને નીતિથી ચાલનારાં, સારા વિચારનાં અને સુધર્મી કરેછે. મૂર્ખ સ્ત્રીનાં બાળકો ગંદાં હોયછે, હાળીમાં ને ગોરામાં ફટાણા ખાલેછે, માંદામાંછી ગાળાગાળી લદેછે, ને કુ-મર્ગે ચાલેછે, એવાં તકરાં છોકરાંની સોળતમાં હોય તેઓ સારાં કયાંથી યાચ? માટે છોકરાના ભાઈબંધ અને છોકરીની ખેનપણી-નાં લક્ષણ પર ધ્યાન આપવું જોઈએ. આપણે જોઈએ છીએ કે આપણી યુષ્મ સ્ત્રીઓ પોતાનાં માબાપ, ધણી, સાસુ, સસરા, દીએરજેઠ, આડોસી પાડોસી, ખીજાં સગાંવડાલાં અને આખરે દાર ગૃહસ્થા સાંભળતાં, પોતાનીજ દીકરીઓ ને દીકરાતા સાંભળતાં લગનમાં ફટાણા ગાય છે; ઉઘાડે છોગે ખીજાત્સ ખાલે છે ને ગાળો દે છે; એ કેટલું નિર્લાજર છે? કુમળા બાળકોને ડેટલી અનીતિ શીખવનાર છે? પોતાની જીવાન દીકરી, એવીજ ખીજાઓની સોળતમાં, એજ પ્રમાણે ફટાણા ખાલે. તેમની માઓ તે પ્રમાણે તેમને બાલવા દે. એટલુંજ નહીં પણ પોતે તેમાં સામેલ થાય, એ કેટલું ખરાબ છે? કેટલું નીતિનો ભંગ કરનાર છે? શરમ, શરમ, શરમ! શરમ છે તેમને અને તેમનાં માબાપોને. એથીજ ઘણાં છોકરાં અનીતિ-જ્ઞાન થાય છે. ગોરામાં પોતાની દીકરીઓને ગોરપુજીના વેહે-મમાં નાંખવી, અને ગાળો ભાંડવા માકલવી, કુટતાં શીખવવું એ પણ તેટલુંજ ખરાબ છે. છોકરીઓને દુરાચરણ શીખવવા-ના એ મૂખ્ય રસ્તા છે. માટે એ તકરા રસ્તાઓને જમ અને તેમ તાકીદે બંધ કરવા જોઈએ. સમજી માબાપોએ પોતે તો તેમ નહીંજ કરવું જોઈએ પણ પોતાનાં બાળકોને પણ લગનમાં હાળીમાં ને ગોરામાં ફટાણા ગાતાં કે જુડું ખાલતાં અટકાવવાં જોઈએ અથવા માકલવાંજ નહીં જોઈએ. સોળત પણ એવી કરી આપવી કે તથા એવી અનીતિ કે દુરાચાર શીખે નહીં. ઘેર પણ પોતે પોતાનો સારોજ દાખલો આપવો. જે સમજી માબાપો આ પ્રમાણે કરશે તોજ તેમનાં બાળકો સદાચરણી

થવાના. સમગ્ર પુરૂષો બાણીને ખુશી થશે કે કેટલીક નાતમાં સમગ્ર પુરૂષો પોતાની વહુ દીકરીઓને લગ્નમાં ફટાણા ગાવા દેતા નથી કે ગોરામાં મુકું બોલવા દેતા નથી.

આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની હાલત નફારી અને અસાન હોવાથી આપણા દેશીઓ તેનાજ રહે છે. કેમ કે તેમને ઘેર પોતાની માતા તરફથી કેળવણી મળતી નથી; પણ પરદેશીમાં જ્યાં તેમની માતાઓ પોતાના બાળકને કેળવણી આપે છે, ત્યાં એથી ઉલટો દેખાવ છે. તેઓ દેશાભિમાની, શૂરા, હિમતવાન, સ્વતંત્ર વિચારના, બુદ્ધિવાન, પરગણુ, ને નીતિવાન ધણુ કરીને હોય છે. નાણા પ્રકરણનું પુસ્તક લખનાર પ્રખ્યાત સ્ટુ-અર્ટમીલ કહે છે કે 'એ પોતે ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે લાટીન ને ગ્રીક એ ભાષાઓ શીખ્યા હતા'. એટલે જો વખતે આપણા બાળકો સાધારણ બોલતા ચાલતા કે થોડું બણતાં શીખતાં હોય છે તે વખતે સ્ટુઅર્ટમીલ ઇંગ્રેજ, લાટીન ને ગ્રીક શીખ્યા હતા!! તેર વર્ષની ઊંમર થઇ ત્યારે તો એણે પુસ્તક લખ્યું હતું!! ♀ આ બધી વાત ખરી છે એમ એ પોતેજ કહે છે, પણ તે શાથી થયું? બાળપણમાં ઘર આગળ કેળવણી ઉપર ધ્યાન આપવાથી. વળી એજ પુરૂષ લખે છે કે, એણે નાણા પ્રકરણ વિદ્યાનું જો કીમતી પુસ્તક લખ્યું છે, તેમાં એની સ્ત્રીએ પુષ્કળ મદદ કરી છે!! આ ઉપરથી રપટ માલમ પડે છે કે, જો સ્ત્રી વિદ્યાન હોય તો, તે પુરૂષને જાહુ કીમતી મદદગાર થઇ પડે છે. પ્રાચીન કાળમાં આપણા દેશના રજપુતો થરા ને સાહસિક હતા, કેમકે તેમની માતાઓ શૂરી હતી, અને એજ ઉપદેશ કરતી હતી. ગ્રીસમાં સ્પાર્ટાની સ્ત્રીઓ પણ તેરીજ હોવાથી ત્યાંના લોકો શૂરા થતા હતા. આજના વખતમાં હરોષ ને અમેરિ-

♀ આ ઉદાહરણ આપવાનો હેતુ એવો નથી કે ત્રણ વર્ષનું બાળક થાય કે મારી ઝુડીને તેને બણાવવું અને ૧૩ વર્ષ બધાએ મૂવી ચોપડીઓ લખવી. આવા આંદોશો તો કરાડે એક હોય છે.

કાના લોકો વિદ્યા કળામાં હોંશીઆર છે, પરગણુ ને સ્વતંત્ર છે, કેમ કે તેમની માતાઓ કેળવણી છે, અને નિશાળમાં જતાં પહેલાં તેમને તેમની માતાઓ તરફથી યોગ્ય કેળવણી મળેલી હોય છે. યોગ્ય વયથી તેમની માતાઓ તેમને શરીરની અને મનની કેળવણી આપે છે. તેઓ શરીર અને મને મજબુત થાય એવી કેળવણી આપે છે. આપણા દેશમાં તેમની માતાઓ તરફથી એ ઉપર ખીલકુલ લક્ષ આપતું નથી, અને તથા તેઓ શરીર અને મને બંનેએ નબળાં થાય છે. બાળકને કેમ કેળવવાં એ આપણા દેશની સ્ત્રીઓ જાણતી નથી તે જાણે, અને ધર આગળ બાળકોની કેળવણી ઉપર પુરતું લક્ષ આપે તો તેથી આપણા દેશને ધણોજ લાભ થાય.

“કુમળું” ઝાડ જેમ નમાવીએ તેમ નમે, પણ તેજ ઝાડું થયા પછી વાણું વળતું નથી”. તેમ નાના બાળકને નાનપણમાં જેવી ટેવ પાડીએ તેવી ટેવ પડે છે. મોટપણમાં તેમને જેવાં કરવાં હોય તેવીજ જાનની નાનપણમાં કેળવણી આપો—તેવા સદ્ગુણ શીખવો ને તે રસ્તે ચલાવો. નાનપણમાં જે ટેવ, પછી સારી કે નહારી પડે છે, તે પછી મોટપણમાં જતી નથી. તેમજ નાનપણમાં જે આવડતું નથી તે મોટપણમાં શીખતાં બહુ મુશ્કેલ પડે છે. “કાચો ડાહીએ કાનો ચઢે પણ પાકીએ ચઢે નહી” તેમ કુમળી વયમાં કુમળી આકલને જે રસ્તે દોરીએ તે રસ્તે જાય, પણ પાકટ થયા પછી તેમ ચતુરું નથી. અને કદાપિ થાંડું ઘણું થાય તો પણ ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. નાનાં બાળક જલદી શીખીને યાદ રાખી શકે છે, પણ મોટાં થયા પછી તેમ યદ્યચકતુરું નથી. મોટે મોટપણમાં બાળકને જેવાં બતાવવાં હોય, તેવી વલણ નાનપણમાંથીજ તેમને શીખવો. અને તેનો શીક્ષક તે તેની માતાએજ થવું જોઈએ. કેમકે નાનપણમાં બાળક તેની માતા પાસે વધારે રહે છે અને તેથીજ એવી કહેવા પડી હશે કે “ઘડા પ્રમાણે ઠીકરી ને મા પ્રમાણે ઠીકરી.” મતલબ કે મા જેવી હોય તેવાં તેનાં બાળ-

ક થાય. મા જો સારી હોયતો તેના બાળક સારાં ને નક્કરી હોય
તો ધણુ કરીને નક્કરાજ નીવડેછે. માટે જો આપણાં બાળકો આપ-
ણે સારાં કરવાં હોય, દેશનો ઉત્કર્ષ કરવો હોયતો આપણા દેશની
માતાઓ સારી રીતે કેળવાય, નીતિવાન ને ઉપયોગી જ્ઞાનવાળી
થાય તેમ કરો, એ સાચી સારો ઉપાયછે. બાળકોને ઉછેરવામાં
ધણી બાબતો સમાયછે. એમાંની એક શરીરની કેળવણી છે,
બીજી નીતિ ॥ કેળવણી ને ત્રીજી શુદ્ધિ ॥ કેળવણી. નીકળીને
ઘરનાં કામ કાજ કરતા ચિખવવાં, ઘર સાફ રાખતાં, રાધતા,
નીણતા, ઝાડકતા, આળતા, કેટલીક જાતની મીઠાઈ ખનાવતા અથ-
ણાં આધતાં, લૂગડા શીવતાં, વેતરતા, સાધતાં સભ્યતાથી બોલ-
તાં વગેરે અનેક બાબતો મા, માશી, કોઈ, વગેરે શિખની શરૂ.

ઘાઠકોના લગ્ન લગ્નના માઠા રિવાજથી કેવા માઠા
ફળ નીપડેછે તે આપણે ધણીવાર જોઈએ છીએ, તે પણ
સ્વાર્થી ને અસાની આધર્મો માળાપો તે રિવાજ તજતાં નથી.
કોઈ માળાપ કૂળ ઉપર માછી પડીને પોતાના બાળકોને કૂળના
કુવામા નાંખે છે. તેથી તેઓ કરી મુખી થતાંજ નથી.
પરણવું તે શુ, પગણું તે શા માટે, પગણુ ક્યાં ને કોની સા-
થે, તથા પગણાનુ સાર્યક શુ છે તે સધળાથી પોતાના બાળક
અનણ્યા હોયછે, તે પેટેજાજ પોતાના બાળકોને ઘણાંક મુખ્ય
માળાપો પરણારી દેછે!! નાની ઝાડીને જુદા વર સાથે કે
માછી છાકરીને નાનકડા વર સાથે પગણાવીને કળેડા કરેછે!
કળેડાથી કેવી આપણાં પડેછે તેનો ઘણો સારો અંતાર આ
આપણા ભવાયાઓ મીઝા બીજીનાવેશમાં આપેછે. જુદા વર
સાથે પોતાની અસાન બાળકીને પૈસાની લાલચે પરણારીને તે
મરી જાય છે ત્યારે પોતાની દીકરીનો ભવ બાળેછે. દીકરી પછી
શાપ ને નિંસાસા નાંખેછે. નાની વયના વર સાથે પણ એજ રી
તે ધૂળના ફાસામા પડી પોતાની માછી ઉમરની દીકરીને પરણા-
વે છે. છાકરી જમ માછી થતી જાય છે તેમ વર ની-

એ જતા જાય છે. અને એ રીતે બંનેનું જોડું લાયક થતાં પે-
 હલાં તેમની તારણવાવસ્થા જતી રહે છે, અને તેથીજ છોકરી
 ભરજીવાનીના સમયમાં અગ્નિનિવાન થઈ જાય છે. આ બંને જા-
 તના ધણા ઘણલા આપણે વરસોવરસ જનતા જોઈએ છીએ
 અને સાંભળીએ છીએ. બંને સરખી ઉમરનાં અથવા કન્યા
 નાની અને વર એ આર વરસે મોટા એ રીતનું જોડું પણ ના-
 નપણમાં પરણાવ્યાથી, પરણાવું સાર્યક થતું નથી. કેમકે મો-
 ઠાં થયા પછી તેઓ કેવાં નીવડશે, એ નાનપણમાં માલમ પડ-
 તું નથી. પરણતી વખતે પરણનાર જોડા વચે જે સરતો કરવામાં
 આવે છે કે આવવી જોઈએ તેથી તે બંને અજાણ્યાં હોય છે. મો-
 ટપણમાં એક ખીજના ગુણ મળતા આવતા નથી. નાનપણમાં તરેહ
 તરેહના રોગો થવાથી વખતે બેમાંથી એક આંધળું, બેહુરું, અ-
 પંગ કે અસ્તાન થાય છે, અને તેથી તે મોઠાં થયા પછી એક
 ખીજને પસંદ પડતું નથી. અને અણખનાવ થાય છે. તેઓ રોજ
 લડી મરે છે. નાનપણમાં ધણીવાર વર મરી જવાથી નાની છોક-
 રીઓ રાંડે છે, જેથી તેનો આખો જન્મારો ખરાબ થાય છે. જો
 છોકરી મરી જાય છે તો છોકરો ફરી પરણી શકે છે, પણ છોક-
 રા મરી જાય છે તો છોકરી ફરી પરણી શકતી નથી. અને જ્યારે
 એવો ખતાવ બને છે ત્યારે ખરેજ તે છોકરીનો અને તેનાં મા-
 ણાપનો દેખાવ દયા ઉપજાવવા જેવો થાય છે. છોકરી મોટી થયા
 પછી અગ્નિનિવાન થાય છે, ને તેનાં માળાપને પરતાવું પડે છે.
 આ પ્રમાણે ધણીવાર ધણા ખતાવ બને છે. છોકરીઓ વિધવા
 થયાપછી જરકર્મ કરે છે, ગર્ભપાત કરે છે, બાળકો મારી નાંખે-
 છે અને પાપનો ભંડાર ભરે છે, તોપણ તેમનાં માળાપ ચેતતાં
 નથી. પોતાની વહાલી દીકરી, બેન, ભત્રીજી, ભાણેજી વગેરે ના-
 ની ઉમરમાં રાંડીને મોટી થયા પછી કુકર્મ અને પાપ કરતાં જુ-
 ઝે છે. ફેટલીકવાર તેમની માઓ બાળહત્યા કે ગર્ભપાત કરવામાં
 મદદ કરે છે, ને કોક તો છોડીને વિખ દધ મારી નાંખે છે, એમ આ-

ખરે શુભાવી મોતનાં કરેલા કર્મનો પસ્તાવો કરે છે, તો પણ તે
 પાપ તજવાનો તથા તેમને સુખી કરવાનો ઉપાય પુનરવિવાહ ક-
 રાવના નથી. લગ્નગી હાલની હાલત ઉપરથી ઉપર પ્રમાણે માકાં
 ફળ થાય છે; માટે તેમનાં માળાપોષ્યે લગ્ન કરતા અગાઉ ખસુસ
 ખૂબ વિચાર કરવો જોઈએ. બેનો તમારું કામ તમારી દીકરીઓને
 ઝટપટ પરણાવી દેવાનું નથી. પણ પરણે તે સાસરે જાય ત્યારે
 ઘર ચલાવી શકે તેની ફેળવણી આપવાનું છે. ઝોડીને કામકાજથી,
 વાકેફ કરો, બાણીની ગણતરી ચતુર કરો, વરનું મન ગીત ગાયનથી
 મીઠી વાણીથી ને મધુરી કરણીથી રીજવે, વરના ધનનો પથાચો-
 ગ્ય ઉપયોગ કરે. હીસાબ ગણે, શરીરે નિર્મળ રહે, આંખોમાં
 કાજળ લપડી વાંદરી જેની ન ખને, માથામાં જીવો પડવાદધને,
 લટીઆં લગડવા દધને, માથાવડી અને મેલથી ગંદા સાદલા પ-
 હરીને કવડ ન ખને; કામકાજમાં ઝડપ અને ચતુરાઈથી તથા
 ઉદ્યોગથી સાસુજીને રાજી કરે, પાડોશીઓ વખાણે અને પરો-
 ણા ખુશી થાય તેની ફેળવણી આપવી એ માનું કામ છે. ૧૧ વર-
 સમાં પરણાવી દેવી જોઈએ એવો વહેમ ધાલી નખાદ વાળ્યું છે,
 એ વાતનો પાછો વિચાર કરી સમજી લો, અને તેની ખેડીવી
 છુટો. રજસજા થયા પછી કન્યાને પરણવાની ઇચ્છા થાય
 ત્યારેજ તેને માટે વરની જોગ કરો ને તે કામમાં તે ઝોડી ॥
 મદદ લો, તેનો અનિપ્રાય પૂછો. તેની ધાગણમાં જૂથ હાય તે
 દેખાડી સાગ વર સાથે પરણાવો. હવે ઇચ્છાવર કે કવચવર-
 નો રાત્રીયુગ ફરી આવે એવું સભનવું નથી, ને આવનાર હશે
 તો બહુ દૂર છે. માટે બલે માળાપ દીકરીને પરણાવતા પણ તે-
 મણે તેને બાણીની, તથા ઘર ચલાવતાં શિખરી અનુભવી કરી
 પરણાવવી એજ ડાહ્યાપણું છે. પુત્રીનું ભવું ઇચ્છો તો એમ કરો.

અમદાવાદના ઔદીચોગા, ચરોતરના પાટીધરોમાં ને અ-
 મદાવાદના કંડવા તથા સુગત જીજ્ઞાના દેશાઈઓમાં એકથી
 વધારે સ્ત્રીઓ પરણવાનો રિવાજ ધણે છે; એટલે તેમની નાતમાં

જેઓ માત્ર નામના કૂળવાન કહેવડાવનારા છે તેઓ એક પર-
 હ્યા પછી તેની સાથે બનવું નથી, છોકરાં યનાં નથી કે કાંતો
 આવના પૈસા ખૂટી જાય છે, ત્યારે તે સ્ત્રી ઉપર ખીજી ને ખીજી ઉપર
 ત્રીજી સ્ત્રી લાવે છે. અને પેહેલીવારની સ્ત્રી સાથે કે તેનાં મા-
 બાપ સાથે જો અદાવત હોય છે તો તેમનો ભવ બગાડે છે.
 ખાવાનું ખુટ્યું હોય છે તો તેઓ એક સ્ત્રીને જ વારઃફરતી પો-
 તાની પાસે રાખે છે. આ પ્રમાણે પોતાની દીકરીનાં દુઃખો પોતે
 ઘણીવાર જાણે છે તોપણ અજ્ઞાન ને આંધળાં કૂળ ઉપર મોહી
 પડી પોતાની દીકરીને દુખના દરીઆમાં દુબાડે છે. પૈસા ખ-
 રચવાના હોય છે તથા તે ખરચનાં પણ દીકરી સુખી થશે એવી
 આગતી નહીં માટે તેઓ દીકરી આવે છે ત્યારે દીકરીર થાપ-
 છે ને ધંધરના ચોર બને છે જે એટલું જ નહીં પણ દીકરીનાં ગ-
 રીબ માઆપો એજ કારણથી પોતાની વહાલી દીકરીઓના પ્રાણ
 લેવાને ડેઠીકવાર લલચાય છે. જેઓને પૈસા મળે છે તેઓ પો-
 તાની દીકરીઓને નાની નાની પરણાવી દે છે, તેથી કૂળવાનોના વર
 મોટી ઉમર સુધી કુંવારા રહેતા નથી. ગરીબોને પણ પોતાની
 દીકરીને માટે કૂળવાન વર જોઈએ તે મળે નહિ ત્યારે તેમને
 મોટી ઉમરની કરવી પડે પણ તેનો લાભ લઈ કમાઈ સારા મા-
 ણસ જોડે તેને પરણાવતા નથી; પણ મૂર્ખા તેને નાના બ.ળ-
 ક સાથે કે પચાસ સાઠ વરસના જુદા સાથે પરણાવી પોતાની
 વહાલી દીકરીને કન્નેડાના દુખમાં નાંખે છે. સાઠોદસ, અડામના
 અને ખીજી ડેઠીક જાતના બ્રાહ્મણમાં તથા ડેઠીક વાણીઆમાં
 ને કણબી તથા માટેલાઓમાં ઉંચ કૂળ જાણા ને વાંદરાના જુ-
 ડીઆની ઘણી નાગીઓ હોય છે, તેથી દલકા કૂળના હોય તેમને
 અછત હોવાથી કન્યાના બાપને ઘણા પૈસા ખાવાના આપી પર-

૨ દીકરીને જન્મ થવાથી દલગીર થવું એ પરમેશ્વરને દો-
 ષ લગાડવા જેવું છે. દીકરી મરી જાય તો સાઈ એમ બોલવું
 કે અહાલું એ પાપ છે. ખૂન કરવાના ધંધાવાળી તે પાસે છે.

હવે પડે છે. જોઈએને પૈસા મળતા નથી તેઓ ખાપડા કુવારા-
 જ મરે છે. અને તેથી તેમાના ધણુ જાર કર્મ કરતા શીખે છે.
 એ અપમધ નાતનો ધારો તેમને શીખવે છે. જોમને પૈસા મ-
 જો છે તેઓને પણ નાની કન્યા મળવાથી તે જો મરી જાય છે
 તો તેને કન્યા મળતાં મુશ્કેલ પડે છે. કન્યા નાની હોવાથી તથા
 નાનપણથીજ સાસરે જતા શીખ્યાથી તેઓનું શરીર નબળું ને
 છોકરા પણ નબળાં થાય છે, તથા જોઈએ પોતાની પાસેના સ-
 ધના પૈસા ખર્ચી પરણેલા તેઓ તો ખૂબ ભીખારી થાય-
 છે. આવા લોકો પોતાની સ્ત્રીની વધારે ખર્ચાય લે, તેની મર-
 જ સાચવે અને તેથી આજની અમણુ અને આમાં ઉછા-
 છળી સ્ત્રીઓ છલકામ જઈ એમરીવાદ થાય તો તેમાં શું આ-
 શ્ચર્ય છે? દીકરીનાં માખાપ જોઈ છે કે પોતે પૈસા લેઈ જમાઈને
 ભીખારી કે કંગાળ કરી મુક્યાથી જમાઈને દીકરી કુખી થશે.
 પોતે મક્કના લીધેલા પૈસા હજાર રસતે વપરાઈ જાય છે કેમકે
 હરામના પૈસા રહેતા નથી. તે છતાં તેઓ તેમજ કહે છે. જમાઈ-
 ની પાસેથી દશથી વીશ હજાર રૂપીઆ સુધી લીધેલાનાં દાખલા
 મેં મારી નજરે જોયા છે ને તેથી જમાઈઓએ ભીખારી થઈ
 નાણાવટી છતાં દેવાળાં કહાડેલાં મેં મારી નજરે જોયાં છે. અને
 તેમ ધણુએ જોયું હશે તે છતાં દીકરીનાં અસાન માખાપ તેમ
 કરે છે. વરના પૈસા લેવામાં પણ તેમજ છે. દીકરીનાં માખાપ પૈ-
 સા ખર્ચવામાં કંગાળ દેવાદાર ને ડોહવાર ધરનાર ને ગરાસ
 આસ વગરના વધ જાય છે. જોઈએ પૈસેટકે મુખી હતા તેઓ દી-
 કરીઓના માખાપ થવાથી કરજના ખાડામાં કુચેલા જણાય છે
 એકને કંગાળ બનાવી પોતાનું ઘર ભરવું અને તે પણ પોતાના
 સગાનું, એના જેવું તકારે કામ ખીચું કહું! તોપણ લોભી ને સ્વાર્થી
 કુળવાનો તેમજ કરે છે. પાંચથી દશહજાર, વરના ખાપે પેદેરામ-
 હીમાં લીધેલા ને કન્યાના ખાપે ગચેતો ધરનાર ને ગરાસ આસ
 વચીને દે ડોહવાર કરજદાર થઈને દશથી વીશ હજાર રૂપીઆ એક

દોકરી પરણાવતાં ખરચેલા ઘણા મેં જોયા છે. આવા ખરચનારાં છેવટે કંગાલને દુખી હાલતે પહોંચેલા પણ મેં જોયા છે તેમ છતાં કૂળ ઉપર માહનારા અતાનો એ સંઘળું ખમ છે ને ખરચે છે. પરણવાની આવી રીતથી વાંઠા મરે, બાળ હૃદય થાય, લોકો દરિદ્રને દુખી થાય તો તેમાં શી નવાઈ?

જેવ્ય પરણનાં લાકડાં હલકી વરણીમાં પણ પેઠાં છે, તેમાં પણ કૂળ ને અકૂળ જોવાય છે. તેમાં પણ કોનેડાંને બાળલગ્ન થાય છે. પૈસા ખાવાનો ને ખર્ચવાનો રિવાજ તેમાં પણ ચાલે છે. પણ તે ખમું છતાં પુનરવિવાહ હોવાથી, તેમની સ્ત્રીઓ વિધવા રહી દુઃખ વેઠતી નથી, બાકી તેમનામાં પણ આણખનાવ અને કલુઆ કંકાશ કાંઈ ઓછા નથી. નાતરીઆ નાતોમાં ઘણી કેટલાક વ્રાહ્મણ બાણીયાની દેખાદેખી એવો ઢોંગ લઈ બેઠા છે કે અમારા ધરની કન્યા કે વહુ શાંટેથી નાતરું ન કરે! જીવે એમની મુખીય!!!

લગ્ન એટલે જોડાવું. જે જોડાને આખા જન્મા-શ સુખી જોડાવું છે, આખા જન્મારાનો સુખ દુઃખનો સોખતી થવું છે, તે જોડાને પૂછ્યા વિના, તેમની મરજી લીધા સિવાય અથવા પોતાનું મત આપવાને કિંવા મરજી જણાવવાનો વિચાર કરવાને લાયક થતા પેહેલાંજ તેમને પરણાવી દેવાં, દુખી કરવાં અને દુખી થએલાં જોવાં, એ તેમનાં માખાપની મુખીય છે એટલુંજ નહીં પણ તેમ કરવામાં જાદું પાપ છે. લગ્ન સંજની વિચાર કરવાને લાયક થાય, ખરા જોશની ને સારા નકારાની પરીક્ષા કરી શકે એવાં થાય ત્યારે તેમનાં લગ્ન કરવાં, એક સાધારણ વસ્તુ બજારમાંથી ખરીદ કરવી હોય છે તો હજાર તરેહના વિચાર કરીને ખરીદ કરીએ છીએ, સાધારણ મુસાફરીમાં સોખતી કરવામાં સૌ તરેહની સાવચેતી રાખીએ છીએ, વિચાર કરીએ છીએ અને અનેક રીતે તેના ઓળખાણની તથા ગુણની તપાસ કરીએ છીએ; તો આતો જીવતાં સુખીની લાંબી મુસાફરી છે, નજીકનો અને હમેથનો સોખતી કરવા છે, સુખ

હુઃખનો ભાગીઓ કરવો છે, દેશ પરદેશનો મિત્ર કરવો છે; તેને વગર તપાસ કરવે, ધર ખટલો રૂડી રીતે ચલાવી શકશે કે નહિ તેની તજવીજ કર્યા વિના માત્ર તેમના માખાપ નજરે રાખી પરણનાર જોડાંના કેવળ અસાન પણામાં કે તેમની મરજીની જરાએ દરકાર વગર કરે તે કેમ કશય? એવો મિત્ર કરવામાં આડે આવવાનો માખાપને ખરૂં કહીએ તો કાંઈ હક છેજ નહિ. વાસ્તવિક કહીએ તો તેઓ માત્ર સલાહ આપી શકે. મતલબ કે પરણનાર જોડાની મરજી લીધા વિના તથા તેમની આણુસમજણમાં તેમના માખાપ તેમનાં લગ્ન સ્વભાવિક નિયમ પ્રમાણે કરી શકતાંજ નથી. એ રીતે પરણેલા જોડાનાં ખરૂં કહીએ તો લગ્ન થયા એમ કહેવાયજ નહીં. મોટપણે ધરજાવર અને ધરજા વહુ કરવાનો આલ જો દેશમાં છે ત્યાપણુ પાછળથી ધણાક વટે છે ને હુઃખી થાય છે તો જો દેશમાં ઢોંગલા ઢોંગલી પરણે તેમાં વધારે હોય તેમાં શી નવાઈ! પ્રાચીન કાળમાં લગ્ન કરવાનો રિવાજ કેવી જાતનો હતો તે પાછળ આવી ગયું છે એટલે આ ઢેકાણે ફરીને જાણવાની કાંઈ જરૂર નથી. દૈવ્યોએ કદાપિ એવા જાનાવ બને કે મોટી ઉમરે સમજ્યુ યહ પરણેલા જોડામાંથી વગ મરી જાય અને છાકરી રહે તો સૌથી સારો ઉપાય એજ છે કે તેની મરજી મહ જોમ દીકરાને ફરીને પરણાવો છો તેમ દીકરીને પણ ફરીને પરણાવો. વિધવા દીકરીના હૃદયમાં નિશાસા આવવાને વિલાપ સાબળવા, તેને અનીતિવાન થતો જોવી, ગર્ભ પાત ને બાળહત્યા કરવા દેવા, ને ધણીવોગ એવા પાપના કામમાં પોતે સામેલ થઈ, પાપ કરવું, તેનું અઘાળમૃત્યુ થવા નો જોગ આણવો તેના કરતાં તેને ફરીને પરણાવવી એ સર્વોત્તમ કામ છે.

માખાપોએ પોતાનાં છાકરાનાં લગ્ન સફળ કર્યાં હોય, તેઓ પોતાનાં બાળકો અને તેમનાં બાળકો નીરાળી ને બળવાન થએલાં જોવાને ધરજતાં હોય, તેમને પોતાનોમાં પરવહુ

અરસ્પરસ સંપીને ચાલતાં જોવાં હોય, તેમને સુખી થએલાં જોવાને આહતાં હોય, તેમને દુખના નિશાસા નાંખતાં ને વિલાપ કરતાં જોવાં ન હોય, તથા તેમને ઝઠો મરતાં અને કજી-ઝી કરતાં ન જોવાં હોય તો તેમને નાનપણમાં ભણાવી ગણાવી સદ્ગુણી કરો. નાનપણમાં સારી સોજતમાં રાખો, કેમ કે બાળકને ‘સોજત તેવી અસર’ પણ થાય છે. ઘર વ્યવહાર કેમ ચલાવવો, પતિ સાથે કેમ ચાલવું, ઘરનાં માણસોને રાજી કેમ રાખવાં, બોલવા ચાલવાની રીતભાત કેવી રાખવી, નવરાશને વખત કેમ ગાળવો એ વગેરે ઉપયોગી જ્ઞાન તેમને ઘર આગળ આપો ને નિશાળમાં તેમને કેળવણી લેવા દો તથા તે લાયક ઉમરનાં અને પોતાને યોગ્ય વર કે યોગ્ય વહુ ખોળી કહાડવા જોઈતી સમજણ આપે ત્યારે તેમને તેમના મન ગમતા વર સાથે અને મન ગમતી વહુ સાથે પરણાવો. જો છોડી દેવ ધરછાથી રાંડે તો તેમની મરજી લેઈ ફરીને પરણાવો. માલખ કે બાળ લગ્ન બંધ કરો, સ્વયંવરે પરણાવો અને પુનરવિવાહ ચલાવો. છેક સ્વયંવર જેવું ન બને તો વચલે માર્ગે જાઓ.

બાળકનાં લગ્ન કરતી વખતે ધણીવાર તે બાળકના પિતાના તરફથી તેની માતાનું મત પ્રછવામાં આવે છે ને કેટલાક ઘરમાં માતાના કહયા પ્રમાણે થાય છે. પણ તે શા કામનું? તેઓ લગ્ન કેવાં ને ક્યારે કરવાં, તે સમજતાં નથી. નાનપણમાં ગમે તેવાની સાથે લગ્ન કર્યાથી છોકરી સુખી થશે કે દુઃખી તેનો વિચાર કરવાની તેમનામાં શક્તિ અને જ્ઞાન હોતાં નથી. જ્યારે છોડી વિધવા થાય છે ત્યારે તે પસ્તાય છે, તથા ગમે તેવા સાથે પરણાવ્યાથી તેમને જ્યારે ખતરું નથી, સાસુ પીડે છે ત્યારે તે પસ્તાય છે, ત્યારે પોતાનો કરેલો અવિચાર સાંભરી આવે છે; પણ તે શા કામનું? આગળનો વિચાર અગાઉથી કરવાની શક્તિ તેમનામાં હોતી નથી. માટે તે વખતની તેમની શક્તિ ને ~~સાચું~~ પ્રમાણે જ્યારે તેનો ધણી તેની સલાહ માગે છે, ત્યારે

જવાબ આપે છે. ખીજી એના જેવી અત્તાન સ્ત્રીઓના દાખલા
 છે અને પોતાનાં આણુ સમગ્ર જાળકને નાનપણમાં પરણાવી
 લાવેા પ્રેવાનું કરે છે. પોતાની કુટુંબી સમજણને કીધે કુળવા-
 ન વરનાનો હોમ કે ઘર છે તો પણ પસંદ કરે છે. નાતો જમાડી
 જાત જમાડી, નોતરાં દેવા જવું, ગોરવમાં દુઠાણ ગામને ખુટું
 બોલવામાં વેવાણીને, હરાવડી, એવા-એવા વિચારોએ એના
 હૃદયમાં ધર કરેલું હોય છે. આવી જાતના વિચાર કરીને પરણા-
 વનાર, જ્યાં સાખાપો હોય ત્યાં તે જોડાને સુખી થવાની આ-
 શા શી રાખતી? સોગટના પાસામાં ધારણા દાવ જેમ વખતે
 પડે છે તેમ ઘોષ-વખતે સુખી થાય છે, પણ ઘણાને તો સુખ ભો-
 ગવવાનો કાળ ગયા પછી સુખના દિવસ આવે છે. અને આપ-
 òણ દેશમાં પણ પ્રાચીન કાળમાં એમ નહોતું લગ્ન એટલે શું તે
 સમજાય, લગ્નના સુખ ભોગલાય તેટલી વયે પાહોચતાં ત્યા-
 રે વર કન્યા મળણતાં ને સુખ ભોગવતાં. માટે લગ્ન વખતે તે
 જોડાની ઉમર કેટલી જોઈએ, લગ્ન કરતા પહેલાં જોડું કેવું ને
 કેટલું સમગ્ર થયેલું જોઈએ તેનો વિચાર ગંભીરપણે તમે
 સંતારીઓ કરો. જેમના ઘીકરા દુર ભાગ્યે નાની ઉમરે પરણી
 ચુક્યા હોય તેમને મારી વિનતી છે કે વરવહુની ઉમર પાકી થ-
 યા પહેલાં વહુને રાખણીમાં, વરનું વાપ આંઝામાં આંધું ૧૬ થી ૨૦
 અને વહુનું ૧૪ થી ૧૬ સુધી થવાની વાટ જોજો. એવાં જોડા
 હાલતાં કાચો વયે સંસારમાં પડનારથી ઘણું કરીને વધારે સુ-
 ખી થશે. ને તેમના જાળમે ઘણું કરીને વધારે સારાં, મજ-
 ખુત ને નીરાગી થશે. આ વિનંતી વરની માને કે વડીઆઇને
 સાસુજીને ને વડસાસુને કરેલું કે આ સુધારો કરવો તમારે હાય છે.

આ વિનંતિ કરવાનું કારણ એ છે કે હજુ એવો સમય
 આંચો નથી કે આપણા લોકો ચાલતા ધારામાં ભાગ દેલા જે
 ટોલો ફેરફાર કરીને લગ્ન સંબંધી ધારાઓ ફેરવે. હજુ એવો
 સમય આંચો નથી કે આપણા લોકો પોતાનાં છોકરાંનું સુખ

તાકી તેમને સમજી કર્યા પછી મોટી ઉમરે સ્વયંવરે ને સ્વયંવ-
 હુએ પરણાવે. માટે હાલ એટલો સુધારો કરો. ખાધાઓ કરો.
 હજી એવો સમય આંચો નથી. રાંડેલી દીકરીઓનાં માખાપો તેમ-
 ના મન ગમતા વર સાથે ફરીને પરણાવે, અથવા પરણે તો તેના ના-
 તીલા તેમને નાત બહાર મુક્યા વિના રહે. એવો સમય આવવાને
 હજી વાર છે. નાતથી જીદાં પડવાનું થોડાંજ કુટુંબ પસંદ કર-
 શે. માટે હાલ તો વિધવા છોડીને કે વિધવા વહુને ધર્યા જીદાં
 પડી પુનરલગ્ન કરવા દેવાં, આડે આવવું નહિ. લોક નિંદા કર-
 શે તે બીરજથી સેહેવી. જો કે લગ્ન સંખ્યા માખાપોના કેટલા
 હક છે અને કેવી રીતે લગ્ન કરવું એ વિશે ઉપર કહેલી મારી
 વાત ખીલકુલ ખરી અને વાજખી છે—આપણા લોકોને તાબડ
 તોખ તે ઉપર ધ્યાન આપી ખીલકુલ એવીજ જાતનો સુધારો આ-
 લતા ધારામાં કરવો અગત્યનો છે તોપણ તે પ્રમાણે થવાનો હ-
 જી સમય આંચો નથી, માટે મને વચ્ચે રસ્તાં સુઝ્યો તે બ-
 તાંચે છે.

કમાવા વગેરેની આપણામા તેમને આવેલા જીવ્ય છે, નાનું
 જોડું સસારમાં પડી નખળું ને ક્ષીણ થએલુ તથા ક્ષીણ વગેરેના
 ઝગ વાળું ધણીકવાર જીવ્યે છે, તેમના છોકરા નખળા ને તવા
 ધ ગએલા જીવ્યે છે. પ્રભ દિવસે દિવસે પરાક્રમહીન થતી જ-
 ય છે તેથી તેમના મામાપો! સમજાવ્યા સમજી જાળલગ્નનો
 ધારે જલદીથી બંધ કરો. જાળલગ્નથી તમારાં જાળકોને જા-
 ળપણથીજ અભ્યાસ છોડી દેવો પડે છે તેથી તેઓ મૂર્ખને
 અસ્તાન રહે છે એટલુંજ નહીં પણ તેમનાં
 જાળકો પણ તેવાંજ અસ્તાન રહે છે. તેથી તે કુંડુળ કંગાળ હા-
 લતમાં પોતાનો જન્મોરો પુરો કરે છે. આવો જનાવ તેમનાં
 મામાપો ધણીકવાર જીવ્યે છે તેથી જાળલગ્ન જલદીથી બંધ થઈ
 શકે એવું છે. અને છેવટ પોતાના દીકરા દીકરી માઠી ઉમરનાં
 સમજણાં, બહેલાં, દીકરો રોજગારે લાગેલો, દીકરી ધર ચલા-
 વવામાં કુશળ ને બહેલી, પરણાવવામાં નાત તરફથી કાંઈ હરકત
 નહીં હોવાથી તે બની શકે એવું છે. એવા પુરૂષોની સાહે જો-
 ધએ. આગેવાન નાતીલાઓ એ જાતનો કાંઈ બંદોબસ્ત
 કરે તો અચીત તે જલદીથી બંધ થઈ શકે એવું છે માટે તેમ
 કરવું જોઈએ. સ્ત્રી વર્ગે એ સુધારામાં અનુકૂળ થવું.

લગ્ન સંબંધી ખીજી જાળત કન્નેડાની છે એટલે જનાં
 મામાપ પોતાની નાની દીકરીને ધરડા વર સાથે પરણાવે છે અથવા
 માઠી દીકરીને નાના વર સાથે પરણાવે છે તે છે. આવી જાતનાં કન્નેડાં
 થયાથી છેવટ તે દીકરી અને તેનો જાપ કેવાં દુખી થઈ પડતા છે.
 તેના હજારો દાખલા આપણા લોકોએ નજરે જોયા હશે તોપણ
 આધળા મામાપો કુળ ઉપર કે પૈસા ઉપર માહી પડી પોતાની
 દીકરીને દુખના દરીઆમાં દુખાડે છે. આ રિવાજ પણ નાતના
 આગેવાન સમજી શેઠીઆઓ ધારે અને પોતાની જાતની દીક-
 રીઓ ઉપર પડતા દુખજોઈ દયા લાવી પોતાની નાતનોજ
 બંદોબસ્ત એવાં કન્નેડાં નહીં કરવા માટે કરે તો એ રિવાજ

તાકી તેમને સમજી કર્યા પછી ઝાઝી ઉમરે સ્વયંવરે ને સ્વયંવ-
હુએ પરણાવે. માટે હાલ એટલો સુધારો કરો. બાપએ કરો.
હજી એવો સમય આંચો નથી. રાંડેલી દીકરીઓનાં માબાપો તેમ-
ના મન ગમતા વર સાથે ફરીને પરણાવે, અથવા પરણે તો તેના ના-
તીલા તેમને નાત બહાર મુક્યા વિના રહે. એવો સમય આવવાને
હજી વારછે. નાતથી જીદાં પડવાનું થોડાંજ કુટુંબ પસંદ કર-
શે. માટે હાલ તો વિધવા છોડીને કે વિધવા વહુને ધરથી જીદાં
પડી પુનરલગ્ન કરવા દેવાં, આડે આવવું નહિ. લોક નિંદા કર-
શે તે બીરજથી સેહેવી. જે કે લગ્ન સંખંખી માબાપોના કેટલા
હક છે અને કેવી રીતે લગ્ન કરવું એ વિશે ઉપર કહેલી મારી
વાત ખીલકુલ ખરી અને વાજખી છે—આપણા લોકોને તાબડ
તાબડે ઉપર ધ્યાન આપી ખીલકુલ એવીજ જાતનો સુધારો આ-
લતા ધારામાં કરવો અગત્યનો છે તોપણ તે પ્રમાણે થવાનો હ-
જી સમય આંચો નથી, માટે મને વચ્ચે રસ્તાં સુઝાયાં તે બ-
તાંચે છે.

નાનાં બાળકને આશુસમજાણમાં પરણાવી દેવામાં આ-
વે છે તે પ્રમાણે ન પાય માટે તે ઉપર જલદીથી ધ્યાન આપી
બાળલગ્ન થતાં બંધ કરવાં જોઈએ અને તે થઈ શકે એવું છે.
અમદાવાદમાં બાળલગ્ન નિષેધક એક સભા થઈ છે તેના ધણા
સેમ્યરો થયા છે અને દરવરસે વધતા જાય છે. તે ઉપરથી જણાય
છે કે તે પ્રમાણે લોકો ધ્યાન આપે તો જલદીથી થઈ શકે એવું
છે. એ સભામાં થયેલા સેમ્યરો પોતે તે પ્રમાણે ચાલી ખીજ
ને પોતાનો દાખલો આપે, ખીજઓને તે પ્રમાણે કરવાને
સમજાવે ને ઉદ્દેશો તો પ્રમાણે જલદીથી થઈ શકે એવું છે.
પોતાનાં છોકરાંને નાનાં નાનાં પરણાવી તેમનાં શરીર
તુટી જતાં જીએ છે. વરમાં કે વહુમાં ટ્રોષ (બળીયા વગેરેથી)
ખોડ આપણ આવીને તે જોડું જે કુખ પામવું જીવે છે, ના-
નાં નાનાં પરણી બચરવાળ થઈ વિદ્યાભ્યાસ પુરો થયાની પુર્વે

કમાવા વગેરેની આપણામાં તેમને આવેલા જીવિ છે, નાનું
 જોડું સસારમાં પડી નમળું ને ક્ષીણ થઈએ તથા ક્ષયી, વગેરેના
 રોગ વાળું ધણીકવાર જીવિ છે, તેમનાં છોકરા નમળાં ને તવા
 ધ ગમ્મલાં જીવિ છે. પ્રજા દિવસે દિવસે પરાક્રમહીન થતી જ-
 મ છે તેથી તેમના માળાપો! સમજાવ્યા સમજી જાળલગ્નનો
 ધારો જલદીથી બંધ કરો. જાળલગ્નથી તમારાં જાળકોને જા-
 ળપણથીજ અભ્યાસ છોડી દેવો પડે છે તેથી તેઓ મૂર્ખને
 અસાધ્ય રહે છે. એટલુજ નહીં પણ તેમનાં
 જાળકો પણ તેનાંજ અસાધ્ય રહે છે. તેથી તે કુંડળ કંગાળ હા-
 લતમાં પોતાનો જન્મારો પ્રરો કરે છે. આવો બનાવ તેમનાં
 માળાપો ધણીવાર જીવિ છે તેથી જાળલગ્ન જલદીથી બંધ થઈ
 શકે એવું છે. અને છેવટ પોતાના દીકરા દીકરી માઠી ઉમરનાં
 સમજાણાં, બહેલાં, દીકરો રોજગારે લાગેલો, દીકરી ઘર ચલા-
 વવામાં કૃશળ ને બહેલી, પરણાવવામાં નાત તરફથી કાંઈ હરકત
 નહીં હોવાથી તે બની શકે એવું છે. એમાં પ્રરોની સાહે જો-
 ધવિ. આગેવાન નાતીલાઓ એ જાતનો કાંઈ બંદોબસ્ત
 કરે તો ખચીત તે જલદીથી બંધ થઈ શકે એવું છે માટે તેમ
 કરવું જોઈએ. સ્ત્રી વર્ગે એ સુધારામાં અત્યુદ્ધ થવું.

લગ્ન સંબંધી ખીજી જાળત કનેડાની જે એટલે જોનાં
 માળાપ પોતાની નાની દીકરીને ઘરડા વર સાથે પરણાવે છે અથવા
 માઠી દીકરીને નાના વર સાથે પરણાવે છે તે છે. આવી જાતનાં કનેડાં
 થવાથી છેવટ તે દીકરી અને તેનો જાપ કેવાં દુખી થઈ પરતાય છે.
 તેના હજારો દાખલા આપણા લોકોએ નજરે જોયા હશે તોપણ
 આંધળા માળાપો કુળ ઉપર કે પૈસા ઉપર માહી પડી પોતાની
 દીકરીને દુખના દરીઆમાં દુખાડે છે. આ રિવાજ પણ નાતના
 આગેવાન સમજી શકીઆઓ ધારે અને પોતાની જાતની દીક-
 રીઓ ઉપર પડતા દુખજોઈ દયા લાવી પોતાની નાતનોજ
 બંદોબસ્ત એવાં કનેડાં નહીં કરવા માટે કરે તો એ રિવાજ

પણ જલદીથી બંધ થઈ શકે એવો છે. એમાં પણ સ્ત્રીઓની મદદ જોઈએ. નાતના વિચાર બદલાયા વિના શિક્ષતા હુકમનું આ-
કું કાવવું નથી.

જો બાળલગ્ન અને કનૈડાં બંધ થાય તો હું ધારું કે પુનરવિવાહની ક્ષયિતજ જરૂર પડશે. આજની વિધવાઓની તપાસ કરીશું તો તેઓ બાળલગ્ન કે કનૈડાં થયાથી જ રાંહેલી હશે. સેંકડે પોંચ પણ વીશને પચીશની વયે રાંહેલી બાળ્યે નીકળશે. અને મોટી યમને રાંહેલી સ્ત્રીઓ કરતાં બાળ વિધવાઓને પુનરવિવાહ કરાવવાની વધારે અગત્ય છે પણ બાળલગ્ન અને કનૈડાં બંધ થયાથી વિધવા પુનરલગ્નનો પ્રસંગ જ વલે આવશે. માટે હું તો પુનરવિવાહ કરાવવા કરતાં બાળલગ્ન અને કનૈડાં બંધ કરાવવાનો રિવાજ વધારે પસંદ કરું છું. અને પુનરવિવાહ કરાવવા પાછળ મહેનત કરનારાઓને બાળલગ્ન અને કનૈડાં બંધ કરાવવા પાછળ મહેનત કરતા જોવાને વધારે આતુર છું.

આજના સમય ઉપર વિચાર કરીને લગ્ન કરવાનું કામ બાળકોનાં માબાપને આપણે સોંપવું પડે છે. પણ તે સોંપતા અગાઉ તેમણે કેવી રીતે ને કેવા સાથે લાલ કરવાં એ વિશે એ બાલ કહેવા જોઈએ. તેમણે બાળલગ્ન કે કનૈડાં કરવાં નહીં એ વાત ખરી પણ તે વિના ખીજી પણ કેટલીક બાબતો ઉપર તેમને વિચાર કરવાની અને સંભાળ રાખવાની જરૂર છે, તે બાબત તેમને કહેવું જોઈએ. સૌખ્યતી—જન્મારાનો મુખ દુખનો સૌખ્યતી જાણી લેવાનું જે કામ છોકરાંનું પોતાનું જ છે તે કામનું મહા ભારત જોખમ માબાપે પોતાને ગાયે વોહારી લેતા અગાઉ એ મહાભારત કામ કરવાને માબાપે લાયક થવું એટલે સૌખ્યતી જાણવામાં છોકરાંને જે સંભાળ ને તપાસ રાખવાની છે તે સંભાળ અને તપાસ માબાપે રાખવી જોઈએ. માટે તે સંભાળ ને તપાસ રાખવામાં માબાપો ભુલ ન કરે અને છોકરાંનો નિશાસો પોતાને પાછળથી સાંજવો ન પડે એ-

ને પસ્તાવું ન પડે માટે તે વિશે એ માળાપોને મારે એ બોલ કહેવા જોઈએ.

છોકરાં માઠી ઉમરનાં કરીને પાંચ લગ્ન કરવામાં માળાપે ખૂબ સામયેતી રાખવી જોઈએ. એ દીકરીનું લગ્ન કર્યું હોય તો જેની સાથે લગ્ન કર્યું છે તે પોતાની દીકરી ઉપર હમેશ પ્રેમ ઠકાવી રાખી યુજ્જરાન ચલાવી શકે એવો સમજાવવો ને હોશીઆર છે? પોતાની દીકરીને અપ્રીતિ થાય એવી તેનામાં ઝોડ કે અપલક્ષણ છે? એટલે તે રૂપાળો ને સારા સ્વભાવનો છે? તેનાં માળાપમા કોઈ જાતનો એધે ઉતરે એવો રોગ છે? એ પાણુનાર હોશીઆર ને પરણતી વખતે કરેલી સરતો પાળે એવો છે? પોતાની દીકરી એ ઘરમાં ગયાથી સુખી થશે? તેનાં સાસુ સસરો લલાઈઆરને દુખ કે એવો તો નથી? એ સમજાવતી તપાસ કરતા કાંઈ હરકત માલમ ન પડે તો પછી એ ઘર કુળવાન હોય તો ભલે પણ ત્યાંજ કન્યા-દેવી, કેમકે કલ્પ અધ્યાયનાં ૬૬ ને સાંતમા જ્ઞોકમાં મનુ કહે છે કે—

“સ્ત્રીચિ લખેલાં દશ પ્રકારના કુળ માઠી સ્મૃત્તિવાળાં હોય તો પણ તેમાં કન્યા આપવી નહીં. હીણા કર્મનાં માણસ હોય તે કુળમાં, જેમાં પુરૂષનો વંશ ન હોય તો તેમાં, જેમાં કોઈએ લેદનું અધ્યયન ન કર્યું હોય તેમાં, જેમાં માણસને ક્ષત્રી, કેકર, હર્ષ, ઝેડ, આદિ અનેક પ્રકારના રોગ થતા હોય તેમાં * * ઇત્યાદિ કુળોમાં કન્યા આપવી નહીં.”

૧ આ પ્રધા જ્ઞોકો પાછળ આવી ગયા છે માટે આ ઠેકાણે તે ન લખતાં માત્ર તેની મતલબજ લીધી છે.

૨ આ કાળે વેતના અધ્યયનને ઠેકાણે યુજ્જરાતી કે અંગ્રેજી ભાષા પાત પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે આવડવી જોઈએ. તેમજ ભુગોળ, ઇતિહાસ, ગણિત, કવિતાનું જ્ઞાન જોઈએ. તથા કોઈ સારા ધંધા રોજગાર જોઈએ.

૨૧૭૧

* સ્ત્રીમતલબ ૧ મંગલદાસ

આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે જે કુળમાં લુપ્ત, ચોર ને કુલઆચાર હોય, જેમાં વિદ્વાન હોય નહીં, જેમાં માણસને આધે ઉતરે એવા રાગો થતા હોય તેવા કુળમાં કન્યા આપવી નહીં. અને આચાર વિચારમાં ઉત્કૃષ્ટ અને રૂપાળા વરને કન્યા આપવી, એવો વર ન મળે તો તેનો આપ તેને કુંવારી રાખી મુકે તો બલે. કેમકે મનુસ્મૃતિના ૬મા અધ્યાયના ૮૮મા ને ૮૯મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે કે ૬

“કુળાચારમાં ઉત્કૃષ્ટ અને રૂપમાં સારો દેખાવડો એવા તરેણુ પુરૂષને ચોતાની કન્યા આપવી. કન્યાનો વિવાહસમય થયો હોય તો પણ તેને મરતા સુધી તેના આપે ચોતાને ઘેર રાખવી એ બલે પણ વિદ્યા, આદી રહિત પુરૂષને કદાપિ ચોતાની કન્યા આપવી નહીં.”

કન્યાના લગ્ન વિશે માખાપે જે જે વિચાર ને તજવીજ કરવાની જરૂર છે તેવીજ વરના માખાપને કન્યા વિશે કરવાની છે. કન્યા રૂપાળી છે કે નહીં? તેનામાં કાંઈ ખોડ આપણુ તો નથી? તે બહેલી, બલી, સત્યવાદી, દયાળુ, સમજી ને ધણીની આત્મા પ્રમાણે ચાલે એવી છે? વઢકણી, દુરચુણી કે દુરાચરણી તો નથી? નિર્લજ, ગાજો ભાડે, કઠાણું ગાય, એ વગેરે એવી કે બહુ ખોલકણી કે મુગી છે? અરરપરસ મરજી છે? એના કુળમાં કોઈ આધે ઉતરે એવા રાગ વાળું તો નથી? આ સઘળી અથવા બની શકે તેટલી ખાગતો વિશે તપાસ કરી જો હરકત ન હોય તો ત્યાં ચોતાના પુત્રનું લગ્ન કરવું. કેમકે અસલ આપણા લોકોમાં તે કાળની સમજણ પ્રમાણે તજવીજ કરાવાનો ચાલ હતો. જીવો મનુ ૩ જ અધ્યાયના ૮ માં શ્લોકમાં કહે છે કે

नोद्वहेत्कपिलांकन्यांनाधिकंगनिरोगिणिम्॥
नालोमिकांनांतिलोमांनवाचाटांनपिंगलाम्॥

મતલબ કે—માથે મતા વાળ વાળી, અધિક અંગવાળી, રાગી, રામ વગરની કે ઘણા રામ વાળી, ઘણું બોલનારી અને વાળા રંગની ઓડવાળી કન્યા પગણવી નહિ. પણ એજ અ-
ધ્યાયના ૧૦ માં રજોકમા મનુ કહે છે કે—

અવ્યંગાંગીસૌમ્યનાર્મીહંસવારણગામિનીમ્ ॥

તનુલોમકેશદશનામૃદંગીમુદ્રહેતુસ્ત્રિયમ્ ॥

મતલબ કે—અંગે ઓડવાળી, કાણી, કુંજડી, + + + ધ-
ત્યાદિ ન હોય એવી કન્યા સાથે વિવાહ કરવો.

આ ઉપરથી સમજાશે કે દીકરાના ખાપે કન્યા ઓડવાળી, રાગવાળી, અવયુણ વાળી, ઘણું બોલનારી ધત્યાદિ અપલક્ષણો ન હોય એવી કન્યા જોઈને પોતાના દીકરાનું લગ્ન કરવું. પણ ૧ થી ૧૦ વગર લગીની કન્યાને પગણવી દે તો તેની તપાસ થઈ શકે નહિ માટે આટલી કન્યા જોડી. લગ્ન કરવામા સમજ્યુ મરદો ઘણીવાર ખરે સારે ઠેકાણે લગ્ન કરવાનો વિચાર કરેછે, પણ તેમની મુ-
ર્ખ ને હઠીલી, જુના નંગલી વિચારની સ્ત્રીઓ આગળ તેમનો તે વિચાર અમલમાં આવતો નથી. અને તેથી તે સ્ત્રીઓ પો-
તાની દીકરી કે દીકરા દુખની પેદાની કરનાર થાય છે. અને તેથીજ આ વિષય સ્ત્રીઓને ધણીજ અગત્યનો ધારી તેમના વિશેની ચોપડીમા આ ખાખત લીધીછે. તો તે ઉપર મારી સ-
મજ્યુ ખેનો અથવા ખેનો સમજ્યુ થઈ વિચાર કરી અમલ ક-
રશે અને પોતાની અજાનતાને લીધે લગ્ન કરવામા સાત વિ-
ચારની આડે આવી પોતાના બાળકને દુખ પમાડનાર બની આટકશે, એવી આશા છે. જો પોતાની નજર ન પહોંચે તો ખે સમજ્યુ, પ્રમાણિક ને ખીન સ્વાર્થી માણસોની સલાહ લેઈ તે પ્રમાણે કરવું, પણ લગ્ન કરવાનું મહાભારત જોખમનું કામ વ-
ગર વિચાર્યું કરી ખેસતુ નહી

પ્રકરણ ૯ મું.

સ્ત્રીઓએ નવરાશનો વખત કેમ ગાળવો?

વખતનો વ્યાજખી ઉપયોગ કરવો, તથા તેને નકા-
મા જવા દેવો નહીં, એ પણ જોમ મરદોનો તેમ સ્ત્રીઓનો
એક અગત્યનો ધર્મ છે. વખત કેવો ઉપયોગી છે, તે કેવો
જલદીયા જતો રહે છે, ખીજાઓ તનો કેવો ઉપયોગ
કરેછે, આપણે તેને કેવો નકામા ગુમાવીએ છીએ, આપણે તે-
નો ચોખ ઉપયોગ શી રીતે કરી શકીએ, ઇત્યાદિ વિષે વિચા-
ર કરવો, એ આપણી સ્ત્રીઓને એક અગત્યનો વિષય છે. ધ-
ણું કરીને આપણી સઘળી સ્ત્રીઓ વખતની કીમત ખીલકુલ
જાણેલી નથી. તેઓ જુએછે કે તેમની નજર આગળ લાઓ-
વ્યંધ આદમીઓ જોતાં જોતાંમાં ચાલ્યા ગયા અને જાયછે, તેમ
આપણે પણ જવુંછે, આપણા મિત્રો અને સગાં વહાલાં ગયાં
અને આપણે પણ જવુંછે, જેઓ આજસુ ને મૂર્ખ હતા, તે,
અને જેઓ મહેનતું અને જુદિયાત હતા. તેઓ રાધળા ગયા;
માત્ર તેઓ પોતાની પાંછળ સારું કે નફારું નામ રાખી ગયાછે.
તેમ આપણે પણ જવુંછે, તો આપણે આપણી પાંછળ આજસુ-
ની યાદીમાં અપજશવાળું નામ સુકી જઇએ, તેના કરતાં જશ-
વંત ઉદ્યોગીમાં આપણું નામ ગાખી જઇએ, એવું કાંઈ કરવા-
નો વિચાર આપણે અવશ્ય કરવો જોઈએ. આજ નહીં કાલે
થશે; એમ ખોલનારને શું માલમ નથી કે કાલનો કોને ભરેસો
છે? કાલ સુધીમાં તો કાળ કોણ જાણે ફેટલાકનાંએ ગળાં પક-
ડશે! અને તેટલામાં આપણેજ કદાપિ આવ્યા તો કાલે શું
કરીશું! કાલેતો જવાબ દેવા જગત કર્તાની હજીર જવું પડશે
ત્યાં શો જવાબ આપીશું? ખીજી રીતે જુઓ કે કાલ કાલ કરતાં
એવી ફેટલી કાલો ગઇ? આપણી જીંદગીમાંથી એટલી કાલ ઓ-

છી થાયછે કે વધેછે? “માજાણે દીકરા મોટા થાયછે ને કાળ જાણે આયુષ્ય ઘટેછે” એ પ્રમાણે જટલા દીવસ આપણે એરીતે નકામા કહાડીશું, તેટલા દીવસ આપણા આવરદામાંથી ઘટશે કે વધશે? મોટે આપણને જરૂર છે કે કાલકાલ કરતાં નકામા વખત એવો નહીં. ને કામ આજે થવું હોય તે કાલ ઉપર ન ગણવું. વખત એ ઘણો ઉપયોગી ને કીમતી છે. અંગ્રેજીમાં એક કહેવત છે કે “વખત બચાવો એટલે પૈસા કમાયાની બરાબર છે.” અને તે ખરું છે. મોટે પરદેશની અને આ દેશની સ્ત્રીઓ વખતનો કેવો ઉપયોગ કરે છે અને આ દેશની સ્ત્રીઓએ વખતનો કેવો ઉપયોગ કરવો, એ તપાસીએ.

આ દેશની ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ—બાંગ્લેશ કોષ્ટ બાદબચ—પોતા નો રાંધવા જમવાને, જરૂરીયાત ધરે ધંધાનો અને રાતરે સુવા સિંચાવનો બાકીનો બધો વખત પોતાની સખીઓ સાથે નકામી કુર્ચલી કરવામાં, લોકોની કે ખીજ બેરીઓની નિંદા કરવામાં, આળસમાં કે ઉંઘવામાં, સાસુ કે વહુ અગર ઘરમાં ખીજાં સાથે લઢવામાં, નાતમાં રોવા કુટવા જવામાં, જૂત પ્રેતની કે ડાકણ શાકણની વાતો કરવામાં, ઇત્યાદિ બાબતોમાં પોતાનો અમુલ્ય વખત ગુમાવે છે. કેટલીક માત્ર વખતના કુટલાક ભાગનો કાંઈક ઉપયોગ કરે છે. પોતાનાં છોકરાંને નવરાવવા ધોવરાવવામાં માથું ચોળવા ચોળવામાં, લૂગડાં ફાટ્યાં તુટ્યાં સાંધવામાં કે સીવવામાં ગાળે છે. પણ તેઓ બાંગ્લેશ મુશ્વરની ખરી ભક્તિ કરતી હોય; તેઓમાંની એકે એકાતમાં બેસી પોતાના ગુનાની માફી તે મહાપિતાની પાસે માગતી નથી; તેઓ પોતાનું ને પોતાની જાત બેનોનું સાફ કેમ થાય તે વિષે વિચાર કરતી નથી; તેઓ નવરાસમાં સારા પુસ્તકો વાંચતી નથી. તેઓ પોતાની સખીઓ સાથે, પોતાનું સાફ થવાનો અને પોતાની બેનોનું કલ્યાણ કરવાનો વિચાર કરતી નથી. ઘરમાં કેમ બંદોબસ્ત રાખવો, ઘણીમે કેમ ખુશી કરવો, સગાં વહાલાં અને ઘર

નાં સરવે સાથે કેમ વરતવું તથા કેમ ખુશી કરવાં, છોકરાંને કેવી રીતે કેળવવાં, ઉપદેશ કેમ કરવો ઇત્યાદી બાબતો વિશે તેઓ બાળ્યે વિચાર કરતી હોય.

તેણે સવારમાં હમેશાં વહેલાં ઉઠી દાતણ પાણી કરી ધુંધર ભક્તિ કરવી, ઘરને વાળી ઝાડી સાફ કરવું. પછી પોતે માંધુ ઝાળી નાહી ધોઈ પોતાનાં છોકરાંને નવડાવી સાફ કરવાં. આ ઠંડસ દહાડે વાળ ચોળવા. છોડીના વાળ નિત્ય હોળવા, ને પોતાનાં નિત્ય હોળવા, માથામાં જુઓ પડવા ન દેવી, હમેશાં વખતસર રસોઈ કરવી. પોતાના સ્વામીને બહાર જવાના વખત વહેલાં ને બહાર ગયા હોય તો તેના આવતા અગાઉ રસોઈ પાણી તૈયાર રાખી તેની રાહ જોવી. એ આવે કે પાણી સાચુ ઇત્યાદી નાવાને આપવું. પછી સંઘળાંએ જમવું. જમતાં જમતાં ગમત થાય તેવી હાસ્ય વિનોદની વાતો કરવી. હાસ્ય વિનોદમાં જમેલું અન્ન જલદી પચો જાય છે. ઘરમાં ચાકર રાખવાની શક્તિ ન હોય તો બધું કામ હાથે કરવું. એકવાર કાહાડી વાસણ કુસણ અજવાળી પોતે ઘર કામથી પરવારી થોડી વાર ઇશ્વર ભક્તિ કરવી. તે પછી પોતાનાં છોકરાંને કે પોતાના સ્વામીનાં ને પોતાનાં કપડાં વગેરે સાફ કરવાનાં ને સાંધાનાં હોય તે સાંધી, સીવી, ધોઈને સાફ કરવાં. તેમ કરતાં નવરાશ મળે તો પોતાને શુદ્ધતાં, બરતાં કે બીજાં કોઈ ઉપયોગી હુતર આવડતો હોય તો તેમ કરવું. તે ન આવડતું હોય તો તે પોતાની હાંશીઆર સહીએ પાસે શીખી લેઈ તેમ કરવું. કેટલોક વખત ઉપયોગી રસિક ને મુનીલિના ગ્રંથ વાંચવામાં ગાળવો. કોઈકોઈ વાર રનેહીએને મળવાજવું, સંધ્યાકાળ થાય કે રસોઈની તૈયારી કરવી. સ્વામી યાત્રીને આવે તેને ગમત મળે તે સાફ અગાઉથી વિચાર કરી પેરવી કરવી. વાળુ કરતાં કે સવારે જમતાં છોકરાંને અને પોતાને ઉપયોગી જ્ઞાન મળે અને ગમત થાય એવી દુવાત ચીત કરવી. નવરાશમાં કે કોઈ પ્રસંગે વહેમીકે

અવશ્ય મળે એવી વાતો ન કરવી. વાણુ કરી પરવાર્યા પછી
છોકરાને સુવાડવાં સવારે ઊડે કે તેમની આંખો નિત્ય ઠાંઠે કે
ઉંને પાણીએ ધોવી. ચીપડા કાઢી સાફ કરવી. જો તેમને કાંઈ
પાઠ આપવાનો હોય તો પાઠ આપવો. પોતાને કાંઈ જ્ઞાન લેવું
હોય તો તે સ્વામી પાસેથી લેવું. ધણીની આગળ વર્તમાનપત્ર કે
ચોપાનીઆ વાંચવાં કે ગ્રીન્હ તેવું ગાવું ને આનંદમાં રહેવું.
લક્ષ્મી ઠંઠાની કે તેને દીલગીરી કે શાસ્ત્ર થાય એવી વાતો ન
કરવી. હમેશાં સુતા અગાઉ ધંધર ભક્તિ કરવી.

જેઓ ધનવંતની સ્ત્રીઓ છે, જેઓ આકર અને રસોઈ
ઓ રાખી શકે એવાં ધણીની સ્ત્રીઓ છે તેઓએ પણ એજ
પ્રમાણે આકરનું ને રસોઈઆનું કામ કરવું એમ કહેવાની મારી
ખીલકુલ મતલબ નથી. તેમણે પોતે જાતે દાનણ પાણી કરી
મસ્તકના કેશ સમારી પરવાર્યા પછી નાહી ધોઈ પોતાનાં છોકરાં
નવડાવી ધોવડાવી ધંધર ભક્તિ કરવી. રસોઈઆ ઉપર રસોઈ
ની તથા આકર ઉપર ધરના કામ કાજની અને સર સામાનની
ગોઠવણીની તજવીજ રાખવી. ધરને ખરાબર વળાવી ઝુડાવીલીખી
ઝુંપી સાફ રાખે તેની તજવીજ રાખવી. સ્ત્રીઓના બેદરકારપ
ણાથી ઘણા આકરો ધર તથા સામાન વગેરે ખરાબર સાફ રાખ
તા નથી, પાણી બે ત્રણવાર ગળતા નથી, સરસામાનની ઉપર નચિથી,
ભીતથી બારી ખારણાં પર વગેરેથી ધુંજો કહાડતા નથી. આંગણા ને
પાણીઆસાફ કરતા નથી, લુગડાં લત્તાધોષસારાં કરતા નથી, સામા
ન સાચવતા નથી, દણોદુણી ચોરી જાય છે, મગાવેલો માલ તપાસ
કરીને સારો લાવતા નથી, અંદરખાનેથી એ તથા રસોઈઆ ધી-
મસાલો વગેરે મારી ખાય છે. ધરમાંથી સરસામાન ચોરાય છે.
છોકરાને કુચ્ચાલ શીખવે છે વગેરે તે પ્રમાણે ન થાય માટે ધર
ધણીઆણીએ તેની તપાસ સારી પેઠે રાખવી જોઈએ છીએ.
એ તેણીનું જ કામ છે, પોતે નવગથના વખતમાં વેઠુમી ગપોના
સપાટા માર્યાને ને પરનિંદા કર્યાને બદલે ધંધર ભક્તિ, ભરત

બરવું, અભ્યાસ કરવો, સારાં સારાં નીતિનાં ને વિદ્યાનાં પુસ્તકો વાંચવાં, છોકરાંની કેળવણી ઉપર તપાસ રાખવી, ઘર ખરચની તજવીજ રાખવી, પોતાના સ્વામીને રાજી કરવાના ઉપાયો જોવા, ઇત્યાદી કરવામાં તપત્તુ આવવો. સ્વામીની આગળ નકામી ફરીઆદોને બદલે તે રાજી થાય તેવી વાતો કરવી. કોષ દોષ પોતાની કેળવાએલી બેનપણીઓ સાથે મળીને જશમાં સુધારો થાય તેવી વાતો ને ઉપાય કરવા. કન્યાશાળામાં જઈ પ્રીક્ષા લેઈ તેમને ઉત્તેજન આપવું. પોતાના શરીરને કસરત મળે ને દેશને લાભ થાય. પોતાની જાતીબેનો સારી થાય તેને માટે ફરવું, સ્ત્રીમંડળીઓ સ્થાપવી, ભાષણ કરવાં. ઇત્યાદી કામો તવંગરની સ્ત્રીઓને કરવાનાં છે. ગરીબની પ્રદાસ લેતી. સુનિતિને સ્ત્રી કેળવણી ને ઉત્તેજન આપવું છે.

જેઓ શિક્ષણીઓ અને સાધારણ વર્ગની સ્ત્રીઓ છે તેમને માટે કહ્યા પછી હવે હલકા વર્ગની સ્ત્રીઓએ શું શું કરવું તે વિશે વિચાર કરીએ. તેમણે પણ સવારના મહેરમાં વેહેલાં ઉઠી દળવું, પાણીછાણી વગેરે કરવાનું હોય તે કરી દાતણપાણીથી પરવારી માયાના વાળ સમારવા પછી નાકીને ધંધર બકિત કરી, છોડીઓના કેશ સમારી, છોકરાંને નવડાવી ધોવડાવી રસોઇથી પરવારી, સ્વામી, પોતે અને છોકરાંના જન્મ્યા પછી એકતાડ કહાડી પુજે કહાડી લોચ અજવાળી પાછળ કહ્યા પ્રમાણે પછી ઘરનો સામાન તથા લુગડાં લતાં સાફ કરવાં. કાઠાં છુટાં સાંધી સારાં કરવા. ધણી ઘેર બેસી કામ કરતો હોય જેમ કે દરજી, ખાતી, લુંહાર, કુંભાર, ધીંચી, સોની, શાળવી, જડીઆ ઇત્યાદિ તેમની ખેરીઓએ તેમને મદદ થઈ શકે માટે દરરોજ સુરત રાખી તથા શીખવાની આનંદ રાખી તે કામ અથવા પોતાનાથી થઈ શકે તેવું શીખી લેઈ પોતાના ધણીને તેના કામમાં મદદ આપવી. ધણી બહાર જઈ કામ કરતો હોયતો પોતાનાથી મદદ થઈ શકે તેવાં કામ શીખી લેઈ ઘેર બેઠા તે કામ

તે આવતાં અગાઉ તપ્યાર કરી રાખવાં, ધણી જોડે ચોડે કા-
ળ વાંચવું મળ્યુર હોય તો પોતે કોઈ ધર્મ શીખી પૈસા ક-
માઈને અથવા પોતે જલદીથી પરવારી મળ્યુરી કરીને તેને તેના
કામમાં મદદ આપવી, જ્યો વિદ્વાનોની સ્ત્રીઓ છે તેમને મૂ-
ર્ખ રહેવા જોવું શરમ બરેલું ખાન્યું કાંઈ નથી. તેમણે પોતે
અભ્યાસ ન કર્યો હોય તો પોતાના પતિની નવરાશના વખતમાં
ચોડા વખત શીખી લઈ ધણી મહેનતથી અભ્યાસ કરવો જો-
ઈએ. સારા સારા વર્તમાનપત્ર, ચોપડીઓને ચોપાનીઓ વાંચી
જ્ઞાનમાં વધારો કરી, પોતાના સ્વામીને લખવામાં, વાંચવામાં,
વિચાર કરવામાં કે કાંઈ જાહેરકામ કરવામાં પોતાનાથી બને
તેટલી મદદ અને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ. મતલબ કે જોનો
સ્વામી જોનો હોય તેણે તેને ચોખ્ખું ધર્મ પોતાના કામથી પરવારી
તેને પોતાનાથી બનતો મદદ કરવી જોઈએ.

આપણી સ્ત્રીઓની માફક સુધરેલા દેશની ધણીક સુધરે-
લી સ્ત્રીઓ પોતાના વખતને નકામો જવા દેતી નથી.
તેઓ વખતની બુજ જાણે છે. તેનો કેમ ઉપયોગ કરવો
તે તેમને તેમના માખાપો એ શીખવેલું હોવાથી ગાલમ હોય છે.
તેઓ બાળકોને સુધારવા ખાછળ, સગાંને અને ધણીને રાજી
રાખવા ખાછળ, પોતાની જાત બેનોનું સાફ થવા ખાછળ, પો-
તાનો વખત ગાળે છે. પોતાના જોવી પોતાની ખીજ સખીઓ
ને એકઠી કરી સભા બરે છે અને સ્વદેશની તથા વિદેશની સ્ત્રી
ઓની હાલત જાણવાના તથા તેમની હાલત સુધારવાના ઉપાયો
જાણે છે, અને તે પ્રમાણે કરવાને પોતાનાથી બનતો પ્રયત્ન કરે છે.
ધેર પણ નીતિનાં પુસ્તકો વાંચવાં, ઇશ્વર બક્ષિત કરવી, સીવવું,
ગુથવું ને બરવું તથા ગાવું એમાં વખત ગાળે છે. તેઓ પરનિંદા
કે વેહમની વાતો કરતી નથી, વળી કેટલીક ઉંચા પ્રકારની
વિદ્યાઓ તેઓ શીખે છે. ઘાટી સભાઓમાં ઘાટાં ઘાટાં બાપણ
આપે છે, મંદિરો અમરિદાના યુનેટડસ્ટરસ (સ્વંત્ર સંસ્થા-

ન) ની સ્ત્રીઓ ખોળા રથો કરતાં વધારે આગળ પડતી છે. સ્ત્રીઓ ડાકટેરી ક્લમ શીખીને ખરીફા આપે છે, સંસારિક સ્થિતિ સુધારવાને માટે સભાઓમાં બાપણો કરે છે, ચોતાના કુખેલા દોકો તથા સ્ત્રીતિ તાણ કરવાને જેમ અને તેમ આગળ પડે છે, પરદેશીમાં મુસાફરી કરે છે, અને ત્યાંની સ્ત્રીઓની હાલત કેવી છે, તથા કેવી રીતે કરવાથી સુધરે તેની તમાસ બે વિચાર કરી ચાલ્યા કરે છે. તેમણે ત્યાં દેશદેશની સ્ત્રીઓની હાલત વિશે તપાસ કરવાને “ ઇન્ટરનેશનલ વીમિસસીગ ” એ નામની સંભા સ્થાપિલી છે, તેની આરક્ત પરદેશીમાં હાગજો લખી તથા માસુસોને માફકી ત્યાંની સ્ત્રીઓની હાલત જાણવાને તથા તે સુધારવાને પ્રયત્ન કરે છે. ગ્રીસની સ્ત્રીઓ—રૂબારૂની સ્ત્રીઓનો પ્રાચીન ઇતિહાસ અને હાલનો ઇતિહાસ સરખાવતાં દયા ઉપજાવવા જોગ ફરફાર થઈ ગયો છે. અને ખરેખર સ્વતંત્ર સંસ્થાનની સ્ત્રીઓએ તેમની દયા ખાઈ તેમની હાલત સુધારવા માટે ભલામણ અને સૂચનાઓ કરી હતી, એજ વૈસ્થાનની સ્ત્રીઓએ—ઉપર કહેલી સભાના મેમ્બરોએ આપણા મુખાધનો પ્રખ્યાત કાંપસન્ટ મેડરવાનજી શરાફ અમેરિકા ગયો ત્યારે તેની સુલાકાત લીધી હતી તથા તેની આરક્ત આપણા દેશની સ્ત્રીઓની હાલત જાણી લીધી હતી. ‘એટલુંજ નહીં’ ‘થણ’ તે હાલત સુધારવાને આપણા દેશમાં શાશા ઉપાય લેવાય છે અને લેવાય છે તે સંબંધે ‘માહીતગાર’ થવા સાંડે કાગળ મત લખવાને એજ શખ્સને તેમનો હિંદુસ્તાનનો આડતીઓ ઠરાવ્યો છે. આહા! સ્ત્રીઓ આપણાથી દૂરે દૂર ‘છર્તી’ દેડકી ઉતકંઠા રાખે છે? થન્ક છે તેમને. માસ. ‘મરીકોર્પેન્ટરનું’ નામ આપણે સમજા જાણીએ છીએ તે ‘ઈંગ્લંડ’ની છે. એણે ચોતાનું ‘અક્ષય સ્ત્રી’ જાતની હાલત કેવી છે, તે તપાસવા પાછળ અને તે કેમ સુધરે તેના ઉપાયો ચોજવામાં, તથા વિચાર કરવા પાછળ રહે જોઈ ફરીને મુખાવું છે. એ ‘પરોપકાંસી’ ખાઈએ, એ ખાખત ચોતાના પૈસા ખરચવામાં

અને પોતાના જેવી ઉત્સાહી સ્ત્રીઓને સમજાવી કુંડ કરી તે પ-
 ઈશા અરચવામાં કાઈ ગણા રાખી નથી. એ પરગણુ બાઈ
 આપણા દેશમાં પણ ચારવાર આપણી સ્ત્રીઓની હાલત
 જોઈ આવી હતી. તથા આપણી સ્ત્રીઓની હાલત કેમ સુ-
 ધરે તે વિશે વિચાર કરી ફળવણી વધવાની યોજના કરી. તે
 સાર સ્ત્રી શીક્ષકો જોઈએ તે તેને પ્રથમ જણાવું. તથા એ શી-
 ક્ષકો તૈયાર કરવા શ્રીમલ નાર્મલ સ્કુલો સ્થાપવી એવી સરકાર-
 માં બલામણુ કરી. એ નાર્મલ સ્કુલોમાં અંગ્રેજ મડમ ઉપરી
 તરીકે જોઈએ, તે ઇંગલાંડથી મોકલવા એણે કબુલાત આપીને
 તે પ્રમાણે મોકલી. મુખાઈ ઇલાકામાં પ્રથમ મુખાઈ અને અમ-
 હાવાદમાં એને હાલમાં મુખાઈ તુટચાથી પુનાં ને અમહાવાદમાં જે
 નાર્મલ સ્કુલો થઈ છે, અને ખીરે ખીરે આપણી કન્યાશાળા-
 ઓમાં સ્ત્રી શીક્ષકોની જોડ એ નાર્મલ સ્કુલો પૂરી પાડશે,
 તેમાં એ પરાપકારી બાઈનો શ્રમ પણ ખરો. આપણા ઉપર મી-
 સ મેરી કાર્પન્ટરે જોડો ઉપકાર કર્યો છે. અને હજુ એ
 બાઈ જમ્પતી નથી. આપણી કન્યાશાળા અને નાર્મલ સ્કુલો
 સાર ભરતો અને ખીજો સામાન તથા નમુના મોકલું અરચ
 કરી મોકલે છે. ઇંગલાંડમાં બાઈણી કરે છે, ચોપાન્ય કહાડે છે,
 ઇત્યાદિ ઉદ્યોગમાં આપણી સ્ત્રીઓની હાલત સુધારવા પાછળ
 મંડી રહે છે. એ કુવારી છે. ધન્ય છે એ પરાપકારી બાઈને.
 આપણી સ્ત્રીઓ પોણીસ વરસની થઈ પરદેશમાં જાય, પારકી
 સ્ત્રીઓને માટે મહેનત કરે, પૈસા ખરચે, દેશમાં ને પરદેશમાં
 બાઈણી કરે, પોતાનાં જેવી ખીજી પોતાની પરગણુ સખીઓને
 તેમાં મદદ કરવા ઉશકેરે, અને ચોપાન્યા કહાડે, એવો દ-
 હાડો ક્યારે આવશે? હવેર તું મારા દેશમાં મીસમેરી કાર્પ-
 ન્ટર જેવી વિદ્વાન પરાપકારી ને પરાક્રમી સ્ત્રીઓ ક્યારે ઉત્પન્ન
 કરીશ?

આપણી સ્ત્રીઓ સમજી હમેણાજ પુનેડડ ગરેસની

ન)ની સ્ત્રીઓ ખોળે દેશ કરતાં સધારે આગળ પડી છે. તે-
ઓ ડાકટરી કામ શીખીને પરીક્ષા આપે છે, સંસારિક સ્થિતિ
સુધારવાને માટે સલાહોમાં બાપણો કરે છે, પોતાના કુખેલા
દેશ તથા સ્થિતિ જાણ કરવાને જોમ અને તેમ આગળ પડે છે,
પરદેશમાં મુસાફરી કરે છે, અને દયાંતી સ્ત્રીઓની હાલત કેવી
છે, તથા કેવી રીતે કરવાથી સુધરે તેની જાણને વિચાર ક-
રી જાય છે. તેમણે ત્યાં દેશ દેશની સ્ત્રીઓની હાલત વિષે
તપાસ કરવાને “ ઇન્ટરનેશનલ વીમ્સલીગ ” એ નામની સભા
સ્થાપિલી છે, તેની ખરફત પરદેશમાં હાજરો લખી તથા માસુ-
સોને ડાકટરી સ્થાંની સ્ત્રીઓની હાલત જાણવાને તથા તે સુ-
ધારવાને પ્રયત્ન કરે છે. ગ્રીસની સ્ત્રીઓ—સ્પાઈની સ્ત્રીઓનો પ્રા-
ચીન ઇતિહાસ અને હાલતો ઇતિહાસ સરખાવતાં દયા ઉપજાવ
વા જોગ ફરફાર થઈ ગયો છે. અને ખરેખર સ્વતંત્ર સંસ્થાન
નો સ્ત્રીઓએ તેમની દયા ખાઈ તેમની હાલત સુધારવા માટે
ભલામણ અને સૂચનાઓ કરી હતી, એજ સંસ્થાનની સ્ત્રીઓ
એ—ઉપર કહેલી સલાહો મેમ્બરોએ આપણો મુખામનો પ્રખ્યા-
ત કાંધસર્જ મેહરવાનજી શરાફ અમેરિકા ગયો ત્યારે તેની સુ-
લાકાત લીધી હતી તથા તેની ખરફત આપણા દેશની સ્ત્રીઓ
ની હાલત જાણી લીધી હતી. એટલુંજ નહીં પણ તે હાલત
સુધારવાને આપણા દેશમાં શાશા ઉપાય લેવાપાછે અને લેવાપછે
તે સેંજની માહિતગાર થવા સારે કાગળ મત્ર લખવાને એજ
શખ્સને તેમનો હિંદુસ્તાનનો આડતીઓ ફરાવ્યો છે. આહા! તે-
ઓ આપણાથી કેટલે દુર છતાં કેટલી ઉત્કંઠા રાખે છે? અન્ય છે
તેમને. મીસ. મેરીકોર્પેન્ટરનું નામ આપણે સઘળા જાણીએ છીએ
તે ઇંગ્લેન્ડની છે. એણે પોતાનું અપ્રત્યક્ષ જો જાતની હાલત કેત્રી-
છે, તે તપાસવા પાછળ અને તે કેમ સુધરે તેના ઉપાયો જોજ
વામાં, તથા વિચાર કરવા પાછળ રહે છે તે ફરીને મુખામું છે.
એ પરાંપકાંસી આઈએ, એ આજત પોતાના પૈસા ખરચવામાં

અને ચોતાના જેવી ઉત્સાહી સ્ત્રીઓને સમજાવી દેડ કરી તે પં-
 ધ્યા અરેચકમાં કાંઈ ગણા સપ્તી નથી. એ પરગણુ બાઈ
 આપણા દેશમાં પણ ચારવાર આપણી સ્ત્રીઓની હાલત
 જોવા આવી હતી. તથા આપણી સ્ત્રીઓની હાલત કેમ સુ-
 ખરે તે વિશે વિચાર કરી કેળવણી વધવાની યોજના કરી. તે
 સારી સ્ત્રી શિક્ષકો જોઈએ તે તેને પ્રથમ જણાવું. તથા એ શી-
 ક્ષકો તૈયાર કરવા શીમેલ નાર્મલ સ્કુલો સ્થાપવી એવી સરકાર-
 માં બલામણુ કરી. એ નાર્મલ સ્કુલોમાં અંગ્રેજ મડમ ઉપરી
 તરીકે જોઈએ, તે ઇંગલાંડથી મોકલવા એણે કબુલાત આપીને
 તે પ્રમાણે મોકલી. મુળાઈ ઇલાકામાં પ્રથમ મુળાઈ અને અમ-
 દાવાદમાં અને હાલમાં મુળાઈ તુટચાથી પુના ને અમદાવાદમાં જે
 નાર્મલ સ્કુલો થઈ છે, અને ખીરે ખીરે આપણી કન્યાશાળા-
 ઓમાં સ્ત્રી શિક્ષકોની જોડ એ નાર્મલ સ્કુલો પુરી પાડશે,
 તેમાં એ પરાપકારી બાઈનો શ્રમ પણ ખરો. આપણુ ઉપર-મી-
 ના જેવી કોર્પોરે જોડો ઉપકાર કર્યો છે. અને હજુ એ
 બાઈ જીવતી નથી આપણી કન્યાશાળા અને નાર્મલ સ્કુલો
 સારી ભરતનો અને ખીજી સામાન તથા નમુના મોટું ખર્ચ
 કરી મોકલે છે. ઇંગલાંડમાં બાપણો કરે છે, ચોપાન્ય કહાડે છે,
 ઇત્યાદિ ઉદ્યોગમાં આપણા સ્ત્રીઓની હાલત સુધારવા માછળ
 મંડી રહે છે. એ કુવારી છે. ધન્ય છે એ પરાપકારી બાઈને,
 આપણી સ્ત્રીઓ પોણોસ વરસની થઈ પરદેશમાં જાય, પારકી
 સ્ત્રીઓને માટે મહેનત કરે, પૈસા ખરચે, દેશમાં ને પરદેશમાં
 બાપણો કરે, ચોતાના જેવી ખીજી ચોતાની પરગણુ સપ્તીઓને
 તેમાં મદદ કરવા ઉશકેરે, અને ચોપાન્યા કહાડે, એવો દ-
 હાડો ક્યારે આવશે? ઈશ્વર તું મારા દેશમાં મીસમરી કોર્પો-
 ન્ટર જેવી વિદ્વાન પરાપકારી ને પરાક્રમી સ્ત્રીઓ ક્યારે ઉત્પન્ન
 કરીશ?

આપણી સ્ત્રીઓ સધળી હમણાજ પુનેડેડ રોડસની

સ્ત્રીઓ જેવી કે મીસમેરી કાર્પેન્ટર જેવી યહ જય અમ નધા. તેઓ પોતાનો વખત એમના જેવા ઉમદા કામો કરવા પાછળ ગાળે એવું હાલમાં ગને તેમ નથી. તો પણ તે સમજી નહીં તો થોડું પણ તેઓ કરી શકે ખરી. પોતાની મુખ્ય-સખીઓ સાથે ગયો માર્યાને બદલે, અથવા વેહેમી વાતો કરવામાં ને નકામી કુચલી કે નિંદા કરવામાં વખત ગાળવાને બદલે, તેઓ પોતાની સમજી સખીઓ સાથે મળીને કન્યાશાળામાં જઈ થોડીવાર બેસે, તેમને ધનામ આપે, તેમને અભ્યાસ કરવાને ઉત્તેજન ને શીખામણ આપે, તેમને નીતિવાન, ડાહ્યાં, સમજી ને પરગજી થાય એવી શીખામણ આપે, સ્ત્રીઓની જાહેર નહીં તો ખાનગી બેઠકો કરેછે તેવી સભાઓ કરી ખીજી અસાન સ્ત્રીઓને શીખામણ મળે અને ઉતરતી સ્ત્રીઓ પોતાના જેવી થાય, એવાં ભાષણો આપી સમજાવે. ભરત, ગાયન, આદી મુખ્ય સ્ત્રીઓને શીખવવામાં પોતાનો વખત ગાળે, તો પણ ધણી કાયદો થાય. આપણી સ્ત્રીઓ પોતાની મળે મરદની મદદ વગર કાંઈપણ કરી શકે એવું નથી. તેમને ઉશકેરણી જોઈએ છીએ, તેમને વારે વારે પ્રેરણા અને ટોકની જરૂર છે, તેમને જાહેરમાં (નિશાળ કે ખાનગી સભામાં) જવાની ને બોલવાની હિમતની જરૂર છે. આપણા મરદો તેમને એ પ્રમાણે સારાં કામો કરવાને ઉશકેરે, તેમ હિમત અને ટેકો આપે તો અસુસ આપણી સ્ત્રીઓ તેમની જાત બેનોને અને છેવટે આપણા દેશને ધણી કાયદો કરી શકે. આવાં આવાં નાનાં કામ આપણાં બધરાં પ્રથમથીજ જોઈ કગતાં થશે તો ખીરે ખીરે જે દેશમાં સરસ્વતિ, લીલાવતિ, મનોહરી અને ખીજી અગણીત સ્ત્રીઓ યહ છે તે દેશમાં તેમને અને સ્વતંત્ર સંસ્થાનની સ્ત્રીઓને વિસારી કે એવી સ્ત્રીઓ ઉત્પન થશે. માટે આપણા સમજી મરદોએ પોતાની સ્ત્રીઓને તેમના લાયક પ્રથમ નાનાં નાનાં સારાં કામની શરૂઆત કરાવવી જોઈએ. તથા તેઓ પોતા

તત્ત્વજ્ઞનો વખત સારો, ઉપયોગીને જોગ્ય કામો કરવામાં
 હજી તરી તેમને શીખામણ આપી તે પ્રમાણે વર્તવાને જે વખ-
 તી જોઈએ, ભાઈઓ! સજ્જનો! સ્ત્રીઓને ઘસત્યમાંથી મુક્ત
 કરે, તેમને છુંડી યજ્ઞી પત્ની કરે. ધરના કામ ધંધા સ્ત્રીઓ
 કરે ને બહારના પ્રશ્ન કરે એ જોગ્ય છે. પણ છાંડેલુ ખાનાર
 આકરડી, ખાપ કે ભાઈ લુગડાં કરે તો પહેરે નહિ તો રહે ચીંથરે
 હાલ ને મેલ્યાં ઢુણા ખાય. ઝેરી દુરદશામાંથી કાઢી તેમને
 સારી હાલતમાં આણવા માટે તેમના સમજી શકામીઓએ સાવચેતી
 ને સંભાળ રાખવી જોઈએ, મારી આર્ય બ્રહ્મીના સમજી મા-
 તાઓએ જોય પદની પામી તે પ્રમાણે આલવામાં ને કરવામાં
 કાંઈ પણ આજસ કે વિજંબ કરવો નહી જોઈએ, એજ મારી
 તેમને વિનંતિ છે

પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવી.

આ ફળીઓના કર્તા, પાલણ કર્તા ને બરણપોષણ કરનાર
 વિશ્વવ્યાપી, સર્વના પિતાના સર્વ પ્રરોધોએ તથા સર્વ સ્ત્રીઓએ
 પ્રાર્થના કરવી એ પણ એક ધર્મજ્ઞ અગત્યનો વિષય છે. જે મા-
 હાપિતાએ આપણને ઢુંકી-મુદતના ઊંધરૂપી માતમાંથી સહી
 સહમત ઊઠાડ્યા, તેનો સવારના પોહારમાં હઠીને ઉપકાર
 માનવો; જોણે આપો દિવસ આપણને આડે માર્ગે નહિ
 જવાને ચેતાવ્યા તેનો આભાર માનવો, તેની ચેતવણી
 જૂલી જઈ અપશબી થયાં હો તો ક્ષમા માગો. જોણે આપણી
 સંભાળ લઈને બુદ્ધિ મરવા નહિ દીધાં, જોણે અપણો વખત
 નકામો જવા દીધો નહિ, તેને સુતા પહેલા સંભારવો, તથા
 તેણે કરેલા ઉપકારનો પાડ માનવો, તેની આત્મા વિરૂદ્ધ ચલાવું
 હોય તેની મારી માગવી, હવેથી તે પ્રમાણે નહિ કરવાને અરજ
 કરવી, અને તેમ કરતા અટકાવાને તે આપણને પ્રેરણા કરે માટે
 તેના કાલાવાલા કરવા, એ શું આપણને નકામું છે? એ શું
 આપણું અગત્યું છે? તેમ કરવું એ શું દરેક સ્ત્રી પ્રરોધનો ધર્મ

નથી? સ્ત્રીઓએ તેમ કરવું એટલું જ નહિ પણ તેમણે પોતાનાં જાળકોને પોતાનો દાખલો આપવો, અને તેમ હમેશાં કરવાને તેમને કહેવું જોઈએ. એ રીતે કરવાથી તે મહાપિતાનો ડર આપણા મનમાં તાજો રહે છે, આપણે આડે અવજે માર્ગે ચાલતા નથી. આપણાં છોકરાં આપણું જોઈને શીએ છે, ને તેમને પણ તેજ પ્રમાણે લાભ થાય છે. કુટુંબમાં આપણ સર્વે નીતિને માર્ગે ચાલી નીતિવાન થઈએ છીએ. આપણે ડોષ જાર પરમેશ્વરનો ગુનો અજાણતાં કરીએ અને ખરા અંતઃક-રણથી આપણે તેની માફ માગીએ તથા ફરીને તેમાં નહીં કરવાની કુચ્છલાત આપીએ તો તે આપણને માફી આપે છે. તે પણ આપણે ફરીને તેજ પ્રમાણે કરીએ તો માફી આપતો નથી. માટે તેમ નહિ થવાને આપણે સાવચેત રહેવું જોઈએ. તે સાફ આપણ સર્વનો ધર્મ છે કે આપણે સવારમાં ઊઠીને અને સાંજે સુતા પહેલાં, એ રીતે દરરોજ ઓઠામાં ઓઠી એ વખત તેની સ્મૃતી કરવી. તથા તે સિવાય દરેક પળે, દરેક કામ કરતાં; તે મહાપિતાને પોતાની સંગ્રહ સમજીને ચાલવું.

આપણી ઘણીખરી સ્ત્રીઓ “ હાથમાં માળા ને પેટમાં લાળા ” જેવું કરે છે. અને માળા ફેરવતી વખતે “ બગબગતની ઘેઠે ” મનમાં કાંઈ વિચાર કરતી હોય છે. એ બકિત કરી નહીં કહેવાય. એ રીતે કરવાથી પરમેશ્વર રાજી થતો નથી, એટલે લોકોને ઠગવાના ઉપાયો છે. પોતે નીતિવાન અને બકિતવાન છે એવું લોકોને બતાવી છેતરવાનું છે. પણ તે મૂર્ખ માણસોનેજ છેતરવાની રીત છે. સાચી તો સમજીએજ. તેમજ જગત પિતા પણ તમારી એ યુક્તિથી છેતરાવાનો નથી. તે તો માળા ફેરવતાં કે પુજા કરતાં તમારા -હૃદયમાં તમે શું ચોજો છો, તે પણ જાણે છે. જેને તમે રાજી કરવાને એવી યુક્તિ કરો છો, તે તો તમારી એવી કૂડી બકિતની રીતથી ઉલટો નાખીશ થાય છે. ફેરવીક સ્ત્રીઓ બકિત કરવાને જાને મંદીરમાં દરશણ કરવા

માટે જમ છે ને ત્યાં મહારાજો સાથે કે ખીજા સાધના સાથે
જરૂર કરી ચોતાની ખુશી મતલબ પાર પાડે, તેનું નામ બ-
કિત ન કહેવાય. એ રીતે કરી તમે તે મહાપિતાનો મહાકાવ-
તમારે માથે એમી લાગે. માટે એવી ઉપર ઉપરની ખતાવવા-
ની બકિત અથવા ચોતાની ખુશી મતલબ સાધવાની બકિત ક-
રવાને બદલે, ખરા અનંકરણથી ખરી બકિત કરો, નીતિને મા-
ર્ગ ચાલો. અને ચોતાના ગુનાની માફી તેની પાસે નમ્રતાથી
માગો તથા તેણે ગુનો કરીને નહિ કરવાને સાચવેત રહે. કે તે
મહાપિતા તમારા ઉપર ખુશી થાય અને મુલા પછી તમને મા-
ફી આપે.

આજના વખતની આપણી બકુતાણીઓને મંદિરમાં દર-
શણુ કરવાને નહિ જવા સારું કહીશું તો તેઓ માનવાની નથી.
એવી અસાન બકુતાણીઓને દુગતરણુને રસ્તે ચાલતાં અટકાવ-
વાનો ઉપાય માત્ર એ છે કે સમજી મરદોએ તેમને અટકાવી,
દરશણુને બહાને થતાં કુકર્મ તેમના ધણીઓએજ અટકાવવાં.
તેમની સમજી શાહેલીઓએ તેમને શીખાવણુ દેવી.

અમદાવાદમાં જેની મરદોની પ્રાર્થના સમાજ છે, તેવીજ
ત્યાં સમજી પુરોહોએ સ્ત્રીઓને માટે પણ પ્રાર્થના સમાજ કરેલી
છે. મરદોની ઈશ્વર ઉપર અવળ પ્રીતિ થવા અમદાવાદમાં તે
નિરંજન નિરાકાર દેવની પ્રાર્થના કરવાને મંદિર બાંધેલું છે,
ત્યાજ એ અનાદિ દેવની પ્રાર્થના કરવા સ્ત્રીઓ પણ મળે છે.
જેમ મરદોને આડે ગારગે જતાં અટકાવવાનો અને તે પ્રભુનો
ડર રખાવવાનો, એ સારું રસ્તો છે તેમજ સ્ત્રીઓને પણ છે.
આવી પ્રાર્થના સમાજો આપણા દુરાચારી મંદિરોને બદલે ધા-
ય તો આપણી સ્ત્રીઓ ખચીત દુરાચારી થતાં અટકે અને
તે કરતાનો બચ ગળી ચાલે.

સહીઅરો કેવી જોડે તથા તેમની સાથે નવરાશનો વલત
કેમ ગાઢવો. આ ઘેરથી આ ઘેર અને આ સખીની પાસેથી

આ સખીની પાસે કે આડોસી પાડોસી પાસે નવરાશના વખતમાં
 જવું, ગયો મારવી, પોતાના જેવી વહેમી સાહેલીઓ પાસે વાતો
 કરવી, ફલાણી તો જૂત થઈ ને ફલાણી કુવા ઉપર બેસી રહે છે.
 ફલાણી ચકલામાં તો ફલાણી ફલાણી ગીતો ગાય છે. ફલાણી તો
 સાપ થયો છે તે ફલાણીને કરડીને ખાંચે છે. ફલાણીના ધરમાં
 તો જૂત છોકરાં રમાડે છે, ને ફલાણીના ધરમાં તો જૂત ફલા-
 ણીની છાતી ઉપર ગદી બેસે છે. બેન સામકાર તો આવી અને
 પ્રેમકાર તો આવી. બળયું હવે લાડકારનું તો નામજ જવા દેની
 બેન. આવી આવી વાતો કરી વખત નકાચો ગાળવો અને વ-
 ખતે બહી પડવું; જે ગાવું હોય તો અનીતિનાં ગીત ગાવાં.
 ખીબતસ ખેલવું, ખુંડી વાતો કરવી, આ તેમની નવરાશના વ-
 ખતનો ઉપયોગ!! સંગત એવી ન કરતી જોઈએ કે તે અનીતિ-
 વાન કે વહેમી હોય, અનીતિ કે વહેમની વાતો કરે, અને અંત્તાની-
 ની પેટે બેગાં થઈ લઢાઈઓ કરે એવાનો તો સંગજ કરવો નહિ
 જોઈએ. સોખતમાં તેવું કોઈ હોય તો આપણે તેને સુધારવી કે
 ન સુધરે તો તેની સોખત તજવી. ડાહ્યાની સોખત કરી રૂંડી
 નીતિની ને સદ્ગુણની વાતો કરવી. નીતિની ને સુધર ભક્તિની
 (પ્રેમની—શૃંગાર રસની નહિ.) ગરબીઓ કે કાવ્ય ગાવી,
 પોતાની ને તેમની હાલત કેમ સુધરે તથા તે સાહે શા શા ઉ-
 પાયો કરવા જોઈએ તે સોધવા, દેશ પરદેશના સમાચાર વિશે
 કે પ્રસ્તકો વિશે જાતો કરવી. ધરનાં અને ખીજાં સગાં વહાલાં
 રાજ કેમ રહે તેનો વિચાર કરવો; કોઈ નવિન જાતની વિદ્યા,
 ગાયન, ભરત, ઇત્યાદિ પોતાને આવડતું હોય તો તેમને શીખ-
 વડું, અથવા તેમને આવડતું હોય તો આપણે શીખી લવું.
 કોઈ પરોપકારના કે બલાના કામમાં મદદ કરવાના વિચાર કર-
 વા. રોવા કુટવાનો, નાતો જમાડવાનો, કૂળ રૂપી કુવામાં પડ-
 વાનો (લગ્ન સંબંધી) ખાળલગ્ન કરવાનો, વિધવા વિવાહ નહિ
 કરવા દેવાનો, વગેરે જે પુરા આણંબ આપણા દેશને

પ્રશ્ન કરી નાંખ્યો છે, તે આશીનો નાશ કરવાને આગેવાની કરવાને બેતસાહી થયું. સ્ત્રી કેળવણીમાં મદદ કરવી, કન્યાશાળા જાડને તપાસવી, તેમને ઇનામ, શીખામણ વગેરે આપી ઉત્તેજન આપવું, એવું શાસ્ત્રી સાહેલીઓનું કામ છે. વરો કરાવનારો પારો બંધ કરવાથી બચેલા રૂપીઆ ખરા પુન્યના કામમાં વાપરવાને મહેનત કરવી એ સરખી ને શાસ્ત્રી સાહેલીઓનું કામ છે. આ ઓની હાલત સુધારવાને ઉપાયો સોધવા સારૂ શબ્દાઓ કરવી અને બાંધણી આપવાં એ સાહેલીઓનું કામ છે. તથા સમજી સ્ત્રીઓએ યે-રીજ સાહેલી કરવી જોઈએ. અને નવરાશનો વખત એવાંજ કામ કરવામાં ગાળવો જોઈએ.

પોતાના ઘરમાં પણ નવરાશના વખતમાં ધણું કામ કરવાનું હોય છે. બાળકોની માવજત કરી એ તેમનું મુખ્ય કામ છે. ઘરમાં સર્વ અવરથા ગુર્યા પછી, બાળકોને નવરાશી ધાવ-ગાવી, ઓળી ચોળી સાફ કર્યા પછી ઘરમાં વાળી ઝાડી રાત્ર રચીલું-સાફ કરીને ગોઠવ્યા પછી (આકર હોય તો તે સમજી કમળા પછી), ઇશ્વરની ભક્તિ કરી પરવારમાં પછી નવરાસના વખતમાં પોતાના નાના બાળકોને પોતાના ખસે બેસાડી નીતિ ની વ્રતો કહેવી, પોતાની સાથે હમેશા ઇશ્વર ભક્તિ કરાવવી કે તેઓ પણ નાનપણમાંથીજ ઇશ્વરનો ડર રાખતાં ને નીતિને રસ્તે ચાલતાં શીખે, તે પછી તેમને બહાવવાં. દરેક વ્રતમાં દરેક વખતે બાળકને સ્નાન ને ઉપદેશ મળે તેમ કરવું. જમતી વખતે પણ તેમને રમવા પડે ને જ્ઞાન મળે, એવી વ્રતો કરવી. રમતી વખતે કે ફરતાં હરતાં કુચાને ચાલતાં, જુકું ચાલતાં અને નદારે રસ્તે ચાલતા જુગો કે તુરત તેમને અટકાવો. તેમને કરી ફરીને ટોકો ને અટકાવો તથા સુમર્ગ ચાલતાં શીખવો. તેમને તેમના ગળા પ્રમાણે ફરેજ સ્નાન આપો. તેઓ પરાય-કારી ને મદ્યુણી થાય, તમામ નામને અને કૂળને દીપાવનાર થાય, તેવા નીવડે, એવો ઉપદેશ કરો. તેઓ સ્વાધી ને મતલ-

ખીઆં જાયલાં ને પરતંત્ર, જુઠાં ને નામજોળું ન થતાં પરોઢ પકારી ને પરગજુ, હીમતવાન ને સ્વતંત્ર, પ્રમાણિક ને નામજદાં થાય એવી પ્રેરણા કરે. જાકીના નવરાશના વખતમાં નીતિનાં, જ્ઞાનનાં ને ખરી બક્ષિતનાં પ્રસાદે વાંચો, ભરત ભરે, સીવો, સાંધો અને ખીજાં ધર ઉપયોગી કામ કરે. તે કામથી પણ પરવારે તો વળી નવાં નવાં ન્યુસપેપરો વાંચો કે જેથી પરદેશની હાલત માલમ પડતી રહે; તથા તમારા જ્ઞાનમાં તાજે વધારો થતો રહે. ત્યાંની સ્ત્રીઓની હાલત અને ગુણ તપાસો. તેમના લેવા લાયક સદ્ગુણો હોય તે તમે જાણો, ને તજવા લાયક દુરગુણો હોય તે તમને. તેઓ જેમ સુધારામાં આગળ પગલાં ભરતી જાય છે, એવા તાના સ્વામીને દરેક જાખતમાં જનતી મદદ આપવામાં પાછળ પડતી નથી, તેમ તમે તેના સદ્ગુણો ને હીમત શીખો. તથા આપણા દેશનું કલ્યાણ થાય તેવું કાંઈ કરો. તમારી નવરાશનાં વખતનો ચોખ્ખો ઉપયોગ તમે એ રીતે કરતાં શીખો. એવી તમને સર્વને મારી વિનંતી છે.

રોવા કુટવાનો ચાલુ આ ચાલથી પણ આપણી સ્ત્રીઓને ધણો વખત નકામો જાય છે. ફેટલીક મોટી નાતોમાં કે જ્યાં દરરોજ ધણું કરીને એકાદ મોત થાય છે; તે નાતની સ્ત્રીઓને તો દરરોજ બે આર કલાક નકામો જાય છે. ફેટલીક નાતોમાં તે કરતાં કાંઈ એછો વખત જાય છે. ટુંકામાં સરાસરી દરરોજ એછામાં એછો અર્ધ કલાક દરેક સ્ત્રીનો નકામો જાય છે, એમ ગણીએ તો, લગભગ આખા વરસમાં એક પખવાડીયું (ચત્ર નહી) તે સ્ત્રીનું નકામું જાય છે. એટલે જો કોઈ સ્ત્રી ૪૮ વરસ એ પ્રમાણે કરે તો તેમાં એછામાં એછા બે વરસ તો, તેનાં રોવા કુટવામાં જ જાય. એટલે તેની આખી જીંદગીનો ચોવીશમો ભાગ તો માત્ર રોવા કુટવામાં જ જાય!! આ કેવું નુંકશાન કર્યું છે. એટલો વખત કોઈ ઉપયોગી કામ કરવામાં વાપર્યો હોય તો કેવું સારું! રા-

વા કુટવાના અલપી એ સિવાય પણ ખીજા ક્ષણ ગેરકાયદા છે. કેટલીક ઉધાડી છાતીએ ઉછળી ઉછળીને જોરજોર કુટતાં પોતાની છાતી કાંડી નાખે છે, ને તેથી લોહી નીકળે છે. કુટવાની અસરથી કેટલીક ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓ મરણ પામી ગઈ છે. તેમજ એ ચાલ મન ઉપર અને તન ઉપર અસર કરી માલુસને બિમાર કરે છે ને તેથી કાંઈ જુકશાન થાય છે. ત્યારે વિચારો કે એ સુરે ચાલ આપણને કેટલો ફાળો કરતા છે? શાસ્ત્રમાં પણ રોષ કુટવાની મના છે (ગરૂડ પુરાણ જુઓ) વળી કુટવાથી મરનાર આલુસ કાંઈ કરીને જીવતો થતો નથી, જો જીવતો થતો હોય તો બસ, પથર લેઈને છાતી કુટે!! પણ તે પ્રમાણે કેમવાર કાંઈપણ જીવતો થયો નથી. તેમજ મરનારાને પણ કુટવાથી કાંઈ લાભ થતો નથી. ઉલટું ગરૂડ પુરાણમાં કહ્યા પ્રમાણે જુકશાન થાય છે, ત્યારે રોષ કુટવું, વખત નક્કી આવ્યા ને માંદ પડવું તથા મરનારાને કાયદાને બદલે ઉલટું જુકશાન કરવું એ શા વારતે? મરનારાનાં પાસેનાં સગાંને ત્યાં જઈ બીરજ આપવી એ તેમનાં સગાં વહાલાંનું કામ છે. પણ રડવાથી તો ઉલટી જોને વધારે અસર થાય છે. વળી રડવા આવનારી બધી કાંઈ તેની સગીઆ હોતા નથી; તેથી કેટલીકને તો રડવું પણ આવડતું નથી, ત્યારે તે પોતાનું કુખ સભારી ને રહે છે. ને કેટલીક તો ખીલકુંલ ઢોંગ કરે છે. કેટલીક ખીજાં કેવું કુટે છે તે જોવાને અને કેટલીક માત્ર રસુજની ખાતર આવે છે!! ત્યારે તેમ કરી નક્કી વખત શા માટે ગાળવો? રોષ વા કુટવા આવનારી સ્ત્રીઓની નીતિ પણ તુટે છે. જ્યોત્ષ્ણા ધર ખાણે કે ઓઝલ પડે રહેનારી હોય છે, તેઓ ઉધાડે ડાંગે છાતી ઉધાડી મુઝીને કુટે છે. તે વખત તેમની લાજ ને શરમ ક્યાં જાય છે? છાતી ઉધાડી મુકવામાં તેમની લાજ જતી નથી. અને છુટાં દરવામાં આખર જાય છે!! એ કેવી વાત! ઓઝલ પડ્યામાં રાખ્ખાની નીતિ સચવાય છે એમ કાંઈ નથી. તેમાં પણ

અનિવાન સ્ત્રીઓ ઘણી હોયછે.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સદ્યુણો એ સ્ત્રીઓના શણગાર છે.

ધરના યુગ્મનો સંઘર્ષો આધાર એ સ્ત્રીના સદ્યુણો ઉપર રહેલો છે. સ્ત્રીની શોખા ને યુગ્મ સુરતી એ સદ્યુણો ઉપર રહેલી છે. એ સદ્યુણોજ તેના સ્વામીને આનંદ પમાડેછે; ને સુખી કરેછે. ઉપરથી ગમે તેવી યુગ્મ સુરત સ્ત્રી હોય; પણ જો તેનામાં સદ્યુણો ન હોય તો તે સ્ત્રી તેના ધરનાને આનંદ પમાડી શકતી નથી. તેના સ્વામીને તે દુખી કરેછે. તથા તેની યુગ્મ સુરતી, સદ્યુણો વિના ધરમાં કજીઆ કંકાસનું મૂળ થાયછે. સદ્યુણુ રહીત સ્ત્રી તેનાં છોકરાંની સંભાળ રાખતી નથી, તેનાં વ્રજ સંગાંનું વાજખી માન રાખતી નથી, પશોણની ચોગ્ય ખરદાશ લેતી નથી, મધુર વચન બોલતી નથી, ધરનાં ડોષ ઉપર હેત પ્રીતિ રાખતી નથી, ગુસ્સાને પોતાના હૃદયમાં ધર કરવા દે છે, સંપત્તિ સુખ તે સમજતી નથી, એક પતિવૃત્ત કે શીયળવૃત્ત પાળતી નથી; તેના સ્વામીનો ચોગ્ય સોખતી થતી નથી, ટુંકામાં સંઘર્ષી થીતે તે પોતાના ધરમાં દુખનું સાધન થઈ પડે છે. ઉપરથી બદ સુરત હોય, તો પણ જો તે સદ્યુણી હોય તો તે યુગ્મ સુરત પણ દુરયુણી સ્ત્રી કરતાં ધરનાને વધારે સુખનું સાધન થઈ પડે છે. તેની બદ સુરતીને, તેના સદ્યુણો ઢાંકી નાંખેછે. સુધડતાથી, નજાતાથી, સંબંધતાથી, મધુર વચનથી, સંતોષને સંપત્તિ, અંતઃકરણની હેત પ્રીતિ દર્શાવવાથી. ગુસ્સો તજવાથી, શીયળવૃત્ત પાળવાથી, પશોણની ચોગ્ય ખરદાશ લેવાથી, ને ઉદ્યોગીપણાથી; ધરનાંને, પશોણને, આડોસી પાડોસી તથા સંગાં વહાલાંને તે સુખનું સાધન થઈ પડેછે. ઉપરથી દેખા

થું પણ કાળા, ખજેલા ને ન ખવાય એવાં ગરબવાળાં ઈંદ્રવરણા
 ના કળને કોઈ લેવું નથી, કેમકે તે કાંઈ કામમા આવતું નથી.
 ને તેના ગુણ જાણે છે તે તેને પેહેલેથી જ તજે છે, ને નથી જાણ-
 તા તે હાથમાં લેઈ, જોઈને નાખી દે છે; પણ તેવા ઉપરથી દે-
 આવકાં હાય કે નહીં પણ અંદરથી સ્વાદિષ્ટ એવાં મીઠાં કળ
 ગમે તેવી હરકતો પડતા છતાં પણ લે છે. તેજ પ્રમાણે સદ્યુણુ
 વિતાળી દેખાવડી સ્ત્રી ઈંદ્રવરણાની માફક તેના ધણીને અને
 ધરનાં સંબંધાને અકાંડી યદ્ય પડે છે. પણ સદ્યુણુવાળી, નહિ દેખા-
 વડી સ્ત્રી તેના પતિને અને ધરના સંબંધાને આહે છે. ને તે સ્ત્રી
 ને તેના ધરનાં આહે છે. સ્ત્રીઓ સોના રૂપાનાં ને હીરા માતીનાં
 ધરેણાને, ઉપરનું બદન શિખાવવાને ધણું આહે છે. તે સારું સ્થા
 મી સાથે કજીઓ કંકાસ કરે છે, ખરચ કરાવે છે, પૈસા નકા
 મા રોકી રખાવે છે, ને વખતે ધણી હઠ કરીને તેના ધણીની
 શક્તિ નહીં હોવાથી ધરેણા સારું કરજના આડામાં નાખે છે ત-
 આ ધણીને દુખી કરે છે. એ દુખમા પોતાને પણ ભાગ લેવો
 જ પડે છે, તેમજ કોઈ કોઈવાર તો તેજ ધરેણાને પાછાં અપીર
 કે તેથી પણ ઓછી કીમતે વેચવાની તેમને જરૂર પડે છે. ધડે
 મા ધાટ બાગી નંખાવી ખીજ કરાવે છે તેમાં સોનીનું કામ યાપ
 છે. એવી હઠીલી ને મુર્ખ સ્ત્રીઓ ઉપરના બદનની માફક અં-
 તઃકરણના શણગારો સજવા સારું બાગ્યેજ મહેનત કરતી હો-
 વે છે! તે માટે બાગ્યેજ તેઓ પોતાના ધણીને મહેનત આપે-
 છે, જો તેઓ ઉપરના બદનની માફક અંતઃકરણને સદ્યુણુના
 શણગારો વડે શિખાવવાને તૈયારી મહેનત અને હઠ કરે, તો ખ
 ચીત તેઓ તેને પોતાને, તેના સ્વામીને અને ધરનાં સંબંધાને
 ધણાં મુખી કરી શકે. માટે સમજી સ્ત્રીઓએ તેમજ કરવું
 જોઈએ.

થોડું બોલવું, ગોઠાની મગ્ગલ રાખવી, ગુસ્સાને કબજે
 રાખવો, સંબંધા ઉપર હેત રાખવું, વેહેલાં દહવું, મિતાહાર

કરવો, શાંત સ્વભાવ રાખવો, ઉદ્યોગી થવું, મધુરવાણીથી બો-
લવું, વિવેકથી વરતવું, ખીજાઓનું સાર ધરેલું, પરોપકારી થ-
વું, અદાવત ન રાખવી, નિંદા ન કરવી, પરોણાની આગતા-
સ્વાગતા કરવી, સભ્યતા રાખવી, શીઘ્રજૂત પાળવું, ધન્ય ભ-
ક્તિ કરવી તથા તેનાથી ડરીને ચાલવું એ વગેરે સ્ત્રીઓને
અંતઃકરણના શણગાર છે. +

ઝુસાને કળજે રાખવાથી, શાંતી ને સંતોષ રાખવાથી તે-
ના બેણીને તે સુખ આપી શકે છે. કાંઈ બોલવું ચાલવું થાય,
અથવા દુખનો વખત આવે ત્યારે તે તેના સ્વામીને શાંત ક-
રી શકે છે. તથા સંતોષથી તેને ખીરજી આપી તે દુખો ખમ-
વાને તે શક્તિવાન કરે છે. ઉદ્યોગી હોવાથી તે ધરના કામ
કાજથી જલદી જલદી પરવારીને બેણીને મદદગાર થઈ શકે
છે. મધુર વાણીથી કે ગાયન ગાઇને તેને શાંત પાડી દુઃખ પી-
સાવે છે. પ્રીતિથી અને દયાથી જોડી સાથે તે વરતતી હતી, તે-
ના પ્યારને અને દયાને એ પ્રીતિ તે પાત્ર થાય છે, ત્યારે તેઓ
એને ચોખ્ખા આશરો આપે છે. થોડું બોલવાથી અને મર્ચાદશી-
જી હોવાથી આડોસી ખાડોસી વગેરે સરવે તેનાં વખાણ કરે છે.
અને કીર્તિ ગાય છે. શીઘ્રજૂત પાળવાથી તેના સ્વામી બિપર જોવી
અથવા પ્રીતિ તેની હોવી એમ જાણી શકે છે, તથા તેઓ
આસ્પરસ સંપત્તિ ચાલીને સુખી થાય છે.

x સ્ત્રીએ કેવી પ્રીતિ ચાલવું ન વિશે મનુસ્મૃતિના ૫ મા અ-
ધ્યાયના ૧૫૮માં શ્લોકમાં મનુ કહે છે કે

આસીતા મરણાત્ક્ષાંતા નિયતા બ્રહ્મચારિણી
યો ધર્મ એક પત્નોનાં કાંક્ષતો તમનુત્તમમ્ ॥

મતલબ કે-સ્ત્રીએ મરતા સુખી પારકાનો કરેલો અવગુણ નહીં
ગણકારતાં ક્ષાણંત રહેવું, નીયમવ્રત પાળવું, સર્વ ઇન્દ્રિય વિષય
દુર કરી સદાચરણના નીયમ પાળવા તથા જે સ્ત્રીઓ એકજ
સ્વામીને સુખ દુખમાં વળગી રહેલી છે, તેમના જેવો ધર્મ પાળવો.

શાયજી વૃત પાઠવું—માણસ માત્રને એ અગત્યનું છે, કે તેણે
 નીતિયા ચાલવું તેમજ સ્ત્રીઓને તે જરૂરનું છે. જેમ મરદના
 મા તેમજ સ્ત્રીનામા પણ વ્યભિચારનો દોષ હોવો ન જોઈએ.
 સ્ત્રી પુરૂષના જમારે લગ્ન થાય છે. ત્યારે એક ખીજ ઉપર અ-
 ચળ પ્રીતિ રાખવાનું વચન લેવાય છે. તે પ્રમાણે જો સ્ત્રી પુ-
 રૂષ ઉપર અચળ પ્રીતિ ન રાખે, પરાયા પુરૂષ ઉપર પ્રીતિ
 બાધે, તો તેણે પોતાનું આપેલું વચન તોડવું કહેવાય. ધરને
 હાજર જાણીને આપેલું વચન, જો ભંગાવી એક પણ તોડે, તો
 તેના ઉપર પરમેશ્વર ગુસ્સે થાય છે. મરદ સ્ત્રીનો હાથ બાંધીને
 આગર સ્ત્રીએ પોતાનો હાથ મરદને આપીને, તેઓ એક ખી-
 જ ઉપર વચન વડે પ્રીતિ રાખવાને બંધાય છે અથવા તેઓ
 આસ્પરસ પોતાનું આપેલું દીલ તોડીને તેઓમાનું એકપણ જો
 પરાયાને પોતાનું દીલ આપેલું કરે—પ્રાણી ગમે તે કારણથી તો
 તે પરમેશ્વરનો ઓટો ગુનેગાર ને ચોર થાય છે. વળી એજ
 પ્રમાણે માણસો સંસારીક નિયમ તોડીને વરતે, તો તેથી સંસાર-
 માં પરણ્યાનું કારણ રહેલું નથી તથા એ રીતે આલ્યા રી ખીર
 ખીર તેઓ જંગલી સ્થિતિમાં આવી જાય છે. પ્રાણી નિયમ
 પાલુ એવો છે કે, એક પુરૂષ એક સ્ત્રી, ને એક સ્ત્રીએ એક
 પુરૂષ વરવો, એજ સાચું તેણે આ દુનિયામાં મરદ અને સ્ત્રીની
 સંખ્યા લગભગ બે ભાગ કરી છે. સ્ત્રી જો પોતાના પરણેલા મરદ
 ઉપર ખરી પ્રીતિ રાખતી નથી, તો મરદની પ્રીતિ તે સ્ત્રીના
 ઉપર પણ ગરાબર રહેતી નથી. એ સ્વભાવિક છે. જ્યારે એ
 પ્રમાણે થાય, ત્યારે તેમની સંસારીક સ્થિતિ ભ્રષ્ટ અને ધિક્કાર-
 જોગ હાલતમાં આવી જાય છે. અને તેજ પ્રમાણે જો દેશના
 સમ્રાટો લોકો આલે તો તે દેશની હાલત પણ તેવીજ થઈ
 જાય છે. તેઓને ધરમાં બનવું નથી. હમેશા કજીઆ થાય છે
 અને ઓછું દિવસ સુખ પામતાં નથી. વ્યભિચારીને ખીજ મા-
 ણસોની અને ધંધાની ચોરી કરી પડે છે, ને તેને ઓછું દિ-

વર્ષ નિરાંતે જીવીને ઊંઘ આવતી નથી. તેથી જે સુખ મેળવવાને તે કાંકાં મારે છે, તે સુખ મળતું નથી.

આપણે ઘણીવાર જોઈએ છીએ કે, જે સ્ત્રીઓ પ'ડે ખરાબ હોય છે, તેમનાં બાળકપણુ તેવાંજ ખરાબ નીકળે છે. તેઓ તેમના મા બાપનું જોઈને તેમનો ઘણલો લેઈ નાનપણમાંથીજ વ્યભિચારી થઇ જાય છે. બાપનો ઘણલો લેઈને દીકરો અને માનો ઘણલો લેઈને તેની દીકરી, ઘણું કરીને જાર કર્મ કરતાં શીખે છે. અને એ રીતે આખું કુટુંબ વ્યભિચારી થાય છે. તેમની આખરૂ જાય છે, નિંદા થાય છે, તેઓ કંગાળને ગરીબ હાલતમાં આવી પડે છે. ને જ્યાં ત્યાં તેમના ઉપર ધિક્કાર ને શીઠકાર પડે છે. સૌથી વધારે આ જમતનો પિતા તેમના ઉપર નારાજ ને યુસ્સે થાય છે. એટલે વ્યભિચારી ને આ દુનિઆમાં સુખ મળતું નથી, અને પર દુનિયામાં પણ તે નર્કમાં પડે છે. માટે આપણી સંઘર્ષી સ્ત્રીઓનો અને મરદોનો ધર્મ છે કે, તેમણે વ્યભિચાર ન કરવો. શીયજવૃત્ત પાળવું એ સ્ત્રીઓનો શુભુગાર છે. શીયજ પાળનારી સ્ત્રીનાંજ જ્યાં ત્યાં આ દુનિયામાં વખાણ થાય છે. અને પરદુનિયામાં પરમેશ્વર તેને અમળ સુખ આપે છે.

વ્યભિચાર કરવો એના જેવી ખરાબ વસ્તુ આ દુનિઆમાં એકે નથી. વ્યભિચાર કરવા કરતાં તો કૃળ કુલ કે કંદમૂળ આપને (આત્મ હત્યા કરીને) મરી જવું એ વધારે સારું છે એવું મનુસ્મૃતિના ૫ મા અધ્યાયના ૧૫૭ મા શ્લોકમાં મનુ કહે છે.

કામંતુ ક્ષપયે દ્વેહં પુષ્પ મૂલ ફલૈઃશુભૈઃ

નતુ નામાપિ ગૃહ્ણયાત્પત્યૌપ્રેતેપરસ્યતુ ॥

મતલબકે—કૃળ કુલ તથા કંદમૂળ આપને પોતાનો દ્વેહ ત્યાગ કરવો તેની હા, પરંતુ વ્યભિચાર બુદ્ધિથી પરપુરુષનું

નામ પણ ઉચારવું નહિ. એવી સ્ત્રી તે સતી જાણી.

હૈ! મારી સ્વદેશની ખેનો અને માતાઓ તમે એ ઉપર ના શ્લોક ઉપરથી શીખામણ લો અને સદવિચાર કરી સદચરણ ગ્રહણ કરો.

વેહેમે તજવા.—હિંદુ સ્ત્રીઓમાં જોડલા અને જોડલી જાતના વહેમો છે, તેટલા અને તેવી જાતના વહેમો હું ધારું છું કે આ દુનીયાનાં બીજા કોઈ ભાગમાં નહીં હોય. એ વહેમોને લીધેજ આ દેશની ઘણી સ્ત્રીઓ ઘણીવાર અભિચારી થઈ જાય છે. વહેમને લીધેજ તેઓ અને તેમના પહાલા બાળકો પ્રાણ ગુમાવે છે. અને વહેમને લીધેજ તેઓ ઘણીવાર દુઃખ વેડે છે, આ બધા વહેમોનું કારણ તેમની મુર્ખાઈ છે. તેઓ અસ્તાન હોવાથી તે વહેમો દુર કરી શકતી નથી. શુકન મુહૂર્ત જોનારે એ ને જોવડાવનાર તે આપણી અસ્તાન સ્ત્રીઓ છે. તેઓને માલમ નથી કે, આપણે કોઈ કામ સારૂ પરદેશ જતા હોઈએ અને રસ્તામાં ગિલાડી આડી ઉતરે, તો તેને અને આપણા કામને શો સંબંધ છે? તેમને માલમ નથી કે કોઈ શુભકામ, શુભ ઈચ્છાથી ને આગ્રહથી કરવા ગાડીએ તો તે પાર પડે છે. પછી તે મારા શુકન કે મુહૂર્તમાં કરે. તેઓને માલમ નથી કે ગ્રહોને આપણા કામ સાથે શો સંબંધ છે? તથા આપણી પુત્રી જેવા તે પણ ગ્રહો છે તો તે ગૃહો આપણા કામને કોઈ પણ રીતે કેમ અસર કરી શકે! અમો કહે છે કે,

અષ્ટપદી

શુક કાણોને લૂનો શગી, બૃહરપતિએ ખાઈ ગાગિની;

મંગળતો કહાવે ત્રીકોણ, બુધને તો પૂછે છે કોણ;

રવિ ભગતો ને શશિનો એ, ગહુ ધડ વિનાનો રહે;

મ્રેષે બિચારા પગથ કરે, તે ગ્રહ અખાને શુકરે. ૧

એ પ્રમાણે ગ્રહો આપણને કાંઈ કરી શકતા નથી કે, આપણા કામને કંઈ અસર કરી શકવાના નથી. તો આપણે મહે,

પનોતી, જોગણી, ધુક્ત, મુહુર્ત, કળ, જોશ, ઇત્યાદિ શા માટે
 જોવાવનાં. તથા ખોટા ગ્રહ હોય તો નક્કી મનમાં વહેમ ઉ-
 ત્પન્ન કરી, શા માટે દિલગીરને કુખી થવું. “એક રાજાને
 એક જોશીએ રાજાના પૂછવાથી કહ્યું કે હવે આપને
 ત્રણ માસ જીવવાનું બાકી છે, રાજા આ સાંભળીને
 દિલગીર થઇ સુકાવા લાગ્યો. તપાસ કરતાં વજરને
 તેનું કારણ જ્યારે માલુમ પડ્યું, ત્યારે તેણે અતુરાધથી, રાજા
 સુખા ભરીને બેઠો હતો તે વખતે તે જોશીને ખોલાવીને પૂ-
 છ્યું કે, આપનો આવરણ ફેટલા વરસનો છે, જોશીએ કહ્યું કે
 સાઠ વરસનો વજરે કહ્યું કે આપની ઉંમર ફેટલા વરસની
 થઈ જોશી ખોલ્યો કે ત્રીસ વરસ થયાં ને હવે ત્રીસ વરસ
 જીવવાનાં બાકી રહ્યાં છે, વજરે કહ્યું કે મહારાજા આપ જાન-
 તા હશે. જોશી કહેકે નહિ જોશીએ કેમ, અન્ન તો અમારું આ-
 રુણ જોષને નક્કી કરી રાખ્યું છે, જોશીને આ પ્રમાણે ખો-
 લતાં સાંભળીને વજરે જોશીનું માથું ઢાલી દીધું ને મારી ના-
 ખ્યો. રાજા વજરે ઉપર ગુસ્સે થઈને ખોલ્યો કે તે આ પ્ર-
 માણે શા વાસ્તે કર્યું? વજરે કહ્યું મહારાજા સાહેબ, એ જ જો-
 શી કહેતો હતો કે હજી તો મારું બીજું ત્રીસ વરસ જીવ્યું છે,
 પણ આપ જીવ્યા છો કે એ ત્રીસ મીનિટ પણ પૂરા જીવ્યો નહિતો
 ને માણસ પોતાનો આવરણ નક્કી કરી શક્યો ન હોતો, મેણે
 આપનો આવરણ શી રીતે નક્કી કર્યો હોય? માટે સાહેબ એ
 તો સૌ, એ લોકોનો ઢોંગને કમાઈ ખાવાના રસ્તા છે. આપ
 સાહેબ એ જાણતી દિલગીરી તબ્બે ને ખરાબર રાજકારનાર
 ચલાવો, રાજા આથી શિખામણ લેઇ દિલગીરી છોડી રાજ ચ-
 લાવવા લાગ્યો ને બીજા લાંબી સુદસૂચી જીવ્યો. જો તે રાજા
 ને આવો અતુર વજર મળ્યો ન હોત, અને એણે આવી યુક્તિ
 કરી ન હોત તો એ રાજા ત્રણ માસની અંદર જરૂર, શોકથી
 મરી ગયો હોત, આ ઉપરથી પાંચનાર બાઈએ શીખામણ લે.

કે ને માણસ વહેમ રાખેછે તેનેજ વહેમ નહેછે. તે વહેમથી
 માંદો પડેછે, ને વખતે ચાલી જાયછે. માટે સધળાં વહેમ છો-
 ડા જા, પ્રેત, જાદુ, મંત્રે ડાકેણુ, શાકેણુ, યજ્ઞ, નજરગંધી, નજર
 લાગરી, એ સધળું ખોટું છે. અને માત્ર વહેમ રાખનારાજ
 વહેમાઈને મરેછે. મરદ કરતાં સ્ત્રીનું કાળજી પોચું હોવાથી એ
 વહેમાની અસર સ્ત્રીઓને જલદી થાયછે. હવેશાં સ્ત્રીઓને
 જાત, પ્રેત, ડાકેણુ, શાકેણુ, વગેરે વળગેછે. પણ મરદને વળગતા
 નથી. એ કોઈ પોચા કાળજીનો મરદ હોય તો તેને કોઈવાર
 એવી અસર થાયછે જ્યારે, મતલબ કે કોચા હોવાનાં માણસને ને
 સ્ત્રીને જાત વળગેછે. માટે સધળી સ્ત્રીઓએ એ વહેમા ત-
 જવાને હેયું કરાણુ રાખવું, મનમાં ખીલું કે દોશત ગમ્મતી ન-
 હિ. મનને દમ્બપચું નહિ, પણ સ્થીર ગમ્મત, તો હું અચીત
 કરુંછું કે તમને કોઈવાર જાત પ્રેત વળગશે નહિ. કેમકે વહેમ
 વિના વહેમની અસર થતી નથી. વળી ડેટલીક સ્ત્રીઓતો કામ
 કરવા માટે, કે ખીજાં ડેટલીક કારણથી પણ પોતાને જાણી એ
 મને જાત વળગાડેછે. માટે જ્યારે વાતની તપાસ કરી તેના કા-
 રણનો નાશ કરવો. એટલે તેનું જાત જલ્દી રહેશે. નજરગંધી
 કે નજર લાગરી, પણ તેટલુંજ ખોટુંછે આપણે દેખતા હોઈ
 એ તો આપણી નજરગંધી શંકાતી નથી. માત્ર આપણી નજર-
 ર ચુકરી શકાય જ્યારે. એ જાદુના વહેમ જવા સાદું એકેહોને!
 તમે જાદુકૃપટ પ્રકાશની ચોપડીઓ વચિા એટલે એ સંજની
 તમારા વહેમા જોડાછે, તેની ખાતરી થશે. તમે સારી સ્ત્રી-
 ઓની—વહેમી નહિ એવી સ્ત્રીઓની—સોળત-કરે સારા પુસ્ત-
 ડા વાંચો, ને વખતે વખત તમાગ સમજી સ્વામી પાસે એ
 વિશે પુલાસા માગતાં રહે. તો તમારા વહેમા નાશ પામશે. ત-
 માગમાં એવું વહેમા હોવાથી તમારી વાંતો સાંભળીને તમારા
 બાળકે પણ વહેમી યજ્ઞ જાયછે. માટે તમે ખાતરી કરીને એ વહેમા
 છોડો, અને તમાગ બાળકોના સાંભળતાં એવી વહેમ બરેલી વાત

ન કરે. કેમકે નાનપણથી તેમના મનમાં પોલા વહેમો જતા નથી અથવા એ વહેમો ખસતાં ધણી મુદત લાગેછે. તે દરમીયાનમાં તો તેઓ એજ વહેમોથી ધણીવાર માંદાં પડેછે; માટે એથી વહેમી વાતો તેમની આગળ ઈર્ષ દીવસ ન કરતાં ઉલટી તેમના વહેમો જાય એવી વાતો કરે, ને તેમને હિંમતવાન બનાવે. વહેમને બદલે ખીજી ઉપદેશની વાતો કરે, કે જોયી તેમને કંઈ શીખામણ મળે, ને લાભ થાય.

કેટલીક સ્ત્રીઓ વશીકરણની વિદ્યાસાર એટલે પોતાના ધણીસાથે ખતવું નથી, ત્યારે તેને વશ કરવા સાર, કે પોતાને છાકરાં થતાં નથી ત્યારે જન્મ મંત્રથી પોતાને છાકરાં થાય તે સાર ઈર્ષ જોગીની, જતિની, કે વેરાગીની સેવા કરેછે, ને ધણીવાર તથા તેઓ વ્યભિચારી થઇ જાયછે, તોપણ તેમને ધારેલું ફળ મળવું નથી. ત્યારે તેઓ કર્મને માથે દોષ મૂકેછે, વશીકરણની વિદ્યા તે જાદુ મંત્રમાં નથી, પણ પતિવ્રત પાળવામાં ને શીયળવ્રત પાળવામાંછે. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાનાં છાકરાં માંદાં પડેછે, ત્યારે તેમને નજર લાગી હશે, મુઠ માચી હશે, કે ખીજો કંઈ વળગાડ હશે, એમ જાણી જાદુમંત્ર કરેછે, નજર ખાંધેછે, ઉતાર મૂકેછે, ખાંધા આખડી રાખેછે, ઇત્યાદિ વહેમી ઉપાયો કરેછે, પણ તે રોગની વૈદ કે ડાકતરની મારફત તપાસ કરતી નથી એને ઓસડ આપતી નથી. એ રીતે દવા નહિ કરવાથી, તે વહેમી મા, પોતાના ખાળકની હત્યા કરી થાયછે. માટે સર્વે સમજી સ્ત્રીઓએ એવા સધળી જાતના વહેમ તજી ખાળક માંદું પડે તો કોઇ સાર વૈદની કે ડાકતરની સલાહ લઇ, તાઝીદે દવા કરવી, કે એ રીતે આપણી સ્ત્રીઓના અસ્તાનપણથી હનરો ખાળકોના પ્રાણ જતા ગયે, ને વ્યભિચાર આટલે.

વેહેલા ઉઠવું—વહેલા ઉઠવાનો પણ સ્ત્રીઓનો સદ્યુલુછે. તેથી સધળાં કામ કરવાની અંચળાઈ રહેછે. વેહેલાં ઉઠી ધરને વાળી ઝુડી, દાતણ પાણી ફરી, પોતે નાહી ધોઈ,

છોકરાને નવગાવી ધાવડાવી, તેમનું માથું ઝાળી ઝાળી, ર-
સોષ પાણી કરીને, આદી ધરનાં સધળાં કામ કરીને તે વહેલી
નવરી થાય છે, ઝેટલુંજ નહીં પણ તે કામ કરવાની તેને ચં-
ચળાઈ રહે છે. સધળાં કામનો પાર તેને જલદી આવવાથી ટાઈ
કામ કરવામાં તેને ઉતાવળ કરવી પડતી નથી. કામ કરવામાં ઉ-
તાવળ કરવી પડે છે, તેથી તે કામ ખગડવાનો ધણીવાર સંગવ
રહે છે, પણ વહેલા ઉઠાથી તેમ થતું નથી. સવારમાં જો વહેલી
ઉઠી પોતાનાં કામ વહેલાં કરી રહે છે, તેને ટાઈ કામમાં માફ
થતું નથી, અને માંજે પણ પોતાનાં સધળાં કામથી વહેલી
ફાગ થાય છે. માડી ઉઠનારી સ્ત્રીને સધળાં કામમાં ઉતાવળ ક-
રવી પડે છે, તેથી કેટલાંક કામ રહી જાય છે, કેટલાંક ખગડે છે
અને તે ગાળરી થઈ જાય છે. યાકીને આવેલા ધણીને મંદુર વા-
ણીથી ગાળને, ખુશીની વાતો કરીને, અને હસમુખે માટે,
મીઠા વચ્ચે રીઝવીને, તેને ગમત અને ચેન પમાડવાનો વહેલી
ઉઠનારી સ્ત્રીને વખત મળે છે. માડી ઉઠનારીથી તેમ થઈ શક-
તું નથી. હમેશાં વહેલાં ઉઠવાના માહાવરાથી તે સ્ત્રી ચંચળ
થાય છે, ઝેટલુંજ નહીં પણ તેની તનફુરસ્તીમાં પણ
સુખારો ને ફાયરો થાય છે. આપણામાં કહેવત છે કે “રાતે
વહેલા જો સુઈ, વહેલા ઉઠે વીર; પણ જુદી બહુ ધન વધે,
સુખમાં રહે શરીર.” આ બિપરથી પણ આપણને ખૂલું મા-
નમ પડે છે કે રાતે વહેલા સુવુંને સવારમાં વહેલા ઉઠવું. વૈદક

૧ એક જુદો પાદરી કે જીભે પોતાની દેહે, રોગ નામે
કોઈવાર દીઠા નહોતો તેને તનફુરસ્ત રહેવાનું ટાઈએ કારણ
પ્રછયું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે “કારાપગ અને વહેલા ઉઠવું” આ
કેંકા પણ રપષ્ટ જવાબથી સમજાશે. કે વહેલા ઉઠવાથી અને પ
ગ કારા રાખવાથી તે તનફુરસ્ત રહ્યો હતો. પગ ભીના કે
થંડા રહ્યાથી સરદી થાય છે. માટે સુતી વખતે જો પગ થંડા
રહેતા હોય તો સેકીને કોગ કરી સુઈ જવું.

શાસ્ત્રમાં તપાસ કરીશું તો પણ સાધારણ નિયમ એવો નીકળશે કે દરેક માણસે ઓછામાં ઓછું છ અને વધારેમાં વધારે આઠ કલાક ગમે આરામ લેવો જોઈએ, એથી ઓછું સુતાર માંડ પડે છે, અને વધારે સુતાર આળસુ ને એટલી થેઘ જાય છે. નવ અથવા દશ વાગે સુઈ ને ચાર કે પાંચ વાગે ઉઠવું એ આ ઉપરથી દરેક સ્ત્રીપૂરવને માટેએક સાધારણ નીયમ નીકળે છે.

પણ પંખી જેવા પ્રાણીઓ સુરજ ઉગતા વેહેલાં ધૈશ્વરી પ્રેરણા પ્રમાણે વેહેલાં ઉઠી આપણને દાખલો આપે છે. કે “આ-ને ઉઠ્યાં અને તમે પણ ઉઠો. કુકડો જીમ પાડીને આપણને અખર આપે છે કે” સવાર થઈ અને ઉઠવાનો વખત થયો માટે ઉઠો.” તો આપણે તે પ્રેરણા ઉઠવું જોઈએ. નાનાં મોટાં સમ્રાજાં પ્રાણીઓ સવારમાં વેહેલાં ઉઠીને પોત પોતાને કામ લાગે છે, તો આપણે પણ વેહેલાં ઉઠીને આપણે કામ લાગવું જોઈએ.

મિતાહાર કરવો, અને નીયમિત પળું- બાલવા

બાલવામાં ખાવા પીવામાં, અને બેસવા ઊઠવામાં, સરવેમાં નીયમિતપણાની જરૂર છે. એ નીયમિત પળું એ સ્ત્રીનો એકાં અગત્યનો શલુગાર છે.

પોતાના સ્વામી સાથે કેમ બોલવું બાલવું, સાસુ મમરા સાર્થે, નણંદ બોલઈ સાથે, દીએર જેઠ સાથે કેટલું ને કેમ બોલવું, તે દરેક સ્ત્રીએ સમજવું જોઈએ. થોડું બોલવું, ખીમાશથી બોલવું ને બાલવામાં નીયમિતપણું રાખવું જોઈએ. પણ નીયમિતપણું ખાવામાં ઘણું જ ઉપયોગી છે. ખાવામાં નીયમિતપણું એટલે મિતાહાર કરવો અને દરરોજ વખતસર નીયમ પ્રમાણે ખાવું. તનદુરસ્તીનો મૂખ્ય આધાર ખાવાના નીયમિતપણા ઉપર રહેલો છે. એ નીયમિતપણાથી શરીર તનદુરસ્ત રહે છે. ખાવાના વખતમાં અને ખાવામાં નીયમિત નહીં રહેવાથી કેટલું નુકશાન થાય છે, તથા નીયમિત રહેવાથી કેટલા ફાયદા થાય છે,

તે જિએ આપણી સ્ત્રીઓ કોઈજવાર વિચાર કરતી નથી. તેઓ જાણે છે કે જ્યારે નાતોમાં જન્મવા જઈએ છીએ અને ઘાંતી ઘાંતીને ગળા સુધી ગળીએ છીએ, ત્યારેજ ખીજે દીવસે અપચો થઈ માદા પડીએ છીએ. તેઓ જાણે છે કે બરાબર વખતસર નહીં ખાધાથી પાચન થતું નથી. ને આકાળ વિકળ થવાય છે, જીવને દમણડોળ થાય છે પણ તે વિશે તેઓ કોઈજવાર વિચાર કરતી નથી. એક વાર માદી પડી હોય તો પણ જ્યારે જ્યારે તે નાતમાં જન્મવા જશે ત્યારે ત્યારે અનાજ તો પારકું, પરંતુ પેટને શરીર પણ પારકું હોય તેમ ઘાંતી ઘાંતીને ગળા સુધી ભરશે અને ફરીને માંદી પડશે. એકવાર નીયમિત વખતે નહીં ખાધાથી પોતે અને પોતાનો સ્વામી કે હોદ્દા કરા માદા પડ્યા હશે તો પણ જાણી જોઈને માત્ર આજસંધીજ ખાવાનું મોડું કરશે. અને ફરીને પાછી તેજ સ્થિતિમાં આવશે પણ ડાકડેરાના પણ વિચાર છે કે નીયમિત વખતે ખાડુ, અને મિતાહાર કરવો એ તનદુરસ્તી રાખવાનું એક સાધન છે. તે આપણી દરેક સ્ત્રીઓનો એ ધર્મ છે કે તેમણે હમેશા નીયમિત ખાણું ખાણવું.

પરોળાની આગતા સ્વાગતા કરવો. એ સદ્યુણ સ્ત્રીઓની મોટાઈ બતાવે છે. તેથી એના વખાણ થાય છે. તેની સાથે નરમાશયી ને થોડું પણ વિવેકથી મધુર વચ્ચને બોલવું એ પરીણાને મિલ્લાન જમાડ્યા કરતા પણ વધારે આનંદ પમાડે છે. કહીએ તો સ્ત્રીને ત્યાં પકવાન જમવા કરતા, ગર્યાદશી જે સદ્યુણી સ્ત્રીને ત્યાં શાકભાજી જમવાને તે વધારે પસંદ કરશે તે સ્ત્રી મોટાઈ દેખાડવાને નહીં, પણ તેની સાથે અરહેતી ને માનથી વરતે છે. આવી સ્ત્રીના પતિને ઘર તરફની કાંઈ પણ ચિંતા હોતી નથી, તેથી તે પોતાનો ધર્મ નિરાતે કરી જાય છે. પરીણા આવ્યાની ખબર મળે છે, ને જ્યારે ઘર ધણી મળવા આવે છે, ત્યારે તેની આગળ તે પરીણા તેની

શાસ્ત્રમાં તપાસ કરીશું તો પણ સાધારણ નિયમ એવો ત્રીકળશે કે દરેક માણસે ઓછામાં ઓછું છ અને વધારેમાં વધારે આઠ કલાક મેંતે આરામ લેવો જોઈએ, એથી ઓછું સુતાર માંડ પડે છે, અને વધારે સુતાર આજસુ ને એવી થઈ જાય છે. નવ અથવા દશ વાગે સુષ ને ચાર કે પાંચ વાગે ઉઠવું એ આ ઉપરથી દરેક સ્ત્રીપુરુષને માટેએક સાધારણ નિયમ નીકળે છે.

પશુ પંખી જેવા પ્રાણીઓ સુરજ ઉગતા પહેલાં ધૈર્યથી પ્રેરણા પ્રમાણે વહેલાં ઉઠી આપણને દાખલો આપે છે. કે “અમે ઉઠ્યાં અને તમે પણ ઉઠો. કુકડો જીમ પાડીને આપણને અપ્પર આપે છે કે” સવાર થઈ અને ઉઠવાનો વખત થયો માટે ઉઠો.” તો આપણે તે પ્રમાણે ઉઠવું જોઈએ. નાનાં મોટાં સમ્રાજાં પ્રાણીઓ સવારમાં વહેલાં ઉઠીને પોત પોતાને કામ લાગે છે, તો આપણે પણ વહેલાં ઉઠીને આપણે કામ લાગવું જોઈએ.

મિતાહાર કરવો, અને નીયમિત પળું- બોલવા માલવામાં ખાવા પીવામાં, અને ખેસવા ઊઠવામાં, સરવેમાં નીયમિતપણાની જરૂર છે. એ નીયમિત પળું એ સ્ત્રીનો એકાં અગત્યનો શણગાર છે.

પોતાના સ્વામી સાથે કેમ બોલવું બાલવું, સાસુ સસરા સાથે, નણંદ મોજાઈ સાથે, દીએર જઈ સાથે કેટલું ને કેમ બોલવું, તે દરેક સ્ત્રીએ સમજવું જોઈએ. થોડું બોલવું, ધીમાશધી બોલવું ને બોલવામાં નીયમિતપણું રાખવું જોઈએ. પણ નીયમિતપણું ખાવામાં ઘણું જ ઉપયોગી છે. ખાવામાં નીયમિતપણું એટલે મિતાહાર કરવો અને દરરોજ વખતસર નીયમ પ્રમાણે ખાવું. તનદુરસ્તીનો મુખ્ય આધાર ખાવાના નીયમિતપણા ઉપર રહેલો છે. એ નીયમિતપણાથી શરીર તનદુરસ્ત રહે છે. ખાવાના વખતમાં અને ખાવામાં નીયમિત નહીં રહેવાથી કેટલું નુકશાન થાય છે, તથા નીયમિત રહેવાથી કેટલા ફાયદા થાય છે,

તે વિશે આપણી સ્ત્રીઓ કોઈજવાર વિચાર કરતી નથી. તેઓ જાણે છે કે જ્યારે નાતોમાં જન્મવા જ્યારે છીએ અને ઘણી ઘણીને ગળા સુધી ગળાથી છીએ, ત્યારેજ ખીજે દીવસે અપચો થઈ માંદ પડીએ છીએ. તેઓ જાણે છે કે બરાબર વખતસર નહીં આધારી પામત થતું નથી. ને આકાળ વિકળ થવાય છે, જીવને દામણડોળ થાય છે પણ તે વિશે તેઓ કોઈજવાર વિચાર કરતી નથી. એક વાગ માદી પડી હોય તો પણ જ્યારે જ્યારે તે નાતમાં જન્મવા જશે ત્યારે ત્યારે અનાજ તો પારકું, પરંતુ પેટને શરીર પણ પારકું હોય તેમ ઘણી ઘણીને ગળા સુધી ભરશે અને ફરીને માદી પડશે. એકવાર નીયમિત વખતે નહીં આધારી પોતે અને પોતાનો સ્વામી કે છોકરાં માંદ પડ્યાં હશે તો પણ જાણી જોઈને માત્ર આજસથીજ આવાનું મોડું કરશે અને ફરીને પાછી તેજ સ્થિતિમાં આવશે ધણી ડકટરોના પણ વિચાર છે કે નીયમિત વખતે ખાનુ, અને મિતાહાર કરવો એ તનદુરસ્તી રાખવાનું એક સાધન છે. તે આપણી દરેક સ્ત્રીઓનો એ ધર્મ છે કે તેમણે હમેશા નીયમિત-પણું ખાળવું.

પરોણાની આગતા સ્વાગતા કરવી. એ સદ્યુણ સ્ત્રીઓની મોટાઈ બતાવે છે. તેથી એના વખાણ થાય છે તેની સાથે નરમાશયી ને થોડું પણ વિવેકથી મધુર વચને બોલવું, એ પરીણાને મિલ્લાન જમાડવા કરતાં પણ વધારે અનંદ પમાડે છે. કહીઆપ્યાર સ્ત્રીને ત્યાં પકવાન જમવા કરતાં, ગર્બાદશી જ સદ્યુણી સ્ત્રીને ત્યાં શાકભાજી જમવાને તે વધારે પસંદ કરશે તે સ્ત્રી મોટાઈ દેખાડવાને નહીં, પણ તેની સાથે ખરેખર હેતુથી ને માનથી વરતે છે. આવી સ્ત્રીના પતિને ઘર તરફની કાંઈ પણ ચિંતા હોતી નથી, તેથી તે પોતાનો ધર્મ નિગત કરી જાય છે. પરીણા આવ્યાની ખબર મળે છે, ને જ્યારે ખરેખર ઘણી મળવા આવે છે, ત્યારે તેની આગળ તે પરીણા

સ્ત્રીનાં ધણાં વખાણ કરે છે. ખુબ સુરતીયા જે નથી થતું તે સં-
દ્યુણી થાય છે. પણ જેનામાં ઉપરની ને અંતઃકરણની બંને
ખુબ સુરતીઓ એકઠી થઈ હોય તેના શ્વામીને પૂરણ ભાગ્યશા-
ળી સમજવો. પણ બંનેમાંથી એક ખૂબ સુરતી હોય, તો દરે
ક જાણે અલગત અંતઃકરણની ખૂબ સુરતી પેહેલી પસંદ કરવી
જોઈએ.

સલાવત—એ સ્ત્રીનો અંતઃકરણનો શણગાર છે. પરોપકાર
દયા, ધર્મ, પુણ્ય એ બધા સદ્યુણો સખાવતના પેઠામાં આવી
જાય છે. આપણી સઘળી સ્ત્રીઓ ઘણું કરીને પરોપકાર કરવાનું
સમજે છે. નાણુક ને કોમળ પ્રકૃતિની સ્ત્રીઓનાં અંતઃકરણ ક-
ઠોર હોયજ નહીં. તેમનું અંતઃકરણ દયાથી ભરેલું હોયુ જોઈ-
એ, અને ખરેખર પણ તેમજ છે. તેઓ કોઈ ભીખારીને જો
ઈને તેની દયા ખાય છે, કોઈની સાધારણ આજીવિયા તેમ-
ના મંત્રને આસર ધાય છે. અને પોતાનાથી બની શકે તે પ્રમાણ-
માં તેઓ તેના ઉપર દયા દર્શાવે છે, કે ઉપકાર કરે છે. પણ
ખરી દયા તે શું? પરોપકાર કરવાનું ખરું પાત્ર કોણ? પરોપ-
કાર કોના ઉપર કરવો? પુન્ય તે શું? ધર્મ દાન કોને કરવું? ખા-
રા ભીખારી કોને કહેવો. એ વિષે તેઓ માગનારના ઉપર દયા
કરતા અગાઉ કાંઈ પણ વિચાર કરતી નથી, કેમ કે વિચાર ક-
રવાની તેમનામાં શક્તિ નથી, તે વિષેનાં પુસ્તકો તેઓએ વાંચ્યા
નથી, અથવા તો કોઈને તે પુસ્તકો વાંચતાંજ આડતું નથી.
માટે તે વિષે આ ઠેકાણે મારે થાડું કહેવું જોઈએ.

બ્રાહ્મણોને જમાડવામાં પુન્ય છે કે? બ્રાહ્મણો ભીખ માગ-
વા આવે, લક્ષ્મી પ્રસન્ન એવું બોલે, તમારા ગ્રહ સારા છે, આજ
તો અમાંવાસ્યાનો જોગ છે, દ્વાદશી પુન્ય પરવણી, ઇત્યાદિ વ-
ચનો બોલતા આવે, તેમને આખ્યાયી પરોપકાર ધાય છે કે?
હાથ જોઈ, પનોતી જોઈ, જેઓ નકામા ચિંતાના રજામાં તો
એ અને દીક્ષગીરી તથા ચૌક ઉત્પન્ન કરાવે, તેને પદ ધારી

થમ છે કે અથવા તો ખુશી કરવાને સારું સારું કહે,
 દિવા મંગલવાર કે શનીવાર કચેરી નકામા
 ખુબે મરવાનું કહે તેને આપ્યામા પ્રહર્ય છે કે વેહેમી ગયે
 મોરી લુચ્ચાઈથી ભોળા ઘીલનાં બેગાંને છેતરી, હગમનાં હાડકાં
 મપી, મેહેનત નહીં કરનારા બટોને આપ્યાથી દયા જણાય છે?
 ના કાંઈ નહીં. અને કદી નહીં. તેવાઓને આપ્યાથી પુન્યને
 બદલે ઉલટું પાપ થાય છે. એવા હાડકાના હરામ અને પરમેશ્વર
 મેહેનત કરવાને આપેલા હાથ પગને નહીં કસનાગ આત્મણોને
 આપ્યાથી શું પુન્ય થાય? ઇશ્વરી કાયદો તો કી, તે અદાપિ-
 તાનો ચોર થાય છે. એટલુંજ નહીં પણ તે નીચમ તોડવામા મદ-
 દગાર—આજસુ ધક્કામાં ઉત્તેજન આપનાર—એવા ભીખારીઓ-
 ના ઉપર દયા બતાવનાર, ઉબટો તે જગતકર્ષનો ગુનેગાર થા-
 વ છે, એ માટું પાપ છે. આત્મણોનું જોઈને ખીજા ધણુ એવા
 હાડકાના હગમ ને લુચ્ચા લોટે ભીખારીઓનો સોગ લેઈને,
 ટોંગ કરી યુજરાન ચલાવે છે. વામણી ને દોળી જોગટાને નામ
 બહુત લગાવી ભીખતા કરે છે. ખરા જોગટા કે વરાળી—બેરા-
 ગી (સ્ત્રી મપી) યજ્ઞ ભીખે છે. આ વિના ધણુ લોકો ધણી જા-
 તના બેખ લેઈ ભીખવા આવે છે. ને ભોળી સ્ત્રીઓને બમાવી
 યુજરાન ચલાવે છે. આ બધા જુદીજુદી જાતના ભીખારીઓ વિ-
 પે લંખાણથી આ ઠેકાણે લખવાનું ગારું કાગ નથી. પણ અના-
 નપણથી ને સ્ત્રીઓ એવી ભીખને ઉત્તેજન આપે છે ને ખો-
 ટી દયા સમજી. દયાનો ખોટો ઉપયોગ કરે છે, તેઓ ભીખારી
 એટલે શું ને દયા એટલે શું તે સમજે, અને ખરી દ-
 યા ને ખરે રસ્તે ચાલે, તે સાડ ખરો રસ્તો બતાવવું મારું
 કામ છે. તેઓને પુન્યને બદલે એરીતે પાપ કરતાં અટકાવવાનું
 મારું કામ છે.

એવા ભીખારીઓને આપ્યાથી પુન્ય કેમ થાય? નેઓ પૈ
 સાદાર છે. તેઓને એક પ્રેસો દક્ષણ આપો, તે પૈસાથી તેના

21717